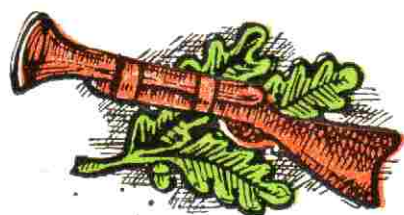

LIVIU SMEU

**ALMĂJUL
GRĂNICERESC**

1773-1872

LIVIU SMEU

ALMĂJUL GRĂNICERESC

1773—1872

București — 1980

Sofiei mele, AURELIA.

Coperta de N. Nobiltescu

Prefață

In lumina prețioaselor indicații date de către secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român la Congresul al XII-lea al partidului din 19. XI. 1979: „Cercetarea românească trebuie să-și aducă o contribuție sporită la aprofundarea cunoașterii legilor naturii și ale societății, pe baza concepției materialist-dialectice și istorice“, lucrarea de față abordează una din temele majore ale trecutului revoluționar, tratând succint istoricul companiilor grănicerești din Almăj și căutând să pună în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, dăruirea și spiritul de sacrificiu al acestora de-a lungul unui secol de stăpânire străină (1773—1872).

Studiul istoricului acestei instituții, în lumina izvoarelor generale și locale și într-o cronologie cât mai aproape de adevăr, cercetarea complexă și multidisciplinară a faptelor de arme și de viață ale țăranilor-grăniceri almăjeni reprezintă o mărturie a vechimii românilor în vatra strămoșească a Almăjului, a luptei lor pentru libertate și progres social, în condițiile de dominație și asuprire ale imperiului habsburgic.

Luând în considerație întreaga problematică a vremii respective, condițiile economice, sociale și politice care au favorizat crearea Regimentului grăniceresc româno-bănățean și, respectiv, a companiilor din Almăj, am căutat să realizez o mai veche dorință, anume: de a salva prețioasele informații istorice privind țara Almăjului, de implacabila distrugere a timpului.

Istoria satelor militărești din Almăj, prin structura lor economico-socială, am împărțit-o în trei perioade oarecum distincte și anume:

— Militarizarea forțată a satelor almăjene, folosite ca instrument al imperiului austriac de apărare a acestei părți a graniței de dese infiltrări ale turcilor; dar, totodată, și ca un mijloc de reprimare a maselor atunci când își revendicau drepturile sociale (1773—1778).

— Consolidarea actului de militarizare, etapă ce coincide cu conturarea structurii de organizare a satelor almăjene și cu necesitatea participării lor la izgonirea turcilor din sectorul Orșova-Mehadia-Almăj (1788—1791).

— Acțiuni militare la care au participat grănicerii almăjeni, atât în zona confinară, cât și în afara ei (1793—1814, 1848—1849, 1866—1867).

În multitudinea de sarcini cu care au fost împovărați grănicerii almăjeni, am căutat să subliniez și rolul celor două constituiții confinare (1807 și 1850) elaborate de Curtea din Viena în scopul stimulării acțiunii de militarizare a satelor și de impunere a unui control militar permanent în însăși viața comunităților grănicerești.

Un capitol special îl constituie cercetarea mijloacelor și surselor de informare asupra evenimentelor vremii, prin școala, la predicile din biserică și la „ora de informare” în cadrul companiei, cu atât mai mult cu cât informarea se făcea numai în limba română, menținându-se și întărindu-se astfel ideea unității de neam.

Cu privire la „școala națională grănicerească” și la „școala trivială” ca factori de cultură, acestora li s-a acordat o extindere mai mare și pentru că cele două școli au avut un mare rol în progresul social-economic al grănicerilor almăjeni, prin înregistrarea localnicilor cu cunoștințe agricole, pomicole, apicole etc. (Această extindere a capitoului VII, cu privire la școala grănicerilor almăjeni, autorul și-a îngăduit-o și pentru că a fost el însuși, vreme de patru decenii slujitorul școlii).

Ca și în cazul celor două regimente grănicerești române din Ardeal (Năsăud și Orlat) din anii 1764—1851, informațiile și documentele-manuscrise atestă, pentru cele trei companii grănicerești din Almăj, chiar în condițiile de severă disciplină militară impusă, un real progres economico-social, ce a contribuit, după anul 1850, la răsturnarea raporturilor feudale.

Totodată, paginile de sacrificiu și de glorie militară înscrise în lupte de fărași-ostași almăjeni vor rămâne neșterse în amintirea locuitorilor acestor meleaguri, constituind minunate mijloace de educare a generației de azi, față de înaintașii lor.

Cei de aici cunosc de la ai lor câte ceva din trecutul grăniceresc. Autorul a urmărit ca, prin lucrarea de față, să le vină în ajutor la întregirea cunoștințelor despre Almăjul grăniceresc, ca o continuare a lucrării apărută în anul 1977, „Contribuții la istoria Almăjului”, cu privire la „militarizarea satelor almăjene” (cap. III, pp. 39—51).

Aduc mulțumiri și le păstrează recunoștință celor ce m-au ajutat mult la întocmirea acestei lucrări:

— Ștefan Georgescu, inginer-șef la Minele din Anina, care a întocmit hărțile, atât la lucrarea „Contribuții la istoria Almăjului”, cât și la prezenta lucrare despre „Almăjul grăniceresc”. Tot domnia-sa mi-a pus la dispoziție materialul documentar asupra bazinului carbonifer Anina, învecinat cu Almăjul.

— Protopop iconom-starovoșor, Ion Voin, conducătorul oficiului parohial Bozovici, care mi-a pus la îndemână spre cercetare vechea arhivă și cărțile bisericești.

— Dăncea Aurel, brigadier silvic, pensionar, din satul Prilipeț, pentru materialul privind „Comunitatea de Avere” și alte documente din trecutul istoric al Graniței.

— Ing. Ignea Alimpe — Timișoara, care mi-a donat trei documente vechi, prețioase.

— Prof. Chera Ion — Bozovici, pentru setul de documente manuscrise în lb. germană-gotică.

Aceleași sincere mulțumiri le aduc și pe această cale și celor ce m-au ajutat la lectura vechilor manuscrise germane-gotice:

— D-na Erna Armbrüster din Bozovici.

— Huska Tiberiu, tehnician la Minele din Anina,

— Prof. Emeric Lay — Lugoj.

— Multă recunoștință îi păstrez regretatului profesor Armbrüster Iosif din Bozovici, cu care am lucrat în anii 1967—1970 la cercetarea manuscriselor germane-gotice, aflate atunci în arhiva liceului din Bozovici, cu privire la școala trivială.

Bozovici, 1977—1979.

Almăjul premilitarizat

În istoria satelor militărești din Almăj se desprind trei perioade oarecum distincte prin structura lor economică și social-politică.

Cea dintâi ar fi aceea a militarizării celor 13 sate almăjene de pe atunci: Bănia, Borloveni, Bozovici, Dalboșet, Gârbovăț, Lăpușnic, Moceriiș, Pătaș, Prigor, Prilipeț, Putna, Rudăria, Șopot, cu trăsăturile caracteristice actului forțat social-militar.

Cea de a doua perioadă începe cu consolidarea actului militarizării, când se conturează structura de organizare socială a satelor și *companiilor* în cadrul companiilor respective, a sarcinilor ce le reveneau în această zonă a confiniului militar, precum și la participarea izgonirii turcilor din sectorul Orșova-Mehadia-Almăj între anii 1788—1791.

În perioada a treia, companiile grănicerești almăjene, devenite „companii de linie”, au luat parte la luptele din afara zonei confiniare: contra Franței între anii 1793—1814, în anul revoluționar 1848—1849 și contra Prusiei în 1866—1867.

Fenomenele istorice caracteristice fiecărei perioade au determinat Curtea din Viena să efectueze reformele cu caracter economic, social-politic și cultural în întregul *confiniu bălănețean român*, deci și în Almăj.

Cele de mai sus s-au eșalonat într-o perioadă de un secol (1773—1872).

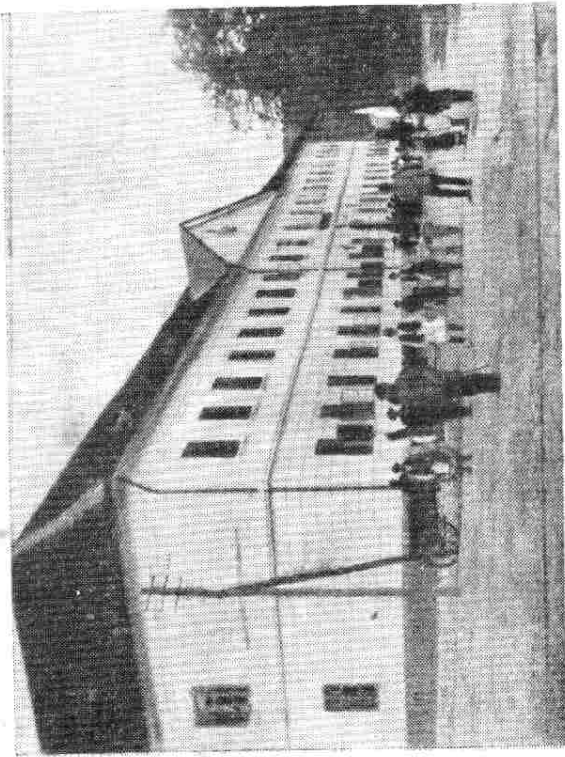
După pacea de la Passarovitz din anul 1718, întregul Banat, cu Almăjul, apoi Oltenia și Serbia au fost trecute la Imperiul austriac. Ca să prevină incursiunile turcești dinspre Mehadia, de la Dunăre peste codrii Almăjului, precum și dinspre Moldova Veche, Curtea din Viena recrutase dintre localnicii almăjeni *plăieși*, formind o organizație semi-militară cu un număr redus de oameni. Ei s-au împărțit în *plăieși de hotar* și *plăieși de sat*.

Plăieșii de hotar făceau legătura cu organizația similară din zona Mehadiei la punctul denumit crucea drumului Borlovenii Noi-Pîrvova-Lăpușnicel. După ce a luat ființă confiniul bănățean român, aci s-a fixat un staționar militar permanent pentru călăreții poștali grăniceri care primeau corepondența de la comanda regimentului din Caransebeș și de la protopopiatul din Mehadia, cu destinația celor două companii, de la Bozoviei și Prigor (iar după anul 1838, și la compania din Dalboșef). Prin comanda companiilor se trimitea, apoi, corepondența în satele aparținătoare. Tot în atribuțiile acestor plăieși mai intra supravegherea hotarului Almăjului, atît în ceea ce privea persoanele străine venite în zonă, cît și a contrabandei de mărfuri și vite.

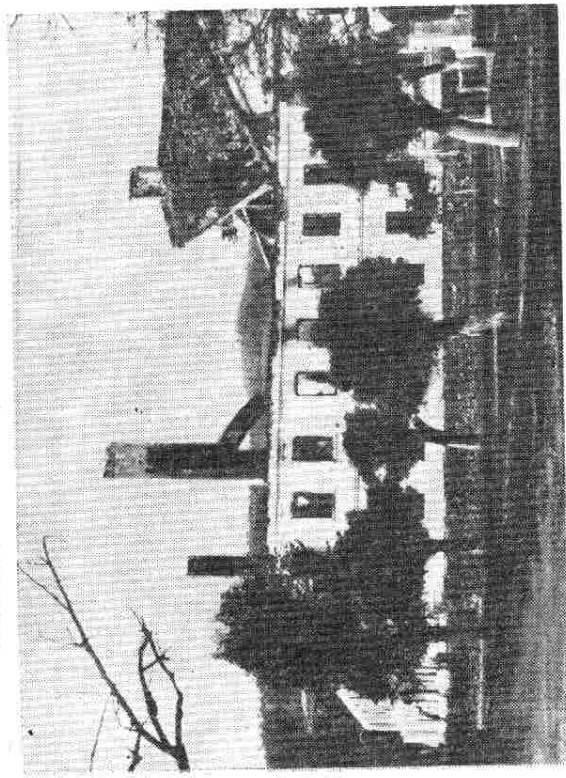
Plăieșii de sat erau paznicii satului respectiv, ai terenurilor cultivate și ai sălașelor locuite în permanentă, din apropierea satelor. Împreună cu plăieșii de hotar, alcătuiau *poterele* contra haiducilor, numiți în Almăj „*lotri*”. De aceea, fiecare casă trebuia să-și deschidă porțile noaptea, la cererea plăieșilor. Ni s-a păstrat numele unui plăieș din satul Moceris, Liubomir Novac, care, prin anul 1745, s-a făcut cunoscut prin curajul de a prinde pe răufăcători².

Așezarea geografică a Almăjului, înconjurat de cele două lanțuri muntoase, ai Almăjului și ai Aninei, a făcut ca, încă pe vremea regatului feudal maghiar, să existe asemenea plăieși sau păzitori ai graniței. Ei sînt menționați într-un document din anul 1430³. Deci, Curtea din Viena a reactivat organizația plăieșilor la începutul secolului al XVIII-lea.

După pacea de la Belgrad din anul 1739, prin care Austria pierduse Oltenia, Almăjul devenise zona de graniță din sud-vestul Imperiului austriac. De acum, organizația plăieșilor mai avea și sarcina de „cordon sanitar și de carantină” pentru bolile molipsitoare la oameni și animale. Li s-a mai adăugat împiedicarea contrabandei; mai ales contrabanda cu sarea⁴.

Cazarma din Bozovici (zidită în anii 1745—1750)

Cazarma din Bozovici, după luptele din septembrie 1944

Încă de la începutul urcării sale pe tron, împărăteasa Maria Tereza (1740—1780) a mărit numărul plăieșilor. Organizația plăieșilor a devenit astfel o instituție semi-militară, necesară în această parte de hotar a imperiului. În acest scop, împărăteasa a dispus să se zidească la Bozovici, comună de centru în Almăj, cazarma, unde plăieșii să fie cazați în timpul instruirii și al serviciului. Cazarma s-a zidit în anii 1745—1750 prin robota satelor almăjene. Pentru serviciile prestate, plăieșii se bucurau de anumite privilegii în domeniul agrar și erau scutiți de bir și robotă. Ei erau subordonați cnezilor și cneazului suprem sau obercneazului din Almăj, care reprezenta puterea politică din zonă, fiind investit de Curtea din Viena. Instituția plăieșilor a fost premergătoare celei militare-grănicerești, introdusă în Almăj în anul 1773.

În viziunea politică a Curții vieneze s-a socotit absolut necesară crearea în Almăj a unei instituții militare grănicerești permanente, prin militarizarea satelor.

Mai întâi, că degeva bugetul statului de mari cheltuieli, fiindcă grănicerii militari nu primeau remunerație bănească pentru serviciul prestat împăratului în timp de pace, ci anumite privilegii din domeniul agrar. Apoi, recrutarea tinerilor grăniceri, cât și chemarea sub arme a celorlalți se putea face cu ușurință, ei fiind cointeresați să-și apere familia, gospodăria proprie cu pământul primit în „folosință veșnică“, de jafurile și distrugerile dușmanilor.

În al doilea rând, întreaga zonă almăjană era locuită nu mai de români, de religie ortodoxă. Ei aici s-au pomenit de veacuri. Ca atare, răscoale sau mutații demografice prin fuga satelor în anumite împrejurări politice nu s-ar fi putut întimpla cu ușurință, fără să fie semnalate la vreme și împiedicate. Apoi, Curtea din Viena se putea bizui mult și pe cei doi înalți ierarhi sârbi, mitropolitul de Karlowitz și episcopul de la Virșeț, de care depindeau spiritual satele ortodoxe române din Almăj începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea.

Pe asemenea multiple premise s-a bazat Curtea din Viena când a militarizat satele almăjene. Toate cele de mai sus le-a îmbrăcat, apoi, în haina legii, ca o garanție că — alături de celelalte — noua zonă confinară a Almăjului va fi credincioasă

imperului. Așa s-a ajuns la legiferarea celor 24 jugăre pă-mînt date în „folosință veșnică“ pentru fiecare comună sau gospodărie grănicerească (deși țărani almăjeni folosise acest pămînt chiar pe vremea regatului feudal maghiar și a turcilor); la menținerea, în continuare, a religiei ortodoxe pentru toți locuitorii din Almăj, fără nici o încercare de a sprijini prozelitismul de natură catolică sau unită; în sfîrșit, defini-rea că partea bărbătească din Almăj sînt considerați „țărani-militari“, cei tineri avînd obligația să îmbrace haina militară la un număr limitat de zile dintr-un an (182 zile), ca restul timpului să cultive țarina. Datorită celor de mai sus, în Almăj n-a pătruns marea proprietate, cu fenomenul social al iobăgiei, iar őrtdoxismul religios s-a menținut preponderent, factori care au favorizat în permanență menținerea aci a uni-tății naționale.

După ce, în anul 1767, Curtea din Viena militarizase sa-tele bănățene de la Marga-Caransebeș⁶-Orșova, iar cu tineretul bun de serviciu militar crease *batalionul romănesc* cu comanda la Jupalnic (mutat, apoi, la Mehădia), mai rămăsesse de mili-tarizat Almăjul, o zonă tampon situată între cea sîrbească de la Biserica Albă și cea romănească de la Jupalnic. Ca să se asi-gure mai bine paza vadurilor Dunării și cea de hotar dinspre Țara Romănească de infiltrările turcești, a trebuit și Almăjul să fie militarizat.

Un asemenea considerent politic l-a afirmat împăratul Iosif al II-lea în cunoscutul *Journal de cālătorie*, scris chiar în Almăj, la Bozovici, în anul 1773:

„Desigur că militarizarea Almăjului ar fi un lucru foarte indicat și problema a fost chiar rezolvată în acest sens“⁷.

Dar începutul militarizării satelor almăjene l-a pus chiar pe împăratul Iosif al II-lea în fața unor realități politico-sociale neașteptate. Anume, cnezii satelor cu cneazul suprem sau ober-cneazul Dobromir Hircila din Bănia și cu toate satele s-au opusă cu dirzenie militarizării. Hotărîrea lor curajoasă a fost expusă împăratului la adunarea din fața cazarmii din Bozovici: „Nu vom, nu; măcar două porții să plătim, dar militari nicidecum“⁸.

Aceeași ostilitate și-au arătat-o almăjenii și după mili-tarizare, prin acțiunile haiducilor sau lotrilor, cu sprijinul sa-telor. Aceasta l-a înfuriat pe locuitorul comandantului de regi-ment, locot. colonel Hiebel, care a propus Consiliului de război

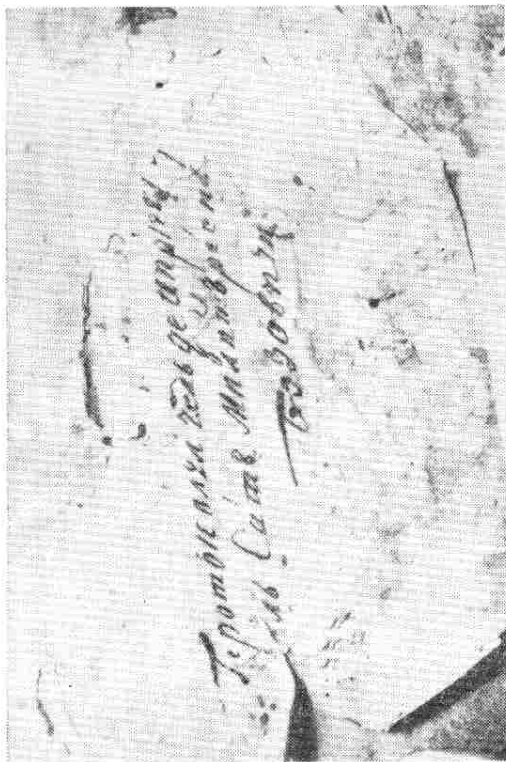
din Viena, în august 1780, ca trei sate almăjene, anume: Pri-
 lipet, Pătaș și Borloveni, așa-zise „cuiburi de hoți“, să fie
 mutate — ca represalii — în regiunea colonizată cu germani.
 La aceasta s-a opus însă colonelul Papilla, comandantul regi-
 mentului⁹. Ca să prevină acțiunea de răzvrătire a satelor almă-
 jene (așa cum s-a petrecut cu militarizarea satelor din zona
 Năsăud în anul 1763), Curtea din Viena a emis un decret de
 grațiere a lotrilor sau haiducilor, numit *General-Pardon*. De
 fapt, semnul nemulțumirii militarizării în Almăj l-au dat aceș-
 tia. Nucleul era în satul Pătaș, cu cei doi frați harimbașii lotri-
 lor, Trăilă și Miclău Mergea¹⁰.

Acest *General-Pardon*, cel dintâi decret imperial de gra-
 țiere a lotrilor sau haiducilor trimis și în Almăj, a ajuns să
 fie cunoscut de satele almăjene militarizate prin două filiere:
 de la regimentul din Caransebeș la sediile celor două companii;
 apoi, de la protopopiatul Mehădiei, la bisericile de aci. La
 companii, *General-Pardonul* a fost prelucrat ostașilor, apoi co-
 piat în *Befehls-Protocoll*, protocolul cu ordine, și păstrat în
 arhiva companiei¹¹. La biserică, a fost citit și explicat de preoți
 la slujbele religioase din sărbători și s-a afișat pe ușa de intrare
 în biserică. După aceea s-a copiat și păstrat în „Protocolul cel
 cu circulare“¹². Controlul Protocoloalelor cu circularele biseri-
 cești, precum și cele ale companiilor îl făceau periodic orga-
 nele superioare de resort, punind viza și data. Așa au ajuns
 să fie cunoscute toate ordinele ce interesau populația.

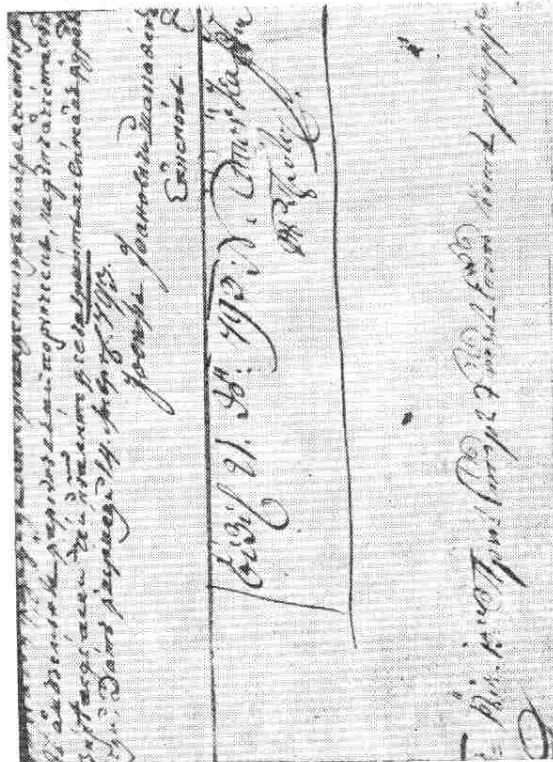
Iată din cuprinsul *General-Pardonului* sus menționat:

„*Mehadia*, la 18.IX.1788, circulara nr. 13: ... A lor mărire, prea-
 milostivul împărat, prin al său comesari de bun neam, excelența sa
 domnul de Vacso, la toți lotrii și fieștecăruia grație să-i dea, cu mi-
 lostivire au poruncit... Pentru aceasta, ca fieștecare lotru, din ziua
 publicației, pînă în 12 zile la Grație să va primi. Și într-acestea vremi,
 adecă în acele 12 zile, nimenea nici o vătămătură mai puțin împotriva
 să nu facă. Dară fiește cine care ar vrea să vină la Grație, să se arate
 înfi la preotul său, apoi preotul să meargă la protopopul său și proto-
 popul să meargă cu lotru la vicespan și așa va primi Grație.

A 2-lea: La toți lotrii facem de știre că, de nu vrea ei să pri-
 mească această prea milostivă milă, și pînă în 12 zile nu va veni să
 primească Grație, tot pe aceia care pe urmă să vor prinde, îndată și,
 fără de nici o zăbavă sau întrebare, spre moarte osîndit va fi. Și fiește-
 care să știe, cine va descoperi pe lotru și-l va da judecății, măcar de ar

„Protocolul de circulare“ 1783—1796 (coperta)

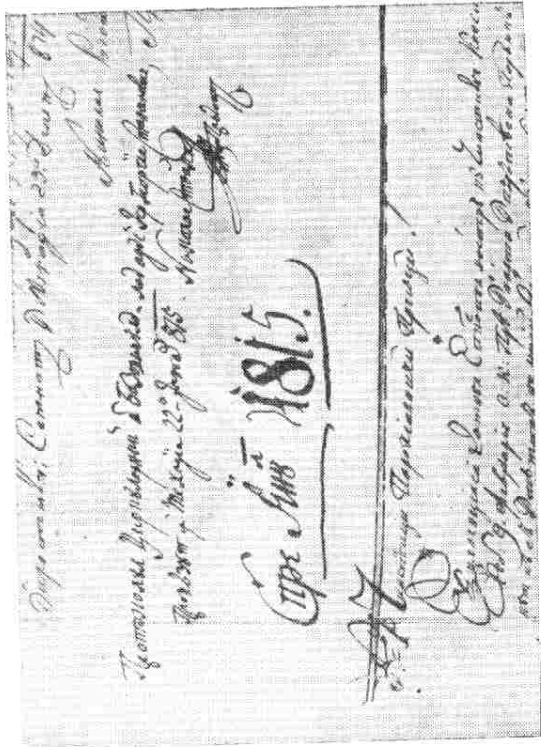

Viza lui Nicolae Stoica pe „Protocolul de circulare“ (1793)

În răstimpuri de liniște, începuse în Almăj măsurarea pământului și repartizarea pe comunioane sau gospodării. Reforma economică avea ca scop să întărească actul social al militarizării satelor, în vederea mobilizării pentru războaiele ulterioare cu Franța.

NOTE

1. Termenul de „comunio” e folosit în acte și oral după anul 1850, când s-a aprobat, prin § 9 al Constituției confiniare din anul 1850, să se întrebuițeze limba provinciei respective (deci, la noi limba română), ca a doua limbă oficială. În Constituția confiniară din anul 1807 e folosit termenul de „găzd u ș a g”. Ambii termeni se întrebuițeau pentru casa grănicerească, cu membrii familiei și gospodăria lor, socotită prin Constituția confiniară ca indivizibilă, (& 46, 55—57).
2. Emil Novacovici, *Genealogia familiei Novacovici*, Oravița, 1921, pp. 6—7.
3. Liviu Smeu, *Contribuții la istoria Almăjului*, Editura Litera, București, 1977, p. 20: „În districtul Almăjului erau un număr de așezări stabile, cu 504 țărani liberi, 32 grăniceri și 26 curieri”.
4. Depozitul cu sarea importată din Țara Românească se afla la Mehădia. De aci se aprovizionau satele din Almăj. Un alt depozit era la Caransebeș.
5. Până la anul 1785, la Caransebeș era reședința episcopală. După acest an, s-a mutat la Virșeț, iar episcopii sârbi se intitului și episcopi ai Caransebeșului și Lugojului. După ce, în anul 1848, Eftimie Murgu ceruse desprinderea bisericii ortodoxe române de cea sârbească, alături de înființarea unei „căpitanii autonome a Banațului”, protopopul Ignatie Vuia a administrat eparhia Caransebeșului, iar în anul 1865 a fost însăcunat primul episcop ortodox român, Ioan Popasu (1865—1889). (Vezi I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 256).
6. Caransebeș și încă 12 sate de la poalele munților au primit „statutul militar” în anul 1783, fiind însă înglobate în zona confiniului

Semnătura aceluiași în „Protocolul de circulare” (1815). Aici apare pentru prima oară forma Nicolae Stoica de Hăteș.

fi și ortac cu lotru, înalta rînduială au făcut ca să capete 50 sau 100 de galbeni, fără de șfială va căpăta, cum arată mai sus.

Care această rezoluție a lor prea înaltă mărire au așezat. Pentru aceasta, binecuvîntăniile voastre vă înștiințez și vă poruncesc cu aceasta, spre auzirea tuturor în bisărică de multe ori să o publicîruiți, și să nu treacă parohielnicii voștri fără sfătuire.

Într-altele, datornică înștiințare pentru prea milostiva Grație să-mi faceți în grabă de știre, (toate sublinierile sînt în text, n.a.).

Cu aceasta rămîn și sînt în Lugoj, 1 Sept. 788.
Ios. Ion. Sakabent, m.p. episcop.

Întețindu-se luptele cu turcii în zona Orșova-Mehădia, cele două companii din Almăj au fost trimise să întărească efectivul combatant al regimentului, concentrat în această zonă. În acest timp, apărarea satelor almăjene contra infiltrărilor turcești a rămas numai pe seama bărbatilor vîrstnici. E ultima perioadă de infiltrare și staționare temporară a turcilor în Almăj, care s-a terminat odată cu încheierea păcii de la Șistov din anul 1791, dintre turci și austrieci.

Aspecte ale militarizării satelor din Almăj

lui militar bănăţean (Vezi şi la A. Marchescu, *Grănicerii bănăţeni*, Caransebeş, 1940, p. 81).

7. Ion Negru, *Contribuţii la cunoaşterea Banatului (Jurnalul de călătorie din 1777 al împăratului Iosif al II-lea)*, „Revista Institutului Social Banat-Crişana”, Timişoara, an. XI, 1943, iulie-august, pp. 102—103; precum şi la Liviu Smeu, *op. cit.*, p. 41.
8. Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, Studiu şi ediţie de Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1969, p. 196; Liviu Smeu, *op. cit.*, p. 43.
9. Grigore Popiţi, *Date şi documente bănăţene (1728—1887)*, Timişoara, 1939, p. 75; Liviu Smeu, *op. cit.*, pp. 53—54.
10. Nicolae Stoica de Haţeg, *op. cit.*, p. 216; Vasile Popovici, *Monografia comunei Pătaş*, Caransebeş, 1914, p. 48.
11. Arhiva companiilor din Almăj a fost în mare parte distrusă în timpul acţiunilor militare şi a infiltrărilor turceşti în Almăj, în anii 1788—1791, când s-au ars satele. Arhiva, după aceşti ani, a fost răvăşită, în parte, prin venirea în Almăj a revoluţionarilor unguri în anul 1849. Arhiva companiilor, la desfiinţarea regimentului grăniceresc în 1872, o parte a fost predată inspectoratului militar austriac de la Timişoara, iar ce a mai rămas, fiind socotită de mică importanţă, a intrat în posesia „Comunităţii de Avere” din Caransebeş. Pe la sătenii almăjeni s-au mai aflat foi izolate, ce au intrat în posesia autorului, care le-a folosit în lucrarea de faţă în anul 1972.
12. „Protocolul cel cu circulare” de la bisericile din Almăj a păstrat, în copie, aproape toate ordinele circulare primite de la eparhia Vîrşeş, apoi Caransebeş şi de la protopopiatul Mehădiei, de care aparţineau bisericile din Almăj. În arhiva bisericii din Bozovici, până în anul 1972 când au fost cercetate de autor, ordinele-circulare erau îndosariate în 4 protocoale, începând cu anul 1783, cu peste 2 000 file (vol. I, anii 1783—1796; vol. II, 1800—1818; vol. III, 1819—1879; vol. IV, 1880—1918). Ordinele-circulare până în anul 1865 sînt copiate cu caracterele cirilice. Începînd cu anul 1865, din ordinul episcopului Caransebeşului, Ioan Popasu, s-a introdus alfabetul latin. Conţinutul ordinelor-circulare e divers: militar-generale, politic şi social-economic, cultural-şcolar şi bisericesc, de informare generală. Anual, protocoalele erau verificate şi vizate de protopopii Mehădiei. Datorită valorii lor documentare-informaţionale, autorul a folosit numeroase ordine-circulare, în lucrarea sa. 13. „General Pardonul”, trimis de la protopopiatul Mehădiei a fost înregistrat în „Protocolul cel cu circulare la satul milităresc Bozovici”, în 20.IX.1788; vol. I, pp. 131—132. Arhiva bisericii Bozovici.

Militarizarea satelor din Almăj cuprinde cîteva aspecte caracteristice.

Mai întîi, formula înlocuirii unui sistem feudal administrativ cu unul militar nu s-a putut pe deplin aplica în nici o provincie a imperiului, şi cu atît mai puţin într-o regiune cu o populaţie în exclusivitate românească, ca aceea a zonei Almăjului. Ceea ce s-a început prin statutul din 12.XI.1766 în regiunea grănicerească de la Năsăud şi Orlat, nu s-a putut considera un rezultat definitiv şi bun de aplicat în noul confiniu bănăţean românesc, şi anume din cauza condiţiilor social-economice diferite. Militarizarea pentru românii ardeleni din cele două zone a constituit un prilej de a scăpa de apăsătoarea dominaţie nobiliară şi de iobăgie. Graniţa românească bănăţeană nu cunoscuse acest fenomen sub forma de mai sus. De altfel, în anul 1718, cînd habsburgii au ocupat Banatul, ei n-au găsit aci şi cu atît mai puţin în Almăj marea proprietate, ci loturi de pămînt folosite individual, alături de terenurile obşteii (izlazurile), folosite în colectiv. De aci a rezultat, chiar în acel timp, forma veche (antiqua lex) de organizare administrativă a satelor almăjene, în frunte cu cnezii lor aleşi de obşte. La aceasta s-a adăugat, apoi, instituirea unei suprastructuri politico-administrative în graniţa românească-bănăţeană — şi mai pregnant evidenţiată în Almăj — aceea a cneazului suprem

sau obercneazului, ales în adunarea anuală a cnezilor sătești, și confirmat de Curtea din Viena. Habsburgii au căutat să-și mențină chiar după militarizarea satelor, până în ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea. Așa de puternic înrădăcinată în Almaj a fost instituția cnezială, că documentele vremii au păstrat chiar numele celor doi cnezi superiori: Dobromir Hircila din Bănia în anul 1773 și Vuc Goșa din Lăpușnicul Mare în anii 1780—1782. De ultimul se știe că în anii 1770—1780 a fost cneaz în satul lui, pe care l-a administrat cu chibzuință; de altfel și astăzi i se păstrează casa.

Înfăptuindu-se așadar militarizarea satelor bănățene, de la Marga la Orșova, în anul 1767, și a Almajului în 1773, în domeniul administrativ factorul militar s-a lovit de cel vechi, civil. A trebuit Curtea din Viena să emită multiple ordine și dispoziții până la găsirea unei formule privind partea administrativ-civilă a confiniului românesc bănățean.

În anul 1787 s-a introdus așa-numitul „sistem cantonal-militar“ (*Systemalverordnung*), prin care comandantul regimentului își avea în confiniu atribuțiile pur militare, iar cele administrative-civile au fost încredințate locotenent-colonelului, ce conducea acest sector independent de comandantul regimentului. Administrația aceasta a fost denumită în confiniul bănățean român „administrație de canton“.

O formulă nouă în conducerea militaro-administrativă a Graniței s-a introdus în anul 1800, prin legea *Regullierungs und Systemal Verordnung*. S-a stabilit că, în confiniul bănățean român, administrația este întru totul subordonată comandantului regimentului, fiind însă încredințată unui ofițer superior de administrație.

Tot așa s-au repartizat atribuțiile și la companii; anume, ofițerul cu administrația era subordonat comandantului companiei.

Această formă de administrație militară a fost însă restructurată prin constituția confinară din anul 1807, în conformitate cu următoarele principii:

— Elementul uman în confiniul bănățean român e definit ca „țaran-militar“, fiindcă el își poartă atribuțiile militare nu mai jumătate an; restul timpului îi este disponibil pentru lucrarea țarinei, de unde își câștigă existența.

— Procesul economico-social, aflat în plină dezvoltare în satele militărăști, e situat sub controlul militar, care va supra-

veghea aplicarea întocmai a împărțirii pământului pe comunioane, în suprafață egală (cît 24 jugari de comunion),¹ a fixării și evidenței zilelor de robotă, precum și a dării sau impozitului agricol.

— Sprijinul și controlul în economia casnică a comunioanelor și a satelor militărăști îl are factorul militar, sub jurisdicția căruia mai intră: justiția, fiscal, sănătatea, ordinea publică, școala și biserica, primăria. Toate acestea, avînd o componentă civilă, cad sub supravegherea, îndrumarea și controlul „ofițerului de canton“ sau de administrație. Prin unele dispoziții ulterioare anului 1815, ofițerul de canton s-a mai numit și „ofițer-econom“; iar cancelariștii (subofițerii și gra-dații) ce lucrau în cancelariile companiilor cu resortul administrativ s-au numit „gefraiteri-iconomi“, așa cum reiese din diferite însemnări ale vremii.

După aceste trăsături caracteristice desprinse atît din constituția confinară din anul 1807, cît și din cea din anul 1850², s-au condus satele grănicerești — deci și cele din Almaj — pînă la desființarea Graniței în anul 1872.

Poziția socială a grănicerilor, după constituția confinară, se împarte: în cea cu caracter pur militar, cuprinzînd obligațiile către Erar sau împărat; apoi cea cu caracter de agricultor, cu îndatoririle și drepturile rezultate din situația lui socială de locuitor în Graniță. Pentru cele dintîi, era supus comandantului companiei, ofițerilor și subofițerilor combatanți. Pentru celelalte, țaranul-grănicer da ascultare ofițerului de canton sau ofițerului-econom.

Iată cum a fost definită poziția social-militară a grănicerilor prin constituția confinară din anul 1807, în cap. IV, § 91—104: „Toți grănicerii care pot purta armele sînt îndatorați spre slujbele obștești în Graniță și în afara Graniței“.

Această „îndatorire“ era limitată la 182 zile pe an (§ 108). După anul 1850, prin noi regulamente și dispozițiuni „îndatoririle militare“ s-au redus la 140 zile pe an.

În afara graniței, militarii grăniceri aveau obligația să ia parte la campaniile împăratului (ale imperiului habsburgic) contra unui stat străin, socotit dușman (așa cum a fost contra Franței, a Ungariei revoluționare și a Prusiei). În timpul acestor campanii, contingentele militare se schimbau după nevoie, fie pentru reimprospătarea efectivului cu elemente mai tinere,

2 cămăși

1 chitiță de pînă în 4 ite

1 păioară sau mahramă neagră de grumaz

1 traisă de pînă pentru pîne

1 civică

1 păreche de mănuși fără deagete, de pănură, în țară obicinuită

Pentru sup-ofițiri încă pe lîngă acestea:

1 pereche de mănuși cu deagete

1 port de epie.

În perioada cînd grănicerul își făcea serviciul militar obligatoriu în graniță, la cordon și alte slujbe militărești, el primea 4 creițari pe zi, suma putînd să fie trecută la scăderea din bir sau i se plătea în numerar; iar familiei i se ierta din bir 12 zloți pe an (§ 101—102).

Hrana ce trebuia să o primească grănicerul cînd era în tabără, precum și în perioada serviciului militar din graniță, era prevăzută în alăturata *Limitație* (vezi pag. 27).

Îndatoririle militare ale grănicerilor în timp de pace se socoteau după satisfacerea stagiului militar sau a perioadei active de instruire, care a fost fixată, în evoluția timpului și după împrejurările politice, de la 1 la 3 ani. Vîrsta normală de încorporare a recruților — după ambele constituții confiniere — era la 20 ani cînd treceau de fapt sub statutul militar grăniceresc. După constituția confiniară din anul 1850 (cap. V, § 53—56 și dispozițiunile speciale), îndatoririle militare ale grănicerilor în timp de pace erau numai de 10 ani; deci o perioadă de activitate militară normală. Reviziile militare medicale ale soldaților grăniceri, efectuate cu ocazia conșcripției populației din 6 în 6 luni, arată că se înregistrau aparte contingentele pe ultimii 10 ani, cu o statistică aparte pentru cei apți sau neapți de serviciu medical. Dar, prin dispozițiuni speciale, se făceau și suprarevizii, înglobînd și alte contingente, mai ales pentru batalionul de rezervă al regimentului.

Iată un *Sumar (Übersicht)*, privind o suprarevizie a contingentelor 1827—1840 de la compania Prigor, cu soldații-grăniceri activi, repartizați la batalionul I de rezervă. Conșcripția s-a efectuat la 26.X.1858:

25

fie pentru reintregire, în urma pierderilor suferite în lupte. În acest sens, constituția confiniară prevedea: „În vreme de tabără, e voia preafînălțatului împărat a îngădui schimbarea căntanelor de graniță, carii vor fi de lipsă la cășile lor, după puțință și după numărul bărbaților buni de arme, carii să aibă a ieși în locul lor“ (§ 39).

În interiorul Graniței, îndatoririle militare erau: „... cînd să strîng grănițării la logăr pentru deprinderea în arme, sau să rînduiesc la ceva slujbă afară de ținutul grăniceresc (§ 97); „cînd să rînduiesc la «cordonuri»; la goane de hoți și la lărmi sau vrăjbi din lăuntru; atunci ei trebuie să prindă armele“ (§ 103).

Poziția aceasta de militari a grănicerilor a implicat atît drepturi bănești și de hrană cînt venite pe jumătate an, cît și obligația de a purta uniforma militară. Drepturile bănești se diferențiază: atunci cînd ei se aflau „în tabără“, deci în afara graniței, erau încadrați în „simbria împărătească“. În această situație, comunional din care făcea parte „are iertare din birul pentru pămînt de 6 zloți pe an“ (§ 99). „Mondirul“ și echipamentul militar le primește fără plată de la regiment și îi revin gratuit grănicerului cînd se înapoiază acasă de la tabără.

Dacă militarul grănicer nu ieșea în tabără, ci rămînea în cadrul zonei grănicerești, mondirul sau uniforma militară trebuia confecționată în casă, după o anumită specificație. În asemenea caz, el primea gratuit de la companie numai „o pereche cipici, curealele cătănești, armătura și munițioul“ (§ 96).

Iată ce prevedea § 94:

„Cășile grănițești sînt îndatorate, pentru folosul și privilegiumurile care au în statusul milităresc, a ținea în cheltuiala lor și a le face montur (= mondir) de casă mic și mare, cum e însemnat în

SPECIFICAȚIUNUL

1 ciako sau chivără ungurească pentru acoperirea capului

1 căput scurt de pănură obicinuită în țară, cu guler și cu primuri din semnul regimentului, precum și cu bumbi de metal

1 laibăr alb

1 păreche de cioareci

1 curea de cioareci

2 perechi de izmene

24

Contingentul: 1827, soldați — 3; 1828=11; 1829=8; 1830=12; 1831=20; 1832=26; 1833=19; 1834=17; 1835=49; 1836=41; 1837=47; 1838=48; 1839=1; 1840=1.

În perioada activității militare de 10 ani, grănicerii-soldați făceau: instrucția militară în cazarme sau pe câmpul de instrucție din afara satului, în duminici și sărbători, dar după slujba religioasă; manevrele militare împreună cu toate cele trei companii, sub observația comandei regimentului; slujba la cordon; potera contra răufăcătorilor și paza obștească. După perioada de 10 ani, grănicerii erau chemați numai temporar la companii, făcând parte din rezerva militară.

În timpul războaielor cu Franța, precum și în anul revoluționar 1848—1849, când imperiul avea un front întins de lupte și nevoie de mulți ostași, recrutarea în graniță s-a făcut la 17 ani. După o perioadă de instruire sumară de jumătate an la sediile companiilor din Prigor, Bozovici și Dalboșeț, recruții au fost trimiși pe front, luptând în cadrul unităților cu efectiv vechi. De multe ori recruții au fost instruiți chiar în localitatea de cantonare vremelnică a regimentului, așa cum s-a întâmplat în luna mai 1849, când recruții au fost aduși și instruiți în localitatea Cerneți din Mehedinți, unde se retrăsese temporar comanda regimentului, în urma acțiunilor militare neașteptate ale revoluționarilor unguri în sudul Banatului.

După vârsta de 50 ani, bărbații apti de a purta armele alcătuiau partea sedentară a companiilor și se numeau, în timp de război *glotași* (sau *Populations-Mannschaft* — după constituția confiniară din 1807 — și *Landsturm*, după cea din anul 1850).

A fost cazul în anul 1848, când „glotașii“ celor trei companii al măjene au împiedicat ca o parte din armata revoluționarilor unguri să pătrundă în Almăj din direcția Anina, prin punctele strategice și de cordon de la Brecealcova și Gura Golimbului. Tot cele trei companii de „glotași“ din Almăj, întărite și cu „partea auxiliară a semi-invalizilor“ — adică cu grănicerii socotiți la revizia militară înapți de serviciul activ al armatei — au izgonit, în iarna anului 1849, unele cete răzlețe de sârbi, ce pătrunseser pe neașteptate, noaptea, în Almăj, dinspre Dunăre.

În timp de pace, acești „glotași“ au luat parte activă la treburile obștilor sătești și îi găsim: în comisiile de ajutorare

Regimentul grăniceresc româno-bănățean nr. 13

LIMITAȚIE (Limitation)

Despre următoarele alimente necesare săptămânal:

NECESARUL		Pentru toate locațiile districtului regi-mentului		Pentru localitățile companiilor Prigor, Bozovici, Dalboșeț	
Carne	Vită	7	9 1/2		
	Vitel				
	Oale	5 1/2			
Chifle	Din 2/3 făină extra și 1/3 făină de grâu	1		3	
	Din 2/3 făină de chifle și 1/3 făină de grâu	1		3	
	Din 2/3 făină de chifle și 1/3 făină de grâu	1		3	
Pânicări	Din făină de grâu	1		6	
	Din 2/3 făină de chifle și 1/3 făină de grâu	1		3	
		1		19	
				2	

B. Nr. 1238
Se va confirma din partea Brigăzii.
Căransebes, la 1.X.1855
Kukuljević, m.p.
locot. colonel
Comanda Regimentului către companiile
din Bozovici și Dalboșeț
Buday, m.p.
Donhofes, m.p.
G.M.
Orșova Vechi, 7.X.1855

a școlilor naționale privind procesul educativ al tineretului, în cele de judecată a pricinilor familiale, în activitatea spirituală a bisericilor, la propunerile de îmbunătățiri funciare, de amenajări edilitare publice etc. În toate cazurile de mai sus, acești oameni vîrstnici se consultau cu comanda companiilor respective, ce aviza în consecință, iar ofițerul de canton sau administrație supraveghea executarea lucrărilor.

Într-o zonă militară ca a Almăjului, cu o populație românească, ofițerul de canton trebuia să fie român, ca să se înțeleagă bine cu populația. Așa l-am avut în Almăj, la compania din Prigor pe Spiridon Ionașiu, prin anii 1806—1815⁵ iar la compania din Bozovici, în anul 1836, pe Alexandru Otnogă⁶.

Pentru lucrările de interes civil și militar efectuate în timp de pace, se recrutau brațe de muncă de la toate companiile regimentului. Iată în acest sens un ordin al regimentului din Caransebeș (*Regiments-Befehl*, n. 2743, am 29.III.1859), către compania din Dalboșeț⁷.

„Pentru exercițiul compartimentului de pionieri (Pionierdienstes), care se va desfășura timp de 8 zile, adică de la 7 pînă la 14 aprilie a.c. inclusiv, la Sadova Veche, sub conducerea domnului maior Scherawiza, trebuie ca fiecare din cele 8 companii terestre (*Land-Companien*), de la Dalboșeț pînă la Cornea, să designeze trei bărbați, printre care un dulgher. Iar compania Prigor, și un subofițer, cu toți aparținînd batalionului de cîmp (*Feld-Batalion*). Aceștia să fie prezenți miercuri, 6 aprilie după masă, la Sadova Veche. Dulgherii vor avea asupra lor topoare bune și cît se poate și ferăstrău. Pe timpul celor 8 zile de exercițiu (*Übung*), echipajul (*Mannschaft*) se va întreține „*pro erario*” (adecă de regiment, n.a.). Dalboșeț, nr. 662/133 din 31.III.1859. Semnat, Indescifrabil, m.p., colonel.

Multiplele probleme ce se puneau în granița bănățeană română, ca să fie rezolvate și duse la bun sfîrșit, necesitau o conlucrare între comandanții de companii și ofițerii de canton. Împreună erau răspunzători în fața comandei regimentului. De altfel, ei erau în contact direct cu populația și cu realitățile comunității grănicerești.

Spre exemplu, ordinul de mai jos se referă la mobilizarea comunioanelor din satele almăjene pentru terminarea lucrărilor la drumul național de astăzi, Bozovici—Anina (29 km). La acest

drum, săpat în stîncă, se lucra intens începînd cu anul 1847, iar în anul 1860 a fost dat în circulație în forma de astăzi. După ce, în anul 1847, se construiește șoseaua ce lega Anina de Oravița (16 km), lucrarea la șoseaua Anina—Bozovici continuase. Societatea de stat a căilor ferate austriece (S.T.E.G.), care cumpărase toate cîmpurile miniere din bazinul Anina în anul 1854, avea interesul pentru urgentarea lucrărilor la deschiderea acestei șosele, ca să-și transporte cu ușurință lemnul din pădurile din jur, necesar obținerii manganului pentru noile întreprinderi. Zona geografică ce limita hotarul societății S.T.E.G. cu cel al graniței almăjene a fost la punctul Valea Minișului-Zăbăl —, la 20 km de comuna Bozovici. Pînă la acest punct de hotar geografic (care, începînd cu anul 1873 și pînă în anul 1944, a fost hotarul între plasa Bozovici și plasa Oravița), comunioanele satelor almăjene au fost obligate să facă șoseaua și să o întrețină în bună stare de circulație prin robotă neplătită, după prevederile constituției confiniere, prin „lucru împărțesc”. Iar de la Valea Minișului-Zăbăl și pînă la Anina, lucrările cădeau în sarcina statului austriac și a societății beneficiare, S.T.E.G. Dar brațele de muncă s-au recrutat și din Almăj, prin „robotă plătită”. Efectuarea lucrărilor a fost încredințată firmei constructoare de șosele „Feith und Fritze” din Biserica Albă. Mai mult de 6 km șoseaua trebuia săpată numai în stîncă, prin dinamitare. A fost o operație grea, executată numai manual și care a suprasolicitat puterea oamenilor.⁸

Iată ordinul regimentului din Caransebeș, cu privire la terminarea cît mai grabnic a șoselei:

„J. 9860. Comanda Regimentului. Ordin companiilor Prigor, Bozovici și Dalboșeț. 19. Oct. 1859. În urma ordinului din 4 l.c., J. 9592, expirat la 22 l.c., s-a încheiat termenul pentru recoltatul în graniță pe acest an. Revine din nou sarcina, ca din toate puterile să se continue efectuarea lucrărilor la întreținerea drumului. Regimentul dispune ca atît domnii comandanți ai companiilor, precum și ofițerii de administrație (Verwaltungs-Offizieren) să execute ordinele primite din 6.IX.J. 7907 și din 4 l.c., J. 9592 în mod serios, ca să se asigure de fiecare dată sa-laborii, atelajele, personalul de lucru și șarjele (normele) sollicitate de comandantul batalionului. Să fie prezenți întotdeauna în număr complet și la timp pe drumurile ce trebuiesc întreținute; iar întîrzierile și lipsele nemotivate urmărite și sancționate cu severitate (*und eigenmächtige Verspätungen oder gänzliches Ausbleiben dahin kommandierter, streng*

companiile sînt obligate să verifice gestiunea financiară a companiilor și bisericilor¹⁰:

„Comanda Regimentului Româno-banatic nr. 13 Caransebeș. Către companiile Prigor, Bozovici și Dalboșeț, nr. 10 918 din 1.XII.1845 Conform ordinului înaltului comandament general din Banat, Timișoara, nr. R. 627 din 19.II.1845, trebuiesc înaintate sumarele asupra tuturor averilor comunelor și bisericilor (*Sumarien über das gesamte Vermögen der Gemeinde und Kirchen*), precum și actele asupra capitalului deșus sau investit, pînă cel tîrziu la 20.I. a fiecărui an, la K.K. Cancelarie de contabilitate. Companiile primesc imputernicirea de a re-vizui actele contabile, chitanțele etc. a comunelor și bisericilor, încheindu-le și trimițindu-le pînă cel tîrziu la 24 luna curentă. Semnat, colonel, indiscifrabil, m.p. — Sosit la Bozovici, 18.XII.1845 la miezul nopții, ora 12; înregistrat sub V.1781/1845 și retransmis la Dalboșeț în 20 l.c., ora 11 dimineața, sub nr. V.A. 1782/1845. Semnătură“.

Atît în perioadele de pace, cît mai ales după anul 1867, ofițerul de canton sau administrația a avut un rol important în gospodărirea satelor grănicerești, pregătind trecerea spre o administrație cu instituții civile.

NOTE

1. În Cartea funciară și în Cadastrul de la Bozovici, suprafețele erau notate în „jugări cadastrali”; ceea ce corespunde cu o „falee”, adică 1 600 stînjeni pătrați sau 5 775 m pătrați. Această unitate de măsură, moștenită de la austrieci, e folosită și astăzi în Almăj de către localnici. *Hectarul și arul* ca unitate de măsură pentru suprafețe s-au introdus după anul 1925, cînd s-a făcut unificarea administrativă a întregului teritoriu al României.
2. Textul Constituției confinare în l. germană este: *Grundgesetze für Militärgrenze*. Iar în versiunea românească: *Fundamentainice legi pentru Granița Militărească al Karlstadtului, Varasdinului, Banatului, Slavoniei și Banatului*, Buda, 1808. Are 7 capitoare, cu 155 articole (paragrafe) și 60 pagini. Titlul capitolelor: Intrare. Cap. I.

gefaundet werden). Astfel ca prin aceasta să se asigure mersul lucrărilor pe drumuri în mod regulat, prin folosirea din plin a timpului scurt și nesigur din toamna ce a mai rămas”. Semnat, indiscifrabil, colonel, m.p. înreg. Comp. Bozovici, nr. 1 406 din 21.X.1859.

Iată o însemnare de la un martor al vremii, preotul catolic de la Bozovici, Iosif Mayerhofer, care a descris, cu revoliță, cum au fost siliți să lucreze grănicerii almajeni la acest drum:

„În acest timp, populația a avut mult de suferit; pe de o parte anii rîi, foamea, iar pe de altă parte maltratarea muncitorilor cu bătaii aspre și aruncarea lor în plină iarnă în stradă, unde petreceau noaptea friguroasă. Fiindcă lucrarea mergea încet din cauza foamei muncitorilor, la ordinul maiorului Sarici ei erau biciuiți. La despicarea stîncilor erau accidente dese, multe mortale, căci oamenii erau nepricepuți și minuiiau dinamita la detunarea stîncilor fără nici o instrucțiune și fără să știe cum să se protejeze“.

Pe lîngă sarcinile exemplificate mai sus, și pe care ofițerul de canton sau de administrație a trebuit să le ducă la bun sfîrșit, conform ordinilor regimentului, împreună cu comandantul companiei, el trebuia să rezolve și diverse probleme locale de drept civil. Iată un caz, cu privire la „tutela minorilor“:

Compania din Prigor, prin raportul nr. 849 din 24.VI. 1859, a solicitat aprobarea comandai regimentului din Caransebeș, ca orfanii minori, fii de grăniceri, Burian Pau și Damșa Ion din Rudăria să fie trecuți sub tutela ofițerului-grănicer pensionar din localitate, Lăbăilla Oswald, care dorește să aibă în grijă sa pe acești minori. În raportul companiei Prigor sînt trecuți 11 capi de comunioane sau gospodării care cunosc situația materială și morală a tutorelui, precum și pe cea a minorilor. Raportul companiei din Prigor e semnat de comandantul companiei, căpitan Csenewics, precum și de ofițerul „iconom“ sau de administrație, locotenent Tutunariu. Regimentul, prin ordinul nr. 3 821 din 22.VII.1859, semnat de colonel Weimann și de maiorul cu administrația (de canton), Stanoylovics, aprobă tutela.

Deoarece, conform constituției confinare și a statutului militar al graniței, toate instituțiile din raza companiei sînt subordonate administrativ acesteia, iată un ordin, prin care

Despre dreptul în bunurile mișcătoare. Cap. II. Despre dreptul grănițelor a se deprinde în meșteșuguri, în negoțării și în științe. Cap. III. Despre împărțirea casei. Cap. IV. Despre șerbirea militară a grănițelor. Cap. V. Despre lucrul împărțitesc și sătesc a grănițelor. Cap. VI. Despre birul pentru pământuri. Cap. VII. Despre birul industriei și al scutirii.

— Textul constituției confinare în l. germană din anul 1850: *Grundgesetz für croatisch-slavonische und banatisch-serbische Militärgrenze (Constituția confinară pentru granița militară croato-sârbă și sârbo-bănățeană)*. Cuprinde 7 capitole, cu 10 articole. Cap. I. Hotărâri generale. Cap. II. Drepturile și obligațiile locuitorilor grănițelor. Cap. III. Despre dreptul grănicerilor de a ocupa o meserie, comerțul, artele, științele. Cap. IV. Despre comunionele caselor. Cap. V. Obligații de serviciu. Cap. VI. Despre muncă. Cap. VII. Despre impunere.

— Textul german al constituției din anul 1850, folosit și de autor, se află încorporat în lucrarea în lb. maghiară a fostului judecător de la Bozovici dintre anii 1900—1912, Guggenberger Gyula, intitulată *A Határvidék Hásközössége és a határvidéki ingatlanokra vonatkozó Törvények és Rendeletek Jogesetekkel és Magyarzatokkal (Legi și circulare privitoare la comunioane și imobile din regiunea de Graniță. Prevăzute cu jurisprudențe și explicații)*, Budapesta, 1904, la paginile 375—388. În aceeași lucrare se află și textul constituției confinare, tradus de autor în limba maghiară, la pp. 9—138, cu comentarii și exemplificări din procedurile civile de la judecătoria din Bozovici. Cu privire la prevederile constituției din 1850 și aplicarea ei în granița Almăjului, vezi Liviu Smeu. *Contribuții la istoria Almăjului*, Editura Lit'era, București, 1977, pp. 81—93.

3. Zlotul era o monedă austriacă de aur și circulase în Austria până în timpul împărătesei Maria Tereza, când s-a bătut florinul de aur sau galbenul. După războaiele cu Franța, în timpul împăratului Francisc I, din prima jumăt. a sec. al XIX-lea, în Austria s-a bătut zlotul de argint și coroana de argint (un zlot=2 coroane; apoi creșterea de argint; o coroană=100 creșteri; coroana circulează mult în Transilvania și Banat.

4. *Limitația* era necesarul pe cap de soldat, săptămânal, atunci când era sub armă, în tabără, la concentrare sau lagăr, precum și în slujba la cordon, peste cele 4 zile obligatorii. — Prin fâină de grâu, se înțelegea făina de orz și secară, amestecată cu cea de grâu, — *Unzia* (Unzi) era unitatea de măsură pentru greutate, folosită în

sec. al XIX-lea în Austria și corespundea: 1 uncie=33 $\frac{1}{3}$ grame; *semincia* (Lots)=16 $\frac{2}{3}$ grame.

— Actele originale ale companiilor din Almăj folosite în lucrare sînt manuscrise în lb. germană-gotică.

5. O inscripție din biserica din Prigor subliniază că s-a sfințit de către episcopul Vîrșețului, Iosif Ioanovici Sakabent, la 4.VIII.1806, împreună cu Nicolae Stoica de Hațeg, protopopul Mehadiel, „fiind companie-comendant Ignatie Oriesevici și de economie-comendant (adecă de administrație), Spiridon Ionașiu.”

6. Iată o însemnare pe ultima filă a *Mineitului* pe luna septembrie 1804. „În ziua 23, anul 1836. Am fost aici la învățătură, care s-o pus în veacul cel mai de pre urmă. Lui învățătorul Simonovici, născut în satu Staja, mulțămitori voi fi. Și tot insul care de la numitul învățător se va fi învățat, să-i fie mulțămitori. Asta au zis, *care aici au fost oberlainat de canton în Bozovici, în 23 Septem 1836; Alexander Otnoga, m.p., Oberlainat (sic)*” (sublinierea e în text).

7. După actul original în lb. germană-gotică; donație prof. I. Chera — Bozovici; în posesia autorului.

8. Idem.

9. Din *Comida parohiei catolice Bozovici*, manuscris, intitulată *Memo-rabilia Parohia Bossovitsensis. Anno 1821—1930*. p. 5. Arhiva bisericii catolice Anina.

— *Din istoricul drumurilor prin Almăj*:

a) Șoseaua Bozovici-Stăncilova-Sasea-Moldova Veche-Dunăre s-a terminat în anul 1720.

b) Șoseaua națională de astăzi: Bozovici—Mehadia s-a terminat în anul 1826, schimbându-se ruta veche de circulație încă de pe vremea romanilor: Bozovici-Prilipeț-Pătaș-Borloveni-Mehadia.

c) Guvernatorul Banatului, Claudiu Flarimund Mercy, a dispus în anul 1720 ca printre alte șosele din Banat, să se facă corecții, amenajări și modernizări (lățimea șoselei 6—9 m) la șoseaua națională de astăzi Bozovici-Gura Golimbului-Anina (29 km), pe cheile Minișului. În anul 1722, inginerul-locotenent Ktenka prospectase harta Almăjului, cuprinzînd și acest drum. Harta lui Ktenka a fost, apoi, încorporată în harta Banatului a lui C. F. Mercy din 1726—1728; apoi în cea a lui Fr. Griselini, din 1776. În urma măsurătorilor efectuate în Almăj în anii 1785—1802 pentru partajarea pământului pe comunioanele grănicerești, s-a întocmit și harta militară a zonei Almăjului: *Militär Stabskarte*, reeditată în 1896 de Militär-Geografisches-Institut din Viena.

10. Ca să se poată ține evidența treburilor obștei grănicerești și să se rezolve diferite acte de cancelarie, fiecare companie avea un număr de subofițeri și gradați cancelariști (gefraiteri), subordonați ofițerului de canton, pe lângă cei care lucrau numai cu actele de interes militar, subordonați comandantului de companie. „Cancelariștii“ operau în cele 46 registre și protocoale pe resorturi: acte civile, administrativ-gospodărești, culturale, școlare, financiare, acte financiare bisericicești, registru-contabil, registru-casă-bani. Cancelariștii erau absolvenți ai „școlii secundare triviale germane“ (Trivial-Schule) din Bozovici, pregătiți în acest scop la cursurile speciale de la reședința regimentului din Caransebeș într-o perioadă de 2 ani. Spre pildă, au fost propuși — conform ord. reg. nr. 8306/6.X.1854 — la „cursurile pentru birou“, următorii absolvenți: Ion Derleanu din Bănia și Ion Lopățiță din Gîrbovăț.

— În arhiva bisericii din Bozovici se afla, în anul 1972, *Registrul casă-bani* din anii 1849—1869, cu notări în lb. germană-gotică, purtînd, la sfîrșitul fiecărui an, semnăturile comandantului comp. ofițerului de administrație, cancelaristului, a celor doi preoți (N. Petruceanu și G. Dimitriești) și a celor doi epitropi bisericesti (Terianu Nicolae și Vinu Matei). Începînd cu anul 1872, actele respective au fost trecute la biserică, iar celelalte, la instituțiile civile nou create.

Capitolul III

Mijloacele de „informare asupra evenimentelor vremii“ în Almăj

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, începuse să se introducă în granița bănățeană românească învățămîntul obligatoriu în „școlile naționale“. Prin normativă intitulată *Tilcuire*, trimisă în zona grănicerească a Almăjului în 12.VIII. 1785 prin eparhia Vișeuțului, se arată cum trebuie să se facă „învățătura pruncilor prin școlile naționale“. Circulara ce însoțea *Tilcuirea* îndruma pe învățători ca, la școală, „pruncilor“ să li se mai vorbească și despre „prietenie și neprietenie mărită împărțită a Austriei, precum și din întîmplările din afară“. Deci, folosind școala, ca intermediar cu comunitățile, satelor militare din Almăj, Curtea vieneză căuta, prin acest mijloc informațional didactic, să însușească grănicerilor atașamentul față de imperiu. Același procedeu l-a întrebuintat și cu adolescenții, care, pînă la vîrsta de 18 ani, erau obligați să urmeze, duminică și sîmbătorile, cursurile de adulți ce se țineau de preotul-cătitet la biserică sau la școală. Li se citeau circularele cu știri din imperiu și din afară, fiind, apoi, interogați despre cele auzite, ca să fie bine înțelese și reținute. Asemenea mijloace erau socotite ca cele mai eficace pentru pregătirea viitoarelor „cătane împărătești“.

Alt mijloc de informare era folosit în cadrul predicilor preoțești ținute la slujbele religioase. După ce se citeau circularele eparhiale sau ale protopopiatului Mehădiei, preotul făcea

cuvenitele sublinieri din conținut, cu îndrumările de rigoare pentru credincioși. Apoi, dacă circulara însoțea un „ordin îm-părătesc”, pe acesta îl afixa pe ușa de la intrarea în biserică, să fie cunoscut de toată lumea. Afixajul dura, după instrucțiunile primite, de la o lună la trei luni. După ce se ridica afixajul, ordinul respectiv se păstra în „Protocolul cu circulara”.

Mijlocul de informare a militarilor grăniceri se făcea în perioada de instrucție militară, când era programată și „ora de informare a armadiei”. De regulă, această sarcină o avea comandantul companiei. Conform instrucțiunilor militare, ordinele primite se afixau pe un panou de la poarta cazarmii sau pe coridoare. Conținutul era asemănător celui din circularele eparhiale, redactate însă sub formă de ordin militar. După afixaj, ele se păstrau în *Befehl-Protocoll* sau protocol cu ordine al companiei.

Unele din circularele eparhiale erau subtitulate: „întors de pe nemție” sau „izvodite de pe latinie”. Acestea erau traduceri ale textului original primit de la cancelaria Curții vieneze. Altele erau intitulate „Tîlcuire”, adică o traducere a textului original, cu adăugirile moralizatoare-spirituale făcute de către eparhia Virșeșului, de unde era trimisă circulară.

În sfârșit, evenimentele cunoscute de eparhie erau prelucrate și îmbrăcate în haină religioasă, după cerințe și în conformitate cu dispozițiunile primite de la Viena.

Deci, pînă la încheierea păcii de la Viena în anul 1815, sursele oficiale de informare pentru evenimentele internaționale ale vremii, în satele grănicerești din Almăj, au fost circularele eparhiale de la Virșeși și ale protopopiatului din Mehadia. Iată cum s-a aflat în Almăj știrea despre răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan din Ardeal, în anul 1784—1785, și cum a fost prelucrată, după cerințele bisericrești, în Circulara nr. 13 din 10.XI.1784:

„Vichentie, cu mila lui Dumnezeu, pravoslavnicul episcop al Virșeșului, Caransebeșului, Lugojului ș.a. Binecuceritul protoprezbiter, preoților și tuturor de obște pravoslavnicilor care se află în protopopiatul Mehadiiei. ... Fiecare bun și credincios supus crâinii datori iaste fără desclhinire în orece chip. Acelora puținii în crăire, de obște, poate strica odihna. Împotriva aceia (acelora), datori iaste fieștecare. Fericita pace face pre oameni norocoși și buni; ciștig are, fiindcă pe stăpînitorul pămîntului cu îndreptare înțeleaptă trebuie a-l cinsti. Iară al său

stăpînitori de pămînt, toată aplecăciunea, toată cinstea, multămirea a o arăta.

Datoria aceea care mai sus am adus aminte, noi pretutindenea. *mai virtos acum, cind auzim pentru vecinii cei din Ardeal intru ce turburare s-or slobozit*, (sublinierea în text), să avem în minte și să gîndim de nepaza sfintelor porunci și îndreptările împărătești, cînd spre noi și spre frații noștri nici un bine nu va urma: cauza cu toată nevoea și vecinica osîndă ne ajunge...

Datu-s-au în Virșeș, la 10 Noembr, 784.”

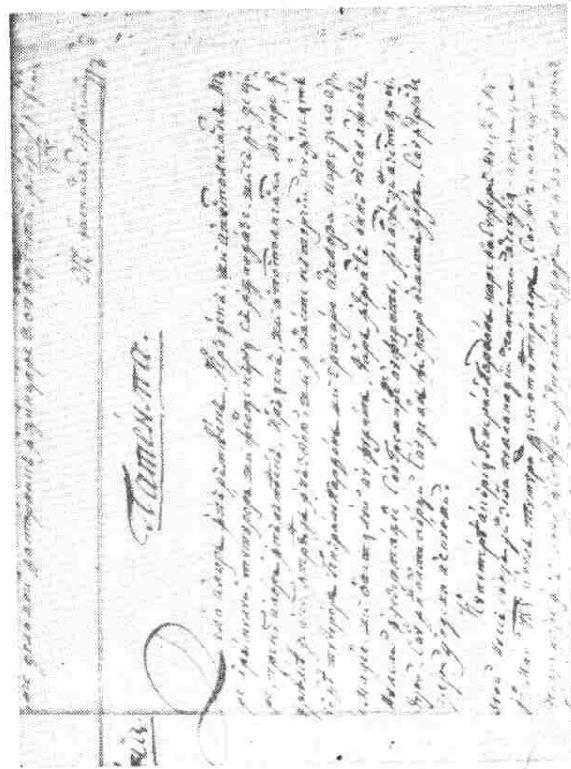
Vichentie Popovici, episcop.

Îngrijorarea Curții din Viena pentru ceea ce se petrecea în acel timp în Ardealul zguduit de răscoala lui Horea se poate vedea și din emiterea, în același timp, a rescriptului imperial pentru granița bănățeană română nr. 25 895 din 15.XI.1784, prin care s-a poruncit ca toți militarii, atunci cînd se aflau în permisii sau deplasări, să aibă asupra lor „îtdula de slobozenie” (biletul de învoire), semnat de comandantul companiei și de catihetul militar². Era o măsură de precauție și supraveghere, ca să împiedice pe grănicerii noștri să plece în ajutorul fraților lor din Ardeal.

Cu toate acestea, tradiția spune că unii grăniceri almaneni ar fi luptat alături de Horea, în Ardeal³.

Sporind primejdia imperiului dinspre Franța revoluționară, grănicerii almaneni au fost informați, prin Circulara de la Virșeș din 24.V.1793⁴, despre ceea ce se petrecea acolo, cît și despre coaliția monarhilor europeni contra Franței:

„... Din ascultatul și auzul cel de obște tuturor, și fieștecărui adevăr să fie știut, ce fel de război și răzmiriță atot augustei și stăpînitoarei țării Austriei, de la norodul cel franțuzesc cu nedireptate s-au obliăduit. Și acum, mai mult de un an de zile, norodul acela asupra noastră bate război, care nici o pricină n-au avut, fără numai, pre-cum chiar să adeverește, să samene în toată lumea gîndurile sale cele răzvrătite, și cu aceea nepăguire și gilceavă să sălășluiesc și stăpînirile cele bine rînduite, și dirigătoriiile cele cetățenești să le surpe, și legea creștinească să o defaime, și bisăricele lui D-zeu să le pustiască, și toată rînduiala cea bună și înțeleaptă și tot prieteșugul dintre oameni să-l dezrădăcineze. Care acestea toate au rînduit, mai pre toate împărățiile din Europă, cu împrumutată legăturiină aducînd laolaltă toate puterile sale, să bată în război împotriva aceluia popor răzvrătit a franțuzului.

Handwritten document in Cyrillic script, likely a patent or official order from 1788. It features a large initial 'D' and a signature 'D. Tamm'.

Patentul cu „General-Pardon“-ul din 1788

PERSEMMENTID:
Handwritten text in Cyrillic script, likely a regulation or official order from 1788. It includes a signature at the bottom.

Regulamentul din 1788 cu privire la „fuga ostașilor“ de la oaste

Drept aceea, de aicea înainte să poate vedea că a lor mărire, prea milostivul monarhul nostru Franziscus al II-lea, și cu ceilalți înalți înmărași, care într-o împrumută legătuintă cu el sint, adecă dreptul a bate război asupra acestui norod răzvrătit, pentru ca socotește lui cele mărețe și iară de lege să le siarime și pacea de obște și bună norocirea noastră să o înfiarească“. Virșeț, la 24.V.1793. Iosif Ioanovici Sakabent, episcop, m.p.

Pe data de 8.VIII.1793, bisericile din Almăj au primit ordinul împărătesc nr. 19 146, prin care se comunicase acțiunile militare întreprinse și victoriile aliaților prin cucerirea unor cetăți franceze. Ordinul a fost citit la prima sărbătoare (10.VIII.1793) și afișat pe ușa bisericii.⁵

Cu privire la executarea regelui Franței, Ludovic al XVI-lea și a reginei Maria Antoaneta, într-o circulară⁶ se arată că:

„... norodul francezesc legile cetățenești și creștinești le-au rupt; spre împăratul său și spre soața sa minile au pus, și pe fiu și moștenitor lor cu înșelătoare moarte l-au ucis; bisăricile și altarele le-au surpat, legea creștinească au lepădat. Și nu numai împărăția și pământul lor, ce și la marginea noastră au căzut cu foc și cu sabie, și cu cumplitे apucări prădează. Pentru aceea, împărătească crăire, supt 30 de iulie acestui an au pornit iarăș război“. Circulara nr. 12/472, Virșeț, 1.IX.1796. Consist. episc.

Odată cu înțepirea luptelor austro-franceze și cu înfrîngerile suferite de imperiali, informările satelor militarești din Almăj prin circulare sint sărace în știri; ele se limitau doar la îndrumările și poruncile către preoți, ca să facă rugăciuni continue pentru izbînda armatei imperiale.⁷

În schimb, populația din satele militarești almăjene a fost îndemnată, prin circularele citite în sărbători, ca să dea cele necesare pentru militarii răniți din spitale: „... cei ce vor avea pînă faină nemțească (iară nu din cîneșă groasă), aceia să adune cirpie sau scame scămate scărmanate moi, pentru legăturile soldaților, ce lipsesc prin spitale. Și după ce se vor aduna, să să predea domnilor companii comendanților, să le trimiteată“⁸.

În ziua de 25.IV.1809 scesețe de la protopopiatul Mehadiei un ordin asemănător, dar cu specificația că toate pinzele subfiri, scămate, să fie adunate și incredințate fie „domnului

mirean, ori companii-comandă pe bază de cvită [dovadă], ca să fie trimise pentru soldații răniți din spitalul din Timișoara”.

Așa cum se subliniază în cele două circulare, războaiele îndelungate au adus ca urmări în graniță multă suferință, spitalele din Timișoara și Caransebeș fiind pline de răniți.

Tot ca o consecință a războaielor, s-a ivit și la granița bănățeană română flagelul *ciumei*, care secera multe vieți. Alarma a dat-o protopopul Mehadiiei, Nicolae Stoica de Hașeg prin Circulara nr. 5, ajunsă la Bozovici în 31.V.1814: „Auziți și înțelegeți, că de boala *ciumei* nu numai peste Dunăre, ci și în Țara Românească iară de izvod mor... Grănicerii cordonul să apere; lor și noao să fie credincioși, că *ciuma* îi mare biciu”.

La exemplificările de mai sus se poate adăuga și materialul informațional divers, de care potrivit autorităților militare, toți locuitorii Graniței trebuiau să ia cunoștință și să-i execute dispozițiunile. De exemplu, s-a comunicat că în ziua de 27.VII.1813, în 21 sate din părțile Biserica Albă a bătut așa grindină de mare, că a distrus toate culturile. Pagubele au fost evaluate de autorități la 2 mil. 65 mii florini și 498 cr. Se cerea grănicerilor almăjeni să ajute pe sinistrați, printr-o contribuție benevolă¹¹. Într-o altă circulară, iarăși se arată că, în luna octombrie 1813, „în multe vremegii din crăia ungurească, potopul a făcut mari pagube oamenilor”. S-a solicitat ajutorul companiilor din Almăj pentru sinistrați¹².

În afară de latura oficială a materialului informațional cu privire la evenimentele vremii, prin care Curtea din Viena căuta să pregătească satele militărești almăjene pentru multiplexele sale războaie, informarea prin circulare și ordine militare a avut și un rol pozitiv. Spre pildă, Almăjul, zonă grănicerească mai izolată datorită condițiilor geografice, nu putea să ia cunoștință de evenimentele vremii decât pe această cale. În deceniile ce au urmat păcii de la Viena din 1815, la școlile și bisericile din Almăj au fost înregistrate cărți din toate domeniile; multe dintre ele au fost cumpărate chiar de grăniceri din Țara Românească, din Ardeal, sau de cele tipărite la Viena și Budapesta și dăruite acestor instituții. Personal, grănicerii mai înstăriți se abonaseră și la „foile românești” ce apăreau în Ardeal și în România.

Toate acestea și-au avut contribuția în păstrarea unității naționale prin limbă și cultură română comună, care a stat

întotdeauna la baza trăinicieii noastre ca neam, în multitudinea popoarelor și naționalităților din vastul Imperiu habsburgic.

NOTE

1. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 30—32. Arhiva bisericii din Bozovici.
2. *Ibidem*, pp. 33—34.
3. I. Simionescu, *Prin munții noștri*, București, 1936, vol. IV, p. 166.
4. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 211—214. Arh. bisericii — Bozovici.
5. *Ibid.* pp. 216—218.
6. *Ibid.* p. 251.
7. *Protocolul cu circulare*, *Circulara eparhiei Vișșef* din 23. VIII. 1809, vol. II, 219. Arh. bisericii — Bozovici.
8. *Ibid.* vol. II, pp. 151—152.
9. *Ibid.* pp. 218—219.
10. *Ibid.* p. 316.
11. *Ibid.* p. 294.
12. *Ibid.* p. 304.

Războaiele

Dunării, până la Orșova. De asemenea, și austriecii, din aceleași motive, au căutat să ocupe pentru ei Almăjul. În anul 1688, se stabilise aici chiar cartierul statului major al generalului Vetterani, ce opera la Dunăre. Turcii au pătruns pe neașteptate în anul 1689, dar au fost bătuti și izgoniți de almăjeni. Chiar după pacea de la Karlowitz din 1699 și pînă la ocuparea Banatului de austrieci în 1718, cele două părți își revendicau suveranitatea pentru Almăj. În acești ani, infiltrările beligeranților au fost resimțite de satele de aici, secătuite economic și asuprite de dări.

În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, aga turc Kiosa a încasat dările pentru sultan din Almăj vreme de mai bine de un an.¹ Austria era ocupată, pe atunci, cu răcoala din Ardeal, condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784—1785), în suși comandantului regimentului grăniceresc, colonelul Papilla, primind ordinul să plece la Sibiu.² Situația tulbure din sudul Banatului a determinat pe grănicerii almăjeni să-și părească unitățile militare și să revină la casele lor. Ei trebuiau să-și lucreze pămîntul, să se îngrijească de plata dărilor către aga turc, ca să nu-i ia în robie; totodată, să protejeze pe cei ascunși la sălășele din munți.

Aceasta a nemulțumit Curtea din Viena, care a trimis în satele din Almăj: „Regulamentul cesaro-crăiesc, pentru ca prin folositoare mijlocuri fuga ostașilor țării să se impedeze”, din 1.XI.1785³. Aci se prevedea, în § 1, că dezertorul va trebui să despăgubească erarul cu 60 florini pentru instrăinarea „mondului” sau echipamentului militar, sechestrîndu-i-se totodată averea. Măsura a rămas fără efect în graniță, dar nesupunerea la „poruncile împărătești” au persistat, iar autoritățile au făcut aluzie la cele de mai sus. Anume, în circulara din Vîrșeți, nr. 14/1.XII.1788, se arată, printre altele, și următoarele: „Și voi, iarăși pășiți strămoșilor voștri; iarăși toți, ca și înainte, necredincioși v-ați arătat și v-ați predat turcilor”⁴.

A urmat, apoi, în anii 1788—1791, o perioadă grea de lupte cu turcii în granița de sud a Banatului, unde companiile din Almăj au participat efectiv.⁵ Situația critică pentru armata operativă austriacă afectase și pe locuitorii satelor almăjene. Astfel, în vreme ce compania din Prigor și Bozovici primise ordinul de deplasare peste codrii Rudăriei ca să întărească efectivul generalului Veterani de pe Clisura Dunării, punctele stra-

1. Apărarea de turci a graniței Almăjului

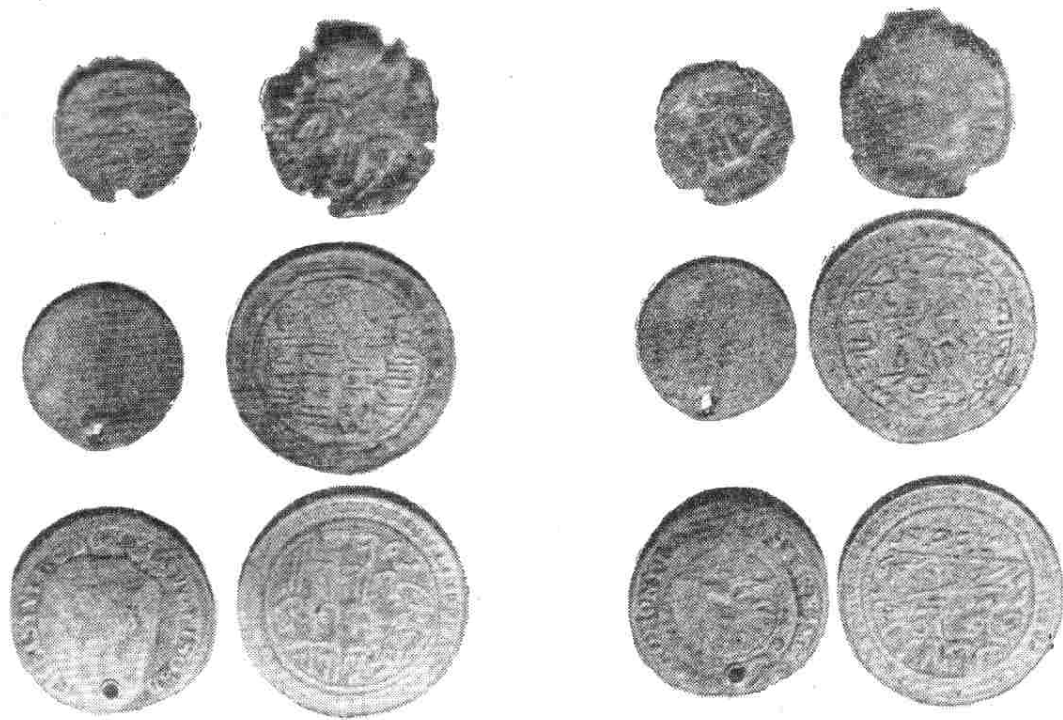
Participarea grănicerilor almăjeni pe diferite cîmpuri de luptă se poate împărți în două perioade: aceea a apărării de cotoșitorii turci a Almăjului, a caselor, a familiilor și a micii agonișeli familiale, în anii 1784 și 1788—1791; în al doilea rînd, plecarea companiilor grănicerești din Almăj în afara zonei confiniere, în confruntarea cu Franța în anii 1793—1814, iar mai tîrziu cu Prusia, în anii 1806—1807. Între aceste două campanii s-au interpus luptele purtate în graniță, în Banat și Ardeal, contra revoluționarilor unguri ai guvernului Kossuth (1848—1849).

Războaiele contra turcilor au fost războaie de apărare a graniței almăjene de infiltrările acestora.

Turcii își extinsese stăpînirea asupra Almăjului încă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1658—1699), cînd își construiseră și cazarma de la Stăncilova, ca o consecință politico-militară a transformării Timișoarei în pașalic, în 1552. Un agă turc se stabilise la Bozovici, iar în satele mai populate s-a instalat și un „subașă”, sau primar turc. Deși zona Almăjului a cunoscut mult mai tîrziu administrația turcească, rolul slujbașilor fiind să încaseze dările pentru sultan, turcii cunoșteau însemnătatea strategică și economică a zonei Almăjului cînd s-au confruntat cu austriecii în sudul Banatului și de-a lungul

tegice din Almăj rămăsese să le păzească „gloțașii“. Anume, punctul Breclcova, în amonte pe râul Miniș, înspre noua zonă minieră de la Anina, la 20 km nord de Bozovici; punctul Stăncilova, dinspre Moldova Veche—Dunăre unde se aflau turcii, la 26 km vest de Bozovici; apoi cel de la Preghida din munții Almăjului (aproximativ 6 ore de la Bozovici), cu drumul de coborâre la Dunăre (zona militară Berzasca). Alături de „gloțașii“ almăjeni de sub comanda lt-colonelului Hiebel, mai erau acolo și unele trupe austriece, aflate în refacere în Almăj. În astfel de împrejurări grele, satele almăjene, părăsite de locuitorii ascunși pe la sălașele din păduri, au fost jefuite și arse, ceea ce i-a determinat pe almăjeni să trimită o solie cu daruri, în frunte cu popa Cimpianu din Prigor, la pașa Iusuf din Mehadia, pentru închinare. Urmarea a fost că pașa a ocupat Almăjul în toamna anului 1788. Curtea din Viena a acționat imediat prin intermediul eparhiei Virșetului, care îi avertizase pe almăjeni astfel: „... nu numai sufletele voastre le-ați omorât și le-ați pingărit, ci și minia cea împărătească ați aprins-o asupra voastră; a muri ați fost osinziți“⁶⁶.

La începutul anului 1789, austriecii au început ofensiva contra turcilor, atât din direcția Caransebeș spre Orșova, cât și asupra Almăjului. Turcii părăsiseră zona. La Bozovici s-a stabilit statul major austriac operațional spre Moldova Veche—Dunăre. Satele au trebuit să suporte cantonarea și aprovizionarea trupelor și furajele pentru cai. Apăruse epidemia „dizenteria“ și unele cazuri de ciumă, ce secerau multe vieți. Tot în acea vreme grea pentru almăjeni, se mai refugiaseră aci și satele din Clisura Dunării, unde se dădeau lupte crâncene. Cu aceștia, almăjenii au împărțit adăpostul și ce mai aveau din hrană, ca să supraviețuiască împreună. Din nou, companiile chemaseră sub arme pe toți cei apți de serviciul militar. Compania din Prigor, de sub comanda locotenentului Marcu Ioanovici, și compania din Bozovici, condusă de căpitanul Andrei Merzici, au participat la luptele contra turcilor pentru cetatea Ada-Kaleh. Mai apoi, căpitanul Andrei Merzici a fost însărcinat de generalul Wartensleben, comandantul trupelor din această zonă, cu o solie de pace la pașa din cetatea Ada-Kaleh; dar fără succes. A urmat, după aceea, acțiunea militară a austriecilor de învăluire a cetății de pe ambele maluri ale Dunării. Cele două companii din Almăj au avut sarcina grea de a ține

sub foc orice ieşire a turcilor din cetatea Ada-Kaleh, pînă la capitularea lor, care a avut loc în anul 1790.

Odată cu pacea din 1791 de la Şiştov dintre austriece şi turci, orice incursiune turcească în Almăj încetă.

2. În luptele contra Franţei

De-abia se terminase luptele cu turcii în graniţa bănăţeană română, cînd se ivi pentru Austria conflictul cu Franţa.

Pregătirile acestei campanii de durată începuse cu recensămîntul efectuat în graniţă în anul 1791. Conform datelor, se putea mobiliza, din satele almăjene, un efectiv de circa 3 000 oameni apti pentru serviciul militar. A început, apoi, informarea populaţiei grănicereşti, prin citirea şi afişarea ordinelor şi circularilor, cu privire la începutul luptelor. E semnificativă circulara din 24.V.1793 de la Virşet⁷, care se adresează nu numai clerului, ci şi „... domnilor Stabi-Ober şi Unter Ofiţiri, binecinstiţilor Ober şi cnezilor de prin locuri, juraţilor, neguţătorilor, lucrătorilor de pămînt şi tuturor pravoslavnicilor creştini”.

În războaiele îndelungate pe care Austria le-a purtat cu Franţa în anii 1793—1814, a fost mobilizată toată partea bărbătească din Almaj care aveau între 17 şi 40 de ani, erau buni „a mărşalui şi a purta armele”. Celelalte vîrste, precum şi cei semi-invalizi au rămas să lucreze pămîntul şi să străjuiască cordonul grăniceresc al Almăjului.

Cele două companii, de la Prigor şi Bozovici, cu un efectiv de peste 1 000 oameni, au fost cuprinse în batalionul I „de linie” al regimentului grăniceresc şi, conform ordinului Consiliului aulic de război nr. 19 146 din 9.VIII.1793, au plecat pe frontul Rinului. Pe acest front au stat pînă în anul 1796 şi s-au distins la apărarea localităţilor Weissenburg. Aci au luptat în cadrul corpului de armată de sub conducerea arhiducelui Carol (Erzherzog Karl).⁸

Începînd cu anul 1796, cîmpul de luptă s-a mutat în Italia, ocupată în bună parte de austriece. În cadrul regimentului, grănicerii almăjeni au avut în faţă armata franceză condusă de generalul Napoleon Bonaparte, care le-a remarcat dîrzenia în

lupta de la Arcole (15—17.IX.1796). Ei au luptat alături de 3 000 croaţi şi alte unităţi austriece, conduse de generalul Robert⁹.

Tot alături de unităţile croate şi austriece, conduse de generalul Vukasovitz, grănicerii noştri au luptat şi la Rivoli, (14—15.I.1797)¹⁰.

În lupta de la Marengo (14—15.VI.1800)¹¹, grănicerii almăjeni, în cadrul regimentului lor, au luptat sub comanda generalului Auffenburg, ce conducea o armată de 14 200 oameni.

În luptele contra lui Napoleon pe frontul german, grănicerii bănăţeni au fost alături de grănicerii români de la Orlat şi Năsăud. Astfel, la Ulm (18.IX.1805) se aflau împreună în luptă, în cadrul corpului de armată de 30 000 oameni condus de generalul Mack¹².

La Austerlitz (2.XII.1805), grănicerii noştri au luptat în cadrul celor 15 batalioane de luptă austriece, puse sub comanda directă a arhiducelui Ferdinand¹³.

Pînă în anul 1809, grănicerii bănăţeni n-au avut decît un răgaz scurt de pace, în anii 1797—1799 şi 1806—1809. În acest răstimp, Curtea din Viena a elaborat constituţia confinară din anul 1807, prin care li s-a garantat grănicerilor „folosinţa veşnică” şi transmisibilită a celor 24 jugări de pămînt pentru fiecare comună. Această lege fundamentală a graniţei a fost urmarea firească a jertfelor umane într-un răstimp de 31 ani, aproape consecutivi, de lupte pentru imperiul habsburgic; anume: 13 lupte cu turcii şi 85 lupte cu francezii.

În anul 1809, grănicerii bănăţeni — deci şi cei din Almăj — au luptat la Wagram (5—6.VII.1809), în cadrul unităţilor austriece de sub comanda generalului Francisc graf de Kolledo. Acesta cunoştea pe grănicerii almăjeni în urma inspecţiilor companiei Prigor şi Bozovici din anii 1798, 1799 şi 1800¹⁴. Tot la Wagram, erau alături de grănicerii almăjeni şi croaţii de sub comanda generalului Jelacici¹⁵.

După lupta de la Wagram, regimentul bănăţean român, care suferise mari pierderi, s-a reîntors la Caransebeş pentru refacere. Almăjenii, după atîţia ani de marşuri şi lupte prin Europa, au putut să-şi revadă satul şi familia.

Dar, după un scurt răgaz de pace, în anul 1812 companiile din Almăj au fost din nou mobilizate.

Lată o însemnare pe o carte religioasă de la Bozovici, „La anul 1812, 20 iulie, au plecat toţi ostaşii noştri, au-

zind că va fi neprietenu nostru, rușii. Și când am scris nu s-au do izăflat [aflat încă] pricina și știrea mergerei încotro.

Așa mă a îndemnat a scria întru acest sfînt și dumnezeiesc Mineu, ca cine va ceti, de mine după moartea mea aminte să-și aducă. În Bozovici, 2 august 1812. Alimpe Cizmariu, diacon și învățătoriu, fiind de față și Georgie Jurchescu, m.p., iconom Gefrater¹⁶.

Pentru campania contra Rusiei, Napoleon adunase o armată uriașă, de peste 600 000 oameni, în care era încorporată și o parte din armata Austriei, ca aliată vremelnică cu Franța, din anul 1809. În acest timp, batalionul I al regimentului grăniceresc bănățean român, cu cele două companii din Almăj, au staționat în Boemia, ca trupe de pază. Dar, după dezastrul lui Napoleon din Rusia, s-a încheiat o nouă coaliție în Europa contra lui, din care făcea parte și Austria. Bătălia decisivă s-a dat la Leipzig (16—19.X.1813), unde Napoleon a fost înfrînt. La această luptă istorică au luat parte și companiile din Almăj în cadrul regimentului grăniceresc bănățean-român, alături de regimentul grăniceresc român din Orlat¹⁷. Comanda diviziei a avut-o generalul Rupprecht, principe de coroană al Bavariei. Comandant suprem al armatelor aliate a fost prințul Carol Schwarzenberg, secondat de generalul de corp de armată, Francisc graf von Kollaredo¹⁸.

Dintre ofițerii români almăjeni care au luat parte la lupta de la Leipzig, cunoaștem pe: Ruja din Prigor, Bihoi—Lăpușnic, Boldea—Borloveni, Ion Terianu—Bozovici, Lăzărescu—Pătaș, Guran—Borloveni (tatăl viitorului general Al. Guran), stegarul (Fähnrich) Simu Murgu (tatăl lui Eftimie Murgu), stegarul (Fähnrich) Doda (tatăl generalului și a omului politic din Granița bănățeană română, Traian Doda) ș.a.¹⁹

Din anul 1813, regimentul grăniceresc bănățean a fost pus sub patronajul generalului Rupprecht.²⁰ Sediul regimentului lui fiind la Biserica Albă, din acest an la Caransebeș va rămîne în permanență „Comanda de întregire a regimentului”, cu inițiala: „Cd. I⁴”, cu cele două batalioane de grăniceri români bănățeni din zona Marga-Caransebeș-Orșova și Almăj. Li se fixă și o uniformă distinctă: culoarea cireșiu și nasturii galbeni.

Pierderile umane și suferințele resimțite în Almăj ca o consecință a îndelungatelor războaie se pot desprinde și din unele documente ale vremii, ce au fost aduse la cunoștința

populației prin multiple ordine și circulare. Astfel, în ziua de 18.XII.1803, s-a adus la cunoștința satelor almăjene că prin ord. 10/465 din 19.IX.1803 al regimentului, la companii a venit poruncă „... cum că la împărăteștile casă de invalizi, mulți soldați invalizi se află; care, cu cărțile slobozitoare ar putea fi de acum să iasă și să se pună slugi la stăpîni cu simbrle... Ei stau și pre la preoți prin bisărici, după milă, în zilele de duminecă și sârbătoare... Ei aicea vor sta supt domni de aici”. În continuarea ordinului, se cere preoților ca, împreună cu comandantul companiei respective, să comunice „a ști cîți și care stăpîni cer așa fel de soldați”. În încheiere se spune că acești soldați invalizi n-au voie să se însoare în graniță, fără slobozenia general-comandei²¹.

O altă latură a războaielor îndelungate a fost înregistrarea numărului mare de dispăruți. Nu se știa dacă cei plecați și nemaîntorși acasă cu companiile lor mai erau sau nu în viață, dacă erau prizonieri și unde rămăseseră. Curtea din Viena a căutat să ia măsurile de rigoare, ca să potolească îngrijorarea familiilor din graniță, mai ales a acelor unde nu mai rămăseseră în comunie parte bărbătească. În conformitate cu constituția confinară din anul 1807, § 35, se prevedea că o femeie de grănicer văduvă, dacă se mărită după un negrănicer, e obligată să-și vîndă pămîntul în termen de 2 ani; altcum, i se va confisca pe seama companiei respective. În acest scop, după fiecare campanie, Curtea vieneză elabora cite unul din cunoscutele *General-Pardon*, semnate de comandantul suprem al marii unități operative. În aceste acte de grațiere se fixa un termen, variind între 6 și 12 luni, cînd „dezirtorii” sau „fugiții” puteau să se prezinte la orice unitate militară sau instituție civilă și să fie scoși astfel de sub orice învinuire. Așa avem *General-Pardon* din 13.X.1801, semnat de arhiducele Carol²²; cel din 21.III.1803, semnat de graful von Kollaredo²³.

Ultimul *General-Pardon* a fost emis din Viena, la 3.IX.1814, semnat de Carol, prinț de Schwarzenberg, „feldmarșal și preșident la cea de Curte Sfat” și contrasemnat de aghiotantul lietenent Gaspar²⁴.

Pentru exemplificare, redăm în întregime acest *General-Pardon, Viena, la 3.IX.1814*:

„De la înaltul împărat Austrii... acestea următoare rînduiei s-au hotărît:

— A șaptea. Iară ca toți ceilalți, care de la această împărătească milă nu sînt luoși afară, numai mare încredințare spre chemarea datoriiilor să să apropie, și cea mai dinainte rîvnă iarăși să o primească, deodată tuturor generalilor, obreșterilor și altor ofițeri li să pune înainte, ca bine să ia sama pe cei ce la părăsita de ei militărească slujbă să vor întoarce, să-i iarte; ba și încă mare purtare de grijă să aibă, ca toți ceilalți, spre aceasta orînduții, chiar să o împlinescă.

— A opta. Totuși, dacă întră Cățelele ceale fugite s-ar afla unii cari această împărătească milă întru nimic o ar socoti, și nici într-o seamă nu or băga, ba încă împietriți întru a lor îndărătnicie și neascultare ar rămînea și cel, pînă la sfîrșitul lunii lui martie 1815, termenul lor trece cu vederea, după ceale mai aspre militărești reguli să vor pedepsi.

Drept aceea, tuturor dregătorilor strîns să poruncește, ca toate îndemnatele mijlociri să le întrăbuințeză și să arate cum că cei ce mai nainte de trecerea acestui de 6 luni orînduit termen nu să vor întoarce, cu pedeapsa cea în articolii de harți făcută, fără de nici o luoare de seamă și milă să vor pedepsi. Și ce-i mai mult, că aceia de aci înainte nici un pardon nu vor mai dobindi.

Dat în cea mai de frunte și de lăcîndă a noastră cetate, Viena-Austrei, în trei zile ale lui septembrie, anul o mie opt sute patruzăcece.

Semnat: Karol, Prinț Svarzenberg, m.p. Feldmareșal și Presindend
la cea de Curte Sfat al Harțului. L.S. Prin a prealnită
poruncă a K.K. și apostolicești mări, zica și anul mai sus
numit, Gașpar, m.p. lietenant.

Nicolae Stoica de Hațeg, protopopul Mehadiei, verificînd dacă acest General-Pardon e trecut în Protocol cu circulare, notează următoarele: „Protocolul Țircularii a Bozovicului l-au adus pr. Georgie Stoiacovici. Revăzut în Mehadia, la 22 Ianuar 815.“ Semnat, Nicolae Stoica, protoprezb.

După cele trecute în protocolul cu circulare al Bozovicului, comună de centru, s-au copiat toate ordinele de către celelalte biserici. General-Pardonul fiind socotit de mare importanță, Nicolae Stoica, protopopul Mehadiei, a urmărit ca el să fie trecut întocmai, și păstrat cu grijă.

Faptul că o parte din invalizii de război cerșeau prin saatele militărești, iar unii din cei dați dispăruți de la unitățile lor și care se ascundeau de teama pedepsei erau nevoiți să cerșească sau să fure ca să trăiască, toate acestea au produs îngrijorare în Graniță. Protopopul Mehadiei, N. Stoica, trimite o

— Înții. *General-Pardon* iastă hotărît pe vreme de 6 luni, adică din ziua dintîi a lunii lui Octov. 814, pînă la sfîrșitul lui martie anulii viitori 1815, așa pentru cei ce sînt în țările noastre, așa și pentru cei ce sînt din țările noastre fugiți.

— A dooa. Acest *General-Pardon* slujește sau să înțelege pentru toate cesaro-crăieștile trupe sau soldați.

— A treia. Toate cățelele ceale de la cesaro-crăieștile armadii fugite, care în vremea acestia, pe 6 luni pus termen sau hotar, de buna sa voie vrea a să întoarce înapoi la ale sale părăsitate regementuri, cei înlăuntru în cele de moșie ale noastre fără fugiți, la oarecare casă, sau sat, la regement sau la oarecare domn al locului, iară cei afară de țările noastre fugiți la K.K. agenții, sau și la K.K. afară din țară făgăduințareși trupe a să înștiința, carele căindu-să de greșala sa și făgăduindu-să de aci înainte credincioși a rămînea în slujba militărească, li să făgăduiește cum că nici o împedecare și nici o pedeapsă nu vor luoa, cînstea lor care mai nainte o avură negreșit iarăși li să va întoarce. Nu să va face nici o deschilinire întră cei ce sînt înlăuntru țărilor noastre și întru cei ce sînt afară de țările noastre fugiți; întru cei ce în țări de moșie ale noastre și întru cei ceale străine au lăcut; toți, fără nici o împotrivă vorbire, fără nici o împedecare și fără leac de înfruntare, iarăși să se primească înapoi spre împlinirea obicinuitei slujbei militărești. Și greșala lor ce au făcut-o prin părăsirea steagului, în veci ca uitat să li să facă. Ca în căși, gloaba confiscației averilor cea în țările noastre ceale din afară obicinuită, începînd de la străjămeșter în jos întru această întimplare să li să iarte, și averile lor ceale confiscăuite iarăși să li să întoarcă, dacă adecă dezertorul sau cătana fugită, după vestirea acestui *General-Pardon* la a sa trupă sau regement de bună voie să va întoarce, și să va afla a mai fi încă harnic de slujba ostășască.

— A patra. Tot celui ce să va înturna înapoi, dar spre slujba militărească mai mult nu va fi harnic, i să va îngădui slobod în țările ceale de moșie a lăcuti.

— A cincea. De la această preamilstivă grație în articolu cel mai sus zisă, numai aceia să scot afară, cari pre lîngă aceia că au fugit de la armadie, încă și alte călcări de porunci au mai făcut.

— A șasa. Tocma așa sînt și acelea persoane de această milă lipsite, care adecă după vestirea acestui *General-Pardon* vor fugi: pentru unii ca aceștia, în articolii harțului pentru pedeapsă hotărîți, mai multe sînt lucrate.

cîrculară în 12.X.1812, prîvitor la răufăcători: „...prinzîndu-se hoții și lotrii, aceia pe loc, îndată, să fie omorîți“... Iar grănicerii au fost sfătuiți „...să să apere, și ca de foc să fugă de lotrie, spre binele familiei lor“²⁵

Deci, apăruse semne ale frămîntărilor sociale și în gra-niță, o consecință a nevoilor după anii lungi de războaie.

3. Almăjenii în ultimele companii

După încheierea păcii de la Viena în anul 1815, prin care s-a pus capăt îndelungatelor războaie cu Franța, pentru Almăj a urmat o perioadă relativ liniștită pînă în anul 1848. În acest interval de timp, Curtea din Viena, prin patenta din 1.XI.1838 a reînființat Regimentul românó-bănățean nr. 13 cu comanda la Caransebeș, ca o unitate distinctă de cea sîrbească de la Biserica Albă. Iată care a fost, de-a lungul anilor, evoluția comandei regimentului:

În anul 1767 a luat ființă batalionul românesc-bănățean cu sediul la Jupalnic, lingă Orșova; apoi cu sediul la Mehadia.

În anul 1773, la acest batalion s-au alăturat și cele două companii din Almăj: cea de la Prigor și cea de la Bozovici.

În anul 1775, Batalionul românesc s-a contopit cu cel sîrbo-român din zona Biserica Albă-Vîrșeț, cu denumirea de regimentul vallacho-illir (románo-sîrbesc), cu sediul la Biserica Albă. Sub această formă, regimentul a rămas pînă în anul 1838. În acest timp, la Caransebeș a rămas totuși o comandă militară la nivel de batalion și birouri administrative militare pentru întreaga zonă confiniară Marga-Caransebeș-Orșova și Almăj. În documente avem adeseori ordine emise de la Caransebeș și semnate de însuși comandantul regimentului, mai ales în perioada comandei colonelului Papilla. De altfel, așa cum s-a mai arătat, din anul 1813 la Caransebeș a rămas în permanență Comanda de întregire a regimentului, cu cele două batalioane din această zonă confiniară.

Datorită evoluției comandei regimentului, avem și împărțirea satelor din Almăj pe companii. Anume, pînă în anul 1838, la compania din Prigor aparțineau satele: Prigor, Putna, Borloveni, Pătaș, Rudăria, Bănia; iar la compania Bozovici, satele: Bozovici, Prilipeș, Lăpușnic, Dalboșeș, Șopot, Gîrbovăt.

Începînd cu anul 1838, avem în Almăj trei companii:

— Compania nr. 1 din Dalboșeș, cu satele: Dalboșeș, Șopotul, Lăpușnic, Mocerîș, Șopotul Nou, Ravensca (colonie de cehi).

— Compania nr. 2 din Bozovici, cu satele: Bozovici, Prilipeș, Bănia, Gîrbovăt.

— Compania nr. 3 din Prigor, cu satele: Prigor, Putna, Rudăria, Pătaș, Borlovenii Vechi, Borlovenii Noi.

Aceste trei companii din Almăj făceau parte din batalionul I al regimentului. În această formație au participat la evenimentele politico-militare din anul 1848—1849.

După ce, în luna aprilie, regimentul românó-bănățean nr. 13 din Caransebeș a fost silit să împliedice pe revoluționarii unguri ai generalului Bem să pună stăpînire pe Bocșa și Reșița unde se fabricau muniție și materiale de război²⁶, în luna mai, batalionul I, cu cele trei companii din Almăj, a fost trimis să lupte în Italia, în sectoarele Veneția, Gorizia și Verona. Aci au stat pînă în anul 1851, cînd s-au reintors la Caransebeș. Pe acest front au pierit mulți almăjeni.

O nouă încorporare a grănicerilor almăjeni a avut loc în primăvara anului 1849, cînd au participat la apărarea cetății Timișoara, asediată timp îndelungat de armata generalului Bem. S-au înregistrat morți și răniți și dintre grănicerii almăjeni. În acest sens, avem un ordin al regimentului din Caransebeș către compania din Bozovici, nr. 4902 din 19. VI. 1850, cu prîvire la acordarea unui concediu pentru următorii soldați ieșiți din spitalul militar din Caransebeș, fiind răniți grav în luptele de la Timișoara: Toader Mircea, Mihai Lala și Toader Iovănel²⁷.

În acest timp, partea sedentară a companiilor din Almăj a trebuit să facă față infiltrărilor pe neașteptate a unui grup răzleț de sîrbi înarmați, ce au venit dinspre Dunăre, pe la satul Șopot. După două zile ei au fost însă izgoniți din Almăj cu ajutorul unei unități grănicerești din Caransebeș, ce a venit în grabă sub comanda locot. colonel Gerlich²⁸.

Tot în primăvara anului 1849, un detașament din armata revoluționară ungară era în trecere spre Mehadia și a cîntinat 3 zile în cazarma din Dalboșeș²⁹. Nu s-au semnalat ciocniri, dar populația însăpămintată s-a refugiat iarăși la sălașele din muniți³⁰.

În anul revoluționar 1848—1849 se remarcă încadrarea la toate cele trei companii din Almăj cu ofițeri localnici, ce absolviseră școala trivială germană din Bozovici și cea de cadeți de la Viena. Spre exemplu, comandantul companiei din Bozovici, căpitanul Vasile Ciosa, era din această comună, de la comunionul nr. 264. Fiind avansat maior, i-a luat locul căpitanul Gheorghe Adamescu-Bozovici, comunionul nr. 117. Împreună cu locotenentul Ilie Cialma-Bozovici, comunionul 306, aceștia s-au remarcat cu compania lor la asediul Timișoarei.

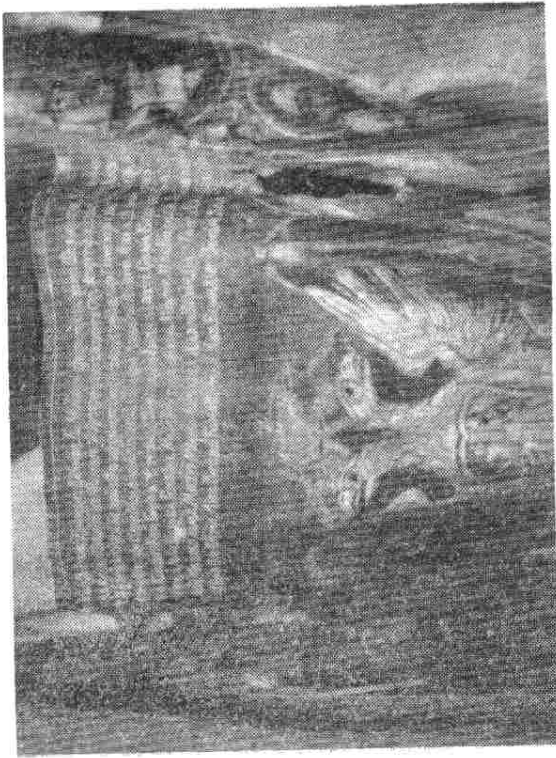
La compania Prigor a fost sublocotenentul Andrei Cojocariu din Prilipeț, ce luase comanda companiei pe frontul din Italia după moartea fostului căpitan-comandant.

Au mai fost încadrați la cele trei companii din Almăj în intervalul anilor 1815—1849 ofițerii: Traian Doda-Prilipeț (la compania din Bozovici), Marcu Rotariu-Prigor, Vicențiu Balaci-Rudăria, Iosif Marin-Dalboșeț, Ilie Stanciu-Bozovici (comunionul 93), Pavel Dimitrieviți-Bozovici (comunion 403), Nicolae Ignea-Bozovici (comunion 99), Pau Smeu-Bozovici (comunion 205) și alții³¹.

Toate acțiunile militare, precum și evenimentele politice cu care a fost confruntat regimentul româno-bănățean nr. 13 în perioada anului revoluționar 1848—1849 au fost descrise de un grup de ofițeri almăjeni, la ordinul comandei regimentului: Gheorghe Adamescu-Bozovici, Nicolae Zarva-Prilipeț, Pavel Rotariu-Prigor, Ilie Moacă-Pătaș, Ion Popovici-Rudăria. Sub formă de rapoarte către regiment, ele au fost adunate la un loc, sub titlul „Relation, 1863—1866”³².

Ca urmare a anului revoluționar 1848—1849, Curtea din Viena a elaborat noua „Constituție confiniară din anul 1850”, cu noi reforme, mai liberală față de cea din anul 1807. Astfel, s-a prevăzut dreptul de proprietate absolută asupra celor 24 jugări pământ, reforma regimului silvic, administrația comunelor, au fost formulate noi reglementări în structura socială a comunioanelor grănicerești, legalizarea limbii române alături de cea germană în materii de drept civil, precum și alte reforme³³.

În urma conflictului politic dintre Turcia și Rusia s-a ajuns la numitul război al Crimeii. Austria caută să profite de acest conflict. În acest scop trimite, în anul 1854, regimentul româno-

Drapelul cu numele grănicerilor din Prigor, confecționat la Galați, în 1855, cînd au cantonat acolo.

bănățean din Caransebeș în Țara Românească, avînd asentimentul Turciei. Regimentul a stat în garnizoana Galați, ca trupe de ordine și supraveghere, pînă la sfîrșitul anului 1855, cînd s-a reintors la Caransebeș.

Pentru românii bănățeni, acesta a fost un prilej de cunoaștere și de înfrățire cu frații munteni. Ca amintire, compania din Prigor și-a comandat la Galați un steag, pe care s-a brodat numele ofițerilor și soldaților companiei. Iar soldații din Rudăria, au achiziționat pe cheltuiala lor un baldachin. Ambele relicve se află în comunele respective și sînt păstrate de cei de astăzi cu cinste, în amintirea strămoșilor lor grăniceri³⁴.

În anul 1866 izbucnește războiul Austriei cu Prusia. Grănicerii bănățeni au fost din nou mobilizați și trimiși pe front. Vitejia lor în luptele de la Sadova, Lipa și Königgrätz a fost subliniată în ordinele de zi ale arhiduceului Ernest, comandantul suprem al trupelor operative de pe front³⁵. La această ultimă campanie a regimentului româno-bănățean nr. 13 din Caran-

sebeș în afara graniței au participat și cele trei companii din Almăj (Prigor, Bozovici și Dalboșeț)³⁶.

La numeroasele războaie pe care le-a purtat Austria de-a lungul vremii, a luat parte și regimentul grăniceresc din Caransebeș. Cu acest prilej s-au afirmat în domeniul militar mulți soldați, subofițeri, ofițeri și ofițeri superiori din Almăj. Ei au fost citați în ordinele de zi ale armatei austriece. Un număr de 7 ofițeri superiori au fost avansați generali, ca: Alexandru Guran-Borloveni Vechi, Traian Doda-Prilipeț, Nicolae Aron-Lăpușnicul Mare, Dănilă Mătăringa-Bănia, Traian Băcila-Dalboșeț, Ion Iovescu-Bozovici, Dumitru Craia-Rudăria. Cu toți sint din comunitățile de țărani-grăniceri almăjeni și s-au ridicat, în ierarhia militară austriacă, numai prin capacitatea lor³⁷.

NOTE

1. Liviu Smeu, *op. cit.* pp. 25, 59—60.
2. Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.* p. 223.
3. *Protocolul cu circulare*, vol. I, p. 20. Arhiva bisericii — Bozovici.
4. *Ibidem*, pp. 132—134.
5. Liviu Smeu, *op. cit.* pp. 24—25 și 57—61.
— Invaziile turcilor, stăpînirea lor vremelnică în Almăj, precum și luptele cu ei s-au soldat și cu luarea în captivitate de copii, femei și bărbați. Unii dintre aceștia, după documentele vremii, s-au reintors din „robia turcească”, fiindcă „... însuși turcu, stăpînu, pre leagca scrisă, lucrînd bine, după 7 ani îi sloboade” (N. Stoica, *op. cit.* p. 285). Așa au venit la casele lor Iancu Sitaru din Prigor, Petrioa Moț, Vasile Ganțu și Jurj Ganțu (Gr. Popiți, *Date și documente bândărene*, Timișoara, 1939, p. 79). Iar din satul Pătaș a venit George Gurganu, ce a stat „pe la Adrianopol și Constantinopol peste 30 ani și vorbea perfect limba turcească. Eu l-am cunoscut pe acesta, care a trăit 90 ani” (Vasile Popovici, *Monografia comunei Pătaș*, Caransebeș, 1914, p. 45). Dar într-un document al vremii ni se relatează și despre reîntoarcerea, pe ne-

asteptate, din robia turcească a unei femei din Prilipeț. Evenimentul a dat multă bătaie de cap comandei companiei Bozovici, dar mai ales autorităților eparhiei din Vîrșeț, deoarece soțul femeii între timp se recăsătorise. Iată cazul: Iancu Șuveț, militar grăniceresc din satul Prilipeț, a fost căsătorit cu Floarea, luată în robie de turci. Ea s-a reintors din robie după cîțiva ani și a constatat că soțul ei s-a recăsătorit cu o altă femeie, pe nume Paraschiva. Atunci Floarea s-a dus la episcopul Vîrșețului, Iosif Ioanovici Sakabent cerînd să i se facă dreptate prin anularea celei de a doua căsătorii. Episcopul analizează situația și hotărăște: „Cu prilejul judecării cei luate înainte despre partea legăturii aceloră căsătorii, adevcă a Iancului Șuvețiu, militarul de la Prilipeț și a Floării, muerii lui cea după lege, ceea ce mai înainte *cu vreo 3 săptămîni din robia turcească înapoi s-au întors* (subl. în text), așșderea și a Paraschivei, muerii sale cei de al doilea, prin singură cunoașterea cea prin scris și din gură a preotului Mihailă Drăgîlă, parohul Prilipețului cu adevărat s-au descoperit, s-au cunoscut și s-au mărturisit, că preotul Drăgîlă s-a bazat pe un atestat fără de temei, dat de popa Corbul, Iancului pentru moartea Floării, muierea Iancului după lege...” Episcopul Sakabent a desfăcut căsătoria a doua, iar pe preotul Prilipețului l-a pedepsit cu o lună închisoare canonică executată la sediul episcopiei din Vîrșeț și suspendare pe trei luni pentru neglijență și fals. Cele de mai sus au fost comunicate și companiei din Bozovici, de care aparținea satul Prilipeț (Din circulara nr. 19/336/18.VII.1800. Protocol, vol. II, pp. 13—14).

6. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 132—134. Circulara nr. 14 din 1 Dec. 1788. Arhiva bisericii din Bozovici.
7. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 211—214. Circulara din 24. V. 1793.
8. Prof. Dr. I. E. Woerl, *Geschichte der Kriege von 1792 bis 1815*, Freiburg, *Schlachten-Atlas*, p. 7, Harta nr. 11.
Ibidem, p. 18. Harta nr. 30.
— Comanda coloanei austriece la Arcoli, de 40 000 oameni, în care au luptat și grănicerii români bănățeni, a fost condusă de generalul de corp de armată Alvinzi.
10. Prof. I. E. Woerl, *op. cit.* p. 19. Harta nr. 31.
— Corpul de armată al generalului Alvinzi număra 26 000 oameni. Comanda supremă a trupelor austriece din Italia, cu un efectiv de 46 000 oameni a avut-o arhiducele Carol. Iar armata franceză, de sub comanda lui Napoleon Bonaparte, număra 45 000 oameni.

11. Prof. I. E. Woerl, *op. cit.*, p. 29. Harta nr. 50.
— Efectivul austriecilor și al aliaților a fost de 74 000 oameni, iar al francezilor, de 57 845. Au căzut în luptă la austriaci și aliați 963 oameni, iar la francezi 1 600. Au fost răniți la austriaci și aliați 5 518; iar la francezi 3 600 oameni. Au fost dați ca dispăruți la austriaci și aliați 2 921, iar la francezi 900 oameni.
12. Prof. I. E. Woerl, *op. cit.*, p. 50—51. Harta nr. 52. De asemenea și la Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764—1851*, Editura Militară, București, 1973, p. 137.
— Comanda supremă a trupelor austriece și aliate a avut-o arhiducele (Erzherzog) Ferdinand, secundat de prințul Elchingen.
13. Prof. I. E. Woerl, *op. cit.*, pp. 32—33. Harta nr. 54.
— În lupta de la Austerlitz au luat parte de la austriaci și aliați 430 000 oameni, iar de la francezi 281 660. S-au remarcat acțiunile de intervenție a celor două escadroane de cavalerie cehă, de sub comanda unităților de cavalerie ale generalului Miloradovici.
14. *Protocolul cu circulare*, vol. II, pp. 369—371. Circulara nr. 15, Mehadia, la 8. VI. 1800.
15. Prof. I. E. Woerl, *op. cit.*, pp. 47—48. Harta nr. 82.
— Comanda supremă a operațiunilor austriece și aliate la Wagram a avut-o arhiducele Ioan și cu arhiducele Ludowig.
16. Însemnare pe fila ultimă a *Mineului*, pe luna august, „îlmăcit și tipărit prin nevoința Prea-Sfințitului episcop al Rîmnicului, Kesarie. Tipărit a doaoa oară în Buda, la anul 1804”.
17. C. Göllner, *op. cit.*, p. 140.
18. Prof. I. E. Woerl, *op. cit.*, pp. 69—74. Hărțile nr. 114, 115, 116, 117.
— În „bătălia nașunilor” de la Leipzig, unde, pentru prima oară, împăratul Napoleon a fost înfrînt, au luat parte un milion de oameni. Pierderile de vieți omenești au fost uriașe. Din partea austriacilor și aliaților au fost morți, dispăruți și răniți 10 163 oameni, iar de la francezi 23 000.
19. După datele preturii plasei Bozovici, în anul 1943; precum și după însemnările în protocoalele cu descripția anilor 1836—1842 de la bisericile respective, culese de autor în anul 1968.
20. După calendarul „Amicul soldatului”, Winterberg-Boemia, 1913, p. 120.
— Au mai fost și alte regimente, ca de exemplu: regimentul arhiducelui Ferdinand, din Porhun; regimentul generalului Anton Esterházy, din Győr; al generalului Devnic, din Oradea Mare ș.a. Era o practică militară austriacă în acea vreme, începînd cu anul 1787.
21. *Protocolul cu circulare*, vol. II, p. 103.
— Alte circulare în același sens: nr. 483 din 4. XII. 1805; nr. 24 din 8. IV. 1809. *Protocolul* vol. II, pp. 151, 152, 218—219.
22. *Protocolul cu circulare*, vol. II, pp. 34—36.
23. *Ibid.*, pp. 96—101.
24. *Ibid.*, pp. 333—336.
25. *Ibid.*, pp. 284—285.
26. Ing. I. Păsărică, *Monografia Uzinelor de fier și domeniilor din Reșița*, București, 1936, p. 15—18.
— Actul original în posesia autorului.
27. Vezi la I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849, în Banat*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968; A. Marchescu, *Grănicerii Bănățeni, Caransebeș*, 1941, p. 196.
29. Pesty Frigyes, *A Szórény Bácság és Szórény vármegye története* (Istoria Banațului Severin și a județului Severin), Budapesta, vol. II, 1874, p. 35.
30. — Frica locuitorilor a fost alimentată și de o ordonanță a Ministerului Treburilor Dinlăuntru, nr. 1611, Buda-Pesta, din 20. V. 1848, afișată în satele din Almáj, în care se atrăgea atenția locuitorilor că „vor simți greutatea pedepsei, nu numai aceia care se află pricinuitori și părtași la destrîm, ci însă, și aceia care trec cu vederea a potoli și nimici toate pornirile asupra legii încercate”. Toate cheltuielile pentru întreținerea trupei de ordine și diurnele lor le vor suporta „tulburătorii păcii”. Dacă, din avuțiile acestora, cheltuielile nu s-ar putea acoperi... „toți lăcătușii orașului ori satului, după proporția averii lor le vor purta. Pentru luare de seamă, ordonanța în toate locurile să se înfigă în perete” (Protocolul cu circulare, vol. III, pp. 401—402).
31. Matricolele cu decedați din satele respective și consemnările din Conscripția anilor 1836—1842 a comunei Bozovici.
— Pînă la al doilea război mondial, această colecție cu rapoarte militare se afla în arhiva Comunității de Avere din Caransebeș, împreună cu o mare parte din fosta arhivă a regimentului grăniceresc de acolo.
33. Liviu Smeu, *op. cit.*, pp. 64—74 și 81—93.
34. Tată numele celor trecuți pe steagul din Prigor: „Donn Obrst. și Reghemenți comandant Vaimont, D. Maior Seria-viția. D. căpitani și comp. comandanți Alexandru von Nixi și Popovici. Jertfindu-se această sfință jertfă pe vremea înălțatului nostru împărat, prin acești următori ostași, pre a lor pomenire și podoaabe sfintei biserici a satului Prigor, fiind noi pre țara

Cordonul militar-grăniceresc al Almăjului

Moldovii, în Galați, luna lui Aprilie, anul domnului 1855. Domn căprari: Pavel Cîmpian, Vuia Burac, Ștefan Verindeanu, Ion Matei, Solomon Verindeanu; frații: Pavel Miulescu, Ion Careba, Meil Vintilă, Miclău Pau, Careba Păun, Bulvănescu Ștefan, Ghimboasă Gheorghe, Bulvănescu Păun, Miulescu Toma, Matei Marcu, Lăzărel Adam, Verindeanu Grigore, Dubovan Vasile, Marconescu Iosif, Pau Vintilă, Licareț Rotariu, Chirilă Vintilă, Iosim Călin, Ianăș Miclău.”

— Nicolae Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940, pp. 59—60.

35. Despre vitejia almăjenilor în aceste lupte, precum și ordinul de zi al arhiduceului Ernest, în „Foata diecezană”, nr. 34 an. VI, din 28. VIII/6. IX. 1891, Caransebeș.

36. Prim-locotenent Pavel Dimitrievici, locot. Iancu Pirtea, Petru Chetrinescu, Ianăș Moată, Milla Marin; sublocot. Blidariu Ilie, Iovescu Dragu — cu toții din Bozovici. Apoi: Nicolae Bodrila-Bănia; Iancu Băcilă, Iosif Băcilă, Ion Marcu, Uscatu Gheorghe, Iosif Balla, Popistaș Ilie din Dalboșeț; Străin Dobromir, Străin Chirila din Gîrbovăt; prim-locot. Pavel Rotariu, Petru Ruja, Ilie Floca, Gheorghe Rotariu, Marcu Rotariu, Ruja Petru din Prigor; Ion Drăghici, Dionisie Cojocariu, Andrei Cojocariu din Prilipeț; Ion Sirbu, Ștefan Dancea, Traian Doda, Gheorghe Doda din Rudăria; Tumea Iordan din Sopot. (După C. Buracu, *Istoria Almăjului*, manuscris, p. 20—21; în posesia autorului.)

37. Așa avem pe generalul Alexandru Guran-Borlovenii Vechi, care a fost șeful secției de geografie din Ministerul de război de la Viena și profesor la Academia militară. Apoi, pe generalul Traian Doda, ce a fost în statul major, al armatei operaționale austriace din Prusia, în anul 1866, din sectorul Sadova și Lippa.

Linia de hotar dinspre România și cea a Dunării au fost socotite cordonul principal al imperiului Habsburgic în partea de sud a Banatului. Aci erau posturi fixe, cu patrulări neconținute de la un post la altul.

Deși Almăjul nu era o zonă de hotar propriu-zisă, poziția ei geografică i-a întărit considerentele strategice și de apărare. Așa se face că la intrările și ieșirile din Almăj s-au fixat 3 posturi principale și 7 posturi secundare mobile, care erau și cele mai grele. Cele 10 posturi au fost plasate astfel, ca să împrejmuiască întreaga zonă, alcătuint cordonul grăniceresc almăjan.

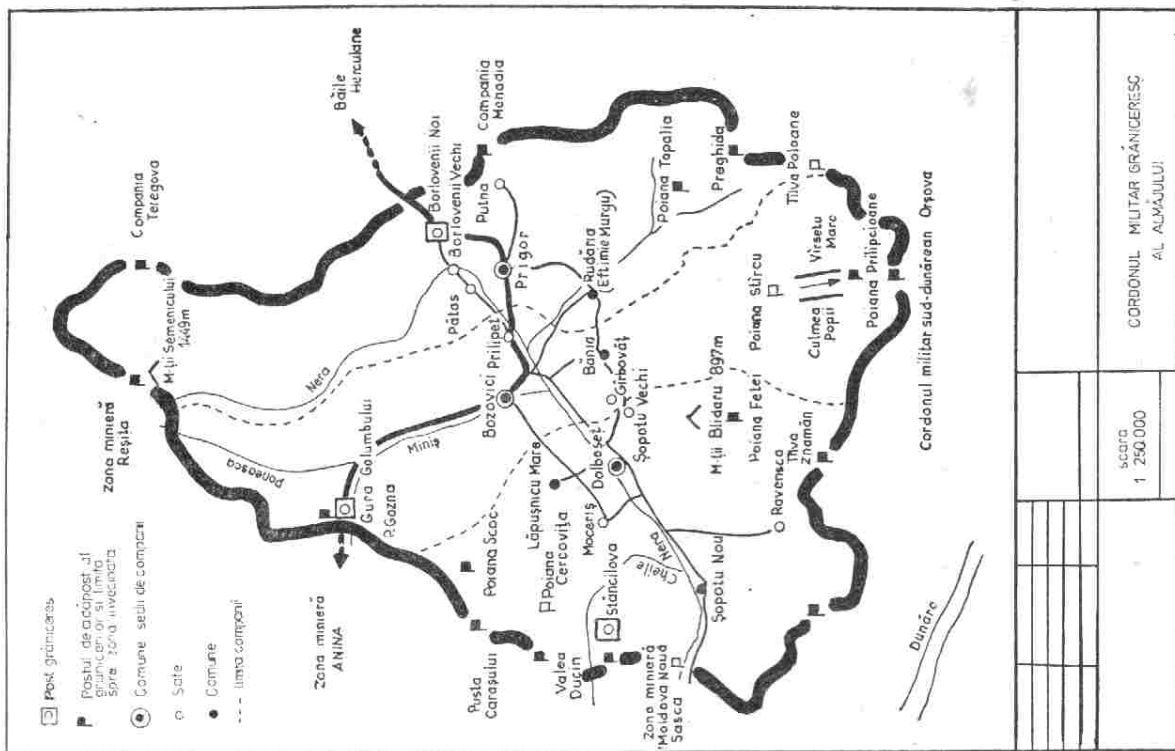
Fiecare post fix corespundea unor anumite situații militare-politice din zona învecinată Almăjului.

Postul fix de cordon din est, de la satul Borlovenii Noi, delimita hotarul Almăjului din această parte și se învecina sub dealul Țarova cu zona de control a companiei din Mehadia. Prin acest post treceau toate vehiculele pe șoseaua ce lega Almăjul de artera principală de comunicație rutieră Orșova—Caransebeș. Tot prin acest punct treceau curierii poștali ai companiilor din Almăj care luau în primire corespondența trimisă de comanda regimentului de la Caransebeș și cea de la protopopiatul Mehadiei. Mai treceau: negustorii de vite, comercianții ambulanți, cei care aveau autorizație să stea temporar

În Almăj sau să se stabilească permanent². Numai prin acest post fix de cordon se putea face, pe atunci, legătura cu România și cu localitățile din restul Banatului. După anul 1850, pe aici veneau la firgul săptăminal de marțea și la cele patru bilciuri anuale vestiții cojocari din Lugoj, comercianții de pinzeturi, marochinarie și mărunțișuri din Timișoara.

Postul fix de cordon din vest, situat în fosta cazarmă turcească din satul Stăncilova (Șopotul Nou) era limita de hotar a Almăjului cu zona camerală sau provincială a cîmpiei Carașului, denumită de almăjeni „pusta cărășană”. Satele de aici se aflau sub administrația guvernatorului austriac al Banatului, cu sediul la Timișoara. Pe șoseaua din acest punct se mergea și înspre zona montanică sau minieră de la Sasca-Moldova Nouă-Dunăre, aflată sub controlul inspectoratului minier de la Oravița. Pînă în anul 1838, prin punctul Stăncilova, companiile din Almăj aveau legătura cu comanda regimentului aflată temporar la Biserica Albă, precum și cu centrul eparhial al Virșetului (pînă în anul 1864), unde mai funcționa școala de teologie-preparandie. Pînă în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, majoritatea intrărilor și ieșirilor înspre și din zona confinărilor almăjane s-au făcut prin acest punct de cordon, fiindcă pe aici se ajungea la portul dunărean Moldova Veche și se lua drumul apei spre Budapesta și Viena. Cele mai vechi și intense legături economice ale satelor militărești almăjene cu zonele învecinate au fost atestate documentar prin acest punct de cordon militar. Așa s-a întîmplat cu zona minieră Sasca-Moldova Nouă, unde almăjenii își vindeau produsele păstorești și pomicoale, cu zona satelor cărășene și a Virșetului, de unde își aduceau grîul și făina albă, în schimbul altor produse de ale lor. După anul 1850, prin punctul Stăncilova intrau negustorii ambulanți de la Biserica Albă, cei ce cumpărau vite, porci și miei pentru sacrificare; pe aci ieșeau de asemenea magjunul și țuica, care ajungeau pînă pe piața Budapestei și a Vienei. Pentru comercianții din satele almăjene, căruțele aduceau bumbac, pinzeturi și mai ales articole fieroase de la Biserica Albă și Virșet. În anul 1828, căruțele almăjenilor au transportat de la acest post de cordon de la Stăncilova pe coloniști cehi, stabiliți în Almăj prin ordinul imperial.

Datorită întefirii schimburilor comerciale între satele almăjene și cele învecinate, la punctul Stăncilova a funcționat în permanență „cordonul sanitar și de carantină” pentru preve-

nirea epidemiilor, mai ales ciuma, declanșată în sudul Dunării, cât și a bolilor la animale. Mulți indivizi urmăriți în altă parte pentru infracțiuni penale sau fiscale căutau să se ascundă în Almăj, pătrunzând pe la Stăncilova. De aceea, la acest post de cordon se afla cel mai numeros personal de control militar și sanitar. Toți cei care intrau în zona confinară a Almăjului trebuiau să aibă asupra lor actul emanat de la regiment sau comanda companiilor.

Postul fix de cordon din nord, de la Gura Golîmbului, a avut rolul de a păzi intrarea în Almăj dinspre Anina. La început, legătura între aceste două zone s-a putut face numai pe poteca de la Brecelcova—Anina, întrucât șoseaua națională de astăzi s-a terminat de-abia în anul 1860. În acea vreme, bazi-nul carbonifer și metalurgic Anina era în plină dezvoltare. Zona Anina a început să fie cunoscută încă din anul 1773, când au fost aduse aci 34 familii de coloniști din Austria, Germania și Boemia, spre a produce cărbune de lemn — mangan — pentru atelierele metalurgice de la Oravița. În anul 1790 s-a descoperit la Anina cărbunele de piatră, iar în anul 1792, cîteva întreprinderi mici, particulare, au început exploatarea zăcămintelor carbonifere. Prin venirea unor noi coloniști, așezările de la Anina au sporit ca număr.

Legătura cu noii veniți au făcut-o mai întîi păstorii de la Zăbăl și Zăgradie, din raza comunei Bozovici, ei fiind mai aproape de poteca Brecelcova—Anina. Aceștia le vindeau produsele alimentare, carne și lînă. După anul 1837 s-a întehit contactul locuitorilor din cele două zone.

La Anina, Direcțiunea minieră sau montanistică a început extragerea în regie proprie a cărbunelui, pe care-l livra căilor ferate austriece. De acum, pe piața europeană, cărbunele extras de aci e cunoscut sub denumirea de „cărbune de Oravița”. Pentru o exploatare intensivă, s-au mai adus la Anina 58 mineri de puțuri, cărora direcțiunea le-a construit case noi. Con-ferm înțelegerii survenite între minierii-coloniști și Direcțiunea minieră sau montanistică de la Oravița, coloniștii primeau con-tra cost numai o măsură de grîu lunar (o măsură de Pressburg — mP — corespunde cu 47,83 kg); celelalte produse trebuiau să le cumpere pe piața liberă din Oravița, iar transportul nu le era asigurat, în condițiile în care, pe drumul pînă la Anina erau în permanență amenințați de răufăcători. Toate acestea i-au făcut, după anul 1850, pe coloniștii din Anina, să vină pen-

tru aprovizionare la tîrgul săptămînal de la Bozovici; așa au făcut, în continuare, pînă la al doilea război mondial. În această zonă almăjană, drumurile erau păzite de patrulele grănicerești și securitatea lor era garantată de comanda companiei din Bozovici. La punctul de cordon de la Gura Golîmbului, ofițerul de serviciu le elibera „actul de slobozenie” pentru intrarea în zonă, iar la întoarcere verifica dacă au putut circula bine. Pînă la poteca de la Brecelcova mai erau 2 km și călătorii se întâl-neau de fiecare dată cu patrulele grănicerești. Iar de la Brecelcova, noii locuitori ai Aninei mai mergeau peste deal doar o jumătate oră pînă acasă. Toate aceste considerente i-au făcut să se îndrepte pentru aprovizionare spre Bozovici, comuna de centru a Almăjului.

Condițiile politico-istorice ale vremii au determinat com-paniile din Almăj să ia măsuri de întărire a pazei la acest post de cordon de la Gura Golîmbului. Anume, în anul 1788, după ce turcii pustiseră satele din jurul Oraviței, cetele lor răslețe amenințau și așezarea coloniștilor de la Anina. Locuitorii, în-spăimîntați, s-au refugiat cîteva săptămîni în localitatea mi-nieră Dognecea de lingă Reșița. Companiile din Almăj erau în alertă, așteptîndu-se la o incursiune a acestora în zonă. Patru-lările grănicerilor pe drumul Gura Golîmbului—Brecelcova s-au întehit așadar zi și noapte, primind întăriri și de la compania Dalboșeț. Dar pădurile mari dinire Oravița și Anina, drumul anevoios, necunoscut și nesigur pentru turci i-au făcut să se întoarcă iarăși spre satele din pusta cărășană. Iar de acolo, pe același drum pe unde veniseră, adică pe la Stăncilova, să treacă în Almăj, îndreptîndu-se, cu multă pradă spre Mehadia. Așa a scăpat Anina de invazia turcească.

O altă situație ce alarmase pe cei din Anina și, deci, pos-tul de cordon de la Gura Golîmbului, s-a creat în anul 1803. Anume, 16 lotri din satul Jitiin (între Anina și Oravița), în frunte cu harimbașa lor, Stointin, au jefuit pe coloniștii din Anina care se întorceau cu proviziile ridicate de la Oravița și au luat ca ostatic chiar pe brigadierul Waldschaffer³. Comanda militară de la Timișoara a alarmat toate cele trei companii din Almăj asupra celor întimplați și le-a ordonat întărirea pazei în zonă, urmînd ca lotrii prinși să fie omorîți pe loc. Un ordin similar s-a mai primit la compania din Bozovici și în 12.X.1812.

De altfel, în tot timpul confiniului almăjan, o măsură preliminară de securitate internă a fost emiterea acelu „act

de slobozenie" la toate cele trei posturi de cordon persoanelor ce intrau în zonă. Așa s-a putut depista identitatea și scopul noului venit.

Iată un ordin privind pe un „fugar necunoscut“, ce se credea că ar fi pătruns clandestin în zona grănicerească a Almăjului, și urmărit de comanda militară din Timișoara:

„Înregistrat, nr. 97/21. IX. 1855, Caransebeș. Comanda Regimentului către companiile 3, 2, 1 (Prigor, Bozovici și Dalboșeț). De la K.K. Cordonul sud-dunărean-2, cu însărcinarea de a cerceta în mod foarte sever prezența și locul fugarului necunoscut, pe nume Szerdahelyi Iulius, precum și a măsurilor întreprinse pentru prinderea acestuia. Cu raportare imediat regimentului“. Semnat: Kukujevich, m.p. o. brist. 4.

După ce s-a deschis drumul înspre Anina în anul 1860, s-au intensificat și legăturile almăjenilor cu acest centru minei³. De acum, Almăjul a devenit în permanență piața de aprovizionare, mai ales cu vitele de sacrificare, nu numai pentru persoane particulare, ci și pentru măcelăriile ce luase ființă la Anina. Până la al doilea război mondial s-a înregistrat o importanță creștore a vânzării. În schimb, almăjenii se aprovizionau de acolo cu articole fieroase, iar fierăria sătești aduceau cărbunele cocsificat.

Factura multinațională a coloniștilor din Anina ce veneau la târguri în Almăj, printre care se puteau strecura și persoane suspecte, a determinat pe comandantul celor trei companii să ia în permanență măsuri de control, conform și cu ordinele primite. De exemplu, în anul 1860, Comanda cordonului sud-dunărean de la Orșova, prin ordinul nr. 109 din 30.VII.1860, a anunțat regimentul din Caransebeș că urmează să efectueze controlul și inspecția posturilor din „cordonul almăjan“. La rîndu-l, comanda regimentului din Caransebeș, prin ord. V.M. nr. 1121 din 2.VII.1860⁶, a anunțat inspecția la companiile din Almăj. S-a specificat în ordin, că vineri, 6.VII. a.c. după masă, se va inspecta și preluca cu compania din Dalboșeț instrucțiunile pentru paza ce se va efectua în raza satului Lăpușnic. Spre luare la cunoștință și pregătirea companiei⁴. Semnat: Rottar, m.p., maior. Ordinul de mai sus se referea și la patrulele la punctele mobile de cordon din munți.

În Almăj erau un număr de 7 posturi mobile de cordon, cu un efectiv de pînă la 12 grăniceri (după împrejurări). Se pa-trula pe echipe de 2—4 grăniceri. Serviciul la aceste puncte se făcea pînă la 8 zile, în tot timpul anului. Fiind foarte grea, executarea de serviciu la cordonul din munți peste termenul obligatoriu regulamentar era prevăzută în regulamentul grăniceresc, ca pedeapsă. Toate cele 7 puncte mobile de cordon erau situate la încrucișarea trecătorilor dintr-o parte în alta a munților Almăjului și Aninei, înspre zonele învecinate.

Iată care erau punctele de adăpost pentru grănicerii de la cordon, precum și traseele patrulelor grănicerești⁷:

I. Pentru compania nr. 3 — Prigor:

- Putna — dealul Belcoț, cu limita companiei din Mehadia.
- Pătaș — valea Nerei, muntele Semenic, cu limita zona montanistică sau minieră a Reșiței.
- Rudăria — valea rîului Rudăria Mare pînă la poiana Topolia, cu „postul de adăpost“ pentru grănicerii de la cordon. De aci, traseul se bifurca: spre est — către obârșia Preghida, „cu postul de adăpost“ și spre vest, la Tîlva Poloamele, cu limita cordonului sud-dunărean Orșova.

I. Pentru compania nr. 2 — Bozovici:

- Rîul Poneasca — muntele Semenic, cu „postul de adăpost“; întîlnirea cu patrulele grănicerești ale companiei din Prigor și ale companiei din Teregova.
- Rîul Tăria — culmea Tăria, spre satul Prilipeț.
- Craiște — Dealu — Lung, drumul oierilor spre satul Pătaș.
- Rîul Bozovici — drumul oierilor spre poienile Strineac, Pădijel, Gosna pînă la postul de cordon fix de la gura Golimbului.
- Bănia — poiana Stircu, cu „postul de adăpost“; apoi, prin drumul oierilor dintre Culmea Popii și Vîrșetu Mare pînă la poiana Prilipeoana, cu limita cordonului Sud-dunărean — Orșova.

III. Pentru compania nr. 1 — Dalboșeț:

- Lăpușnic — poiana Scoc, cu „postul de adăpost“ și trifurcările: spre vest, trecerea spre satele din pusta cărășană Potoc — Socolar; spre nord, drumul oierilor

poiana Lizvar — Liciovea la postul de cordon fix de la Gura Golimbului.
 — Moceriş — Capu Gorunetu — Cîrja Morii — valea Ducinu, cu „postul de adăpost“; pe vechiul drum roman Calea Mare — Ochiul Beului — cheile Nerei — spre Sasca, cu limita companiei din Slatina.
 — Șopotul Vechi — drumul oierilor prin muntele Bli-daru — Poiana Fetei, cu „postul de adăpost“; — Țil-va Znamănului, cu limita cordonului sud-dunărean — Orșova.

La „postul de adăpost“ se schimbau patrulele, se odihneau cei ieșiți din serviciu și se pregătea hrana. Conducerea postului de cordon mobil o avea un ofițer sau subofițer, iar a patrulelor, un gradat. Grănicerii ce efectuau slujba la aceste posturi erau, de regulă, recrutați din satele respective, ca unii ce cunoșteau bine traseul, potecile și trecătorile. Ei aveau sarcina să cerceteze și sălașele locuite din zonă, de unde culegeau informații.

Ca să se poată executa mai bine slujba la cordon, precum și paza obștească, de prin anul 1860, în fiecare sat mai mare s-a clădit prin robotă cite o „mică cazarmă“ (după denumirea locuitorilor), cu un ofițer și doi subofițeri, unul cu atribuții militare, iar celălalt cancelarist. A fost o măsură de descentralizare a efectivului numeric al fiecărei companii, ca să se poată mai bine executa ordinele în Almăj. Dar dependența satelor de compania respectivă a rămas aceeași. Aceste mici cazărmi au devenit, la desființarea graniței, în anul 1872, fie sedii ale primăriilor, fie localuri școlare. Iată în acest sens o hotărâre a „comitetului parohial“ din Bănia, conform Protocolului din 29.XI./16.XII.1901:

„După cercetarea protocoalelor bătrâne aflătoare în arhivă, se dovedește lămurit că „cazarma din Bănia“ s-au cumpărat din partea comunei politice (adecă a primăriei, n.a.) încă în anul 1873, la 23 aprilie, sub nr. 624. Aceasta au mai mărturisit-o și cei mai bătrâni care mai trăiesc astăzi, Lazăr Derlian și Traia Șura...“⁹

Slujba la cordon fiind cea mai grea, fiecare grănicer ajungea să o execute o dată pe an. Numai cei pedepsiți erau obligați să slujească la cordon de cel mult de două ori, fără plată

sau alte privilegii (cum a fost cel al cotei-părți din articolele de contrabandă sechestrate). Remunerația grănicerilor la cordon a fost fixată, în anul 1807, prin § 103, la 4 creștari pe zi și scutirea în acea vreme de altă robotă (conf. Const. din 1807).

Tot ca o sarcină a grănicerilor la postul de cordon era și depistarea și reținerea străinilor ce se refugiau în Almăj, ca să scape de anumite delictive. Așa a fost în anul 1855 cazul lui Sperlea Lazăr din Hațeg, urmărit pentru evaziune fiscală. Numitul n-a putut să-și achite la vreme impozitul de 3 fl. 48 cr. către comitatul Hațeg și a fugit din localitate. Prin adresa nr. 2773/25.X.1855, comitatul Hațeg s-a adresat comandei din Timișoara, cu informația că cel în cauză s-ar fi ascuns în Almăj. Compania din Bozovici, cu raportul nr. 1410 din 15.XII.1855 către regimentul din Caransebeș, arată că numitul Sperlea Lazăr nu a fost semnalat în raza vreunei companii din Almăj.

Iată și un exemplu de urmărire a unor suspecți politici. Regimentul din Caransebeș, cu ord. nr. 7224/17.X.1870, comunică companiei din Bozovici că Ministerul de război din Viena, în baza ord. nr. 3188/13.X.1870 a sesizat cazuri de nucleee revoluționare în Croația, de unde cei urmăriți au căutat să se ascundă în granița românească bănățeană. Regimentul ordonă companiei „să se ia măsuri severe, ca acești indivizi suspecți să fie opriți de a intra în granița“. Iar dacă sînt prinși, „să se facă internarea lor, înștiințându-se comanda regimentului“. Semnează: Schneider, m.p. general¹⁰.

Un secol cordonul militar-grăniceresc al Almăjului a împiedicat pătrunderea în această zonă confiniarea a elementelor străine, dăunătoare vieții pașnice a localnicilor, păstrîndu-se și în acest fel milenara unitate națională.

NOTE

1. Prin ordinul regimentului nr. 5846 din 22. VI. 1837, Caransebeș sînt anunțate toate companiile din Almăj că „deoarece au luat ființă oficiile poștale la Prigor și Bozovici, toată corespondența, în afară

de cea militară, nu se va mai trimite prin curieri militari, ci numai prin poștă”.

2. Generalul Coronini, guvernatorul Banatului, prin ord. nr. 3169 din 9. V. 1851, a aprobat lui Zweig Nicola să se stabilească în granița românească, la Bozovici. Aci, el va locui la comunionul Ciosa, nr. 52. Ordinul de mai sus e însoțit de cel al regimentului nr. 1 863/12. V. 1851, semnat de colonelul Danhofer. Compania din Bozovici, prin raportul căpitanului Weber, raportează regimentului cu nr. 76/16. V. 1851 că e de acord cu stabilirea lui Zweig Nicola la comunionul Ciosa, care a acceptat să-l primească în rîndul membrilor comunionului respectiv.

3. *Istoria comunei Stierdorf-Anina. 1773—1873*, de Iosif Kracher, inginer minier al Societății privilegiate a căilor ferate ale statului-STEIG. Timișoara, 1873. Traducere și rezumat de P. Costangioara. Primit prin bunăvoința ing. Șef mecanic, Ștefan Georgescu-Anina. Autorul îi mulțumește cu recunoștință.

4. Actul original în posesia autorului. Donație prof. I. Chera-Bozovici.

5. Din lucrările-manuscris: Ing. Geza von Bene, *Exploatarea șișturilor bituminoase și fosta Distilărie de fiței-Anina*, Anina, 1922; Ing. Șef mecanic, Ștefan Georgescu, *Monografia bazinului carbonifer Anina*, Anina, 1973; broșura: *Monografia sumară a bazinului carbonifer Anina*, Reșița, 1972.

— Prima locomotivă acționată cu cărbune a mers pe această linie ferată, în anul 1863. Pînă în anul 1869, linia a deservit în exclusivitate producția minieră de la Anina. Din acest an s-au atașat și vagoane pentru persoane. Linia ferată are 14 tuneluri și două viaducte înalte; a fost tăiată în stîncă muntelui calcaros. Era o nouitate europeană în tehnica vremii.

6. Actul original în posesia autorului.

7. După *Militär-Stabskarte, Bozovics, 6 068, Massstab 1 : 75 000, K.u.K Militärgeographisches Institut, Vien, 1894.*

8. În timpul administrației de stat maghiară (1873—1918), jandarmii unguri de la pretura plasei Bozovici patruleau periodic tot pe vechiul traseu din timpul graniței. Iar după anul 1918, jandarmii români aveau aceeași sarcină, folosindu-se în depistarea celor certați cu legea de informațiile localnicilor de la sălașe. Așa au fost împușcați ultimii răufăcători și criminali, Boja și Prescură, în anul 1920. De atunci, Almăjului a devenit, ca și pe vremea graniței, o zonă liniștită.

— Odată cu desființarea graniței în anul 1872 și înființarea plasei Bozovici, hotarul cu celelalte plase învecinate a fost fixat după

limita geografică a fostului cordon grăniceresc alimăjan. De asemenea, hotarul județului Caraș cu al Severinului a fost fixat sub dealul Tărova (satul Borlovenii Noi), acolo unde era pe vremuri limita cu compania Mehadia. Deci, de la anul 1925 și pînă după al doilea război mondial, hotărul geografic al Almăjului s-a păstrat ca în vechime; așa e trecut în toate hărțile vremii.

9. Arhiva bisericii din Bănia, în anul 1968.

10. Actele originale, în posesia autorului. Donație prof. I. Chera-Bozovici.

Reformele

1. Reforme administrative. Rolul cnezilor

În Almăjul militarizat, rolul de aliădată al cnezilor a căzut în desuetudine, odată cu trecerea atribuțiilor de administrare a comunelor pe seama celor trei companii (Prigor, Bovicici, Dalboșeț). Până aci, instituția cnezială — ca și în alte districte românești — a avut un rol precumpănitor în structura social-economică a satelor almăjene. Spre pildă, în anul 1430 a venit în Almăj marele magistrul al ordinului teuton ce conducea Banatul Severinului, Nicolae Redwitz, ca să judece asupra mai multor pricini iscate între cnezii satelor și nobilii de aici¹. Aceste privilegii vechi ale cnezilor sint întărite din nou prin diplomele regelui Ungariei, Vladislav al V-lea din 1457, al reginei Isabela din anul 1551, apoi al principelui Transilvaniei, Gavril Báthory din anul 1609, în sensul că:

ei își păstrează dreptul vechi de proprietate asupra pământului, ce e scutit de orice dare; pământul lor nu poate să fie sechestrat; procesele cnezilor, ca și ale nobililor, se judecă în fața comitetului districtului, cu dreptul de apel la judele curiei și chiar al regelui.²

Rolul cnezilor ca exponenți ai mulțimii îl aflăm în două împrejurări istorice deosebite.

Mai întii, în adunarea „oamenilor cu cnezii“, ținută din porunca „domnilor mari de la Timișoara“ în anul 1741 la satul Corni, din districtul Caransebeș unde au participat și cnezii almăjeni. Acolo ei au fost întrebați de ce s-au închinat turcilor și le-au slujit acestora în anii grei de lupte și foamete din Banat, 1737—1739. La care cnezii au răspuns fără teamă: „steagurile cu sfânta cruce, trei ani toate bucatele și verdețurile cîmpului nostru ni le-au mîncat și grea foamete am răbdat, în păduri coajă de cer am mîncat. Iar viind steag fără cruce (adecă armata turcească, n.a.), adunînd sate, împărțind bucate și săimani (cu creștini angajați în armata turcească, n.a.) cu simbrie care au vrut s-au pus, iar mai tare pentru foamete“.

A doua oară a fost în anul 1773, în fața cazărniî din Bovicici, unde s-au adunat satele almăjene în frunte cu cnezii lor și cu cneazul suprem sau obercneazul, Dobromir Hircila din Bănia, ca să-l salute pe împăratul Iosif al II-lea și să-i răspundă cu curaj: „măcar doă porții să plătim, dar militari nici decum“⁴.

Prin asemenea răspunsuri, cnezii s-au dovedit cu adevărat purtătorii de cuvînt ai satelor almăjene.

Dar, după militarizarea satelor din Almăj în anul 1773, mai ales după ce s-au terminat măsurătorile și s-au întocmit cărțile funciare, administrarea politică a Almăjului cade în sarcina celor trei companii, iar instituția cnezială apare doar formal. În schimb s-a întărit rolul capilor de comunioane, ce răspundeau în fața comandei companiilor de buna chivernisire a comunionului respectiv, de latura materială și cultural-spirituală. Acest rol a fost definit prin „constituția confiniară“ din anul 1807, la § 58: „Pater-Familias să aibă a băga samă de legea creștinească, de izbavuri, de rînduială bună, de silință și de unire în împărțisire. Și cele de lipsă pentru această să le gîndească, și pentru lipsăle cășii să grijească. Pentru aceasta, fieștecare cășăș este dator cu ascultare și cu osebită cinștire. Și pentru toată vătămarea acestora, vinovații să fac de pe-deapsă“. Prin constituția confiniară, legiuitorul austriac a eliminat voit denumirea de „cneaz“ și a introdus termenul de „bătrînul satului“, chemat la comanda companiei în anumite probleme obștești. Spre pildă, § 80 prevede, în cazurile de despărțire a vreunui comunion în două, că hotărâsc „toți pater-familias a cășilor . . ., una cu «bătrînul satului» și cu însem-

nare de la companie, ce, adică, judecă dînsa despre despărțire⁶⁵.

Schimbările politice de după anul revoluționar 1848 au adus structurale modificări administrative și în graniță. Ele au fost cuprinse în noua constituție confinară din 1850. Unele atribuții cu caracter administrativ-financiar se desprind de la companie și trec pe seama conducerii comunelor. Spre exemplu, un ordin al regimentului din Caransebeș, nr. 5 872 din 6.VII.1852, către compania din Bozovici dispune să se ia măsură pentru îmbunătățirea situației financiare a învățătorilor, prin acordarea unor subsidii din „lada comunei“; de asemenea, prin ord. nr. 1 572 din 21.III.1857, regimentul dispune companiilor din Almăj să intervină la „conducerea comunelor“ pentru acordarea din fondul lor de 1, 2, 3 florini drept premii copiilor merituoși la învățătură⁶⁶. Cercetînd jurnalul-casă al bisericii din Bozovici pe anii 1849—1869, observăm că socotelile de la sfîrșitul fiecărui an au semnăturile: comandantului de companie, a cancelaristului cu problemele financiare, a celor doi preoți din Bozovici, precum și a primarului⁶⁷. În anul 1862 a apărut legea comunală *Orts, Bezirke und Kreise der Regiments Gemeinden*, prin care administrația comunelor s-a desprins de cea militară, avînd o structură organizatorică proprie. Organul tutelar a rămas, în continuare, comanda companiei; de asemenea, gestiunea financiară a comunelor, precum și păstrarea banilor a rămas tot în seama companiei, dar raporturile se stabilise de la o instituție cu caracter civil, la alta, cu caracter militar. Pricinile iscate între săteni sînt rezolvate numai de „antista comunală“ și numai în cazuri complicate (conturbări în posesie) intervine și comanda companiei, dacă era sesizată de părți. Pînă și grija „lucrului sătesc“ sau robota cădea în sarcina comunei. De aceea, legea comunală de mai sus a specificat asupra componentei „antistei comunale“ (consiliul popular), anume: antista cuprinde un număr de 10—35 membri ordinari și 1—3 membri supleanți, aleși de popor pe 6 ani. Alegerea se făcea la „casa comunală“, cu asistența companiei; deci nu ca pînă aci, la cazarmă. Dintre membrii ordinari se alegeau, pe 3 ani, 2—6 delegați. Toți cei aleși trebuiau să aibă 30 ani vîrstă, stațiul militar satisfăcut și să fie știutori de carte. Verificarea candidaților o făcea compania. Atribuțiunile „antistei comunale“ erau de ordin gospodăresc-economic: pomicultura, creșterea și îngrijirea vitelor, cultura cerealiere, igiena gospodăriilor și a

sătenilor, economia casnică, robota, școala și biserica, promovarea a culturii, ajutorarea familiilor nevoiașe, administrarea fondului financiar al comunei, controlul veniturilor, denumite „provente“. Ședințele „antistei comunale“ se țineau duminică dimineața după slujba religioasă, iar după masă se aduceau la cunoștința publicului hotărîrile luate. Fiecare cap de comună era obligat să ia parte la adunarea publică și punea întrebări, la care primea răspunsul imediat. Participarea comunei companiei era obligatorie. Din acel timp s-a introdus „bătaia tobei“ la răsucirea drumurilor din sat, ca să anunțe anumite porunci sau știri în decursul săptămîinii.

Provincializarea graniței se poate spune că a început cu legea comunală din anul 1862, de cînd „instituția comunală“ devine factor activ în administrarea satelor militarești bănațene. Legea aceasta nu e opera administrației de stat maghiare⁶⁸, ce se introduce în graniță abia după anul 1873. „Provincializarea“ a continuat cu alte legi, ca: legea de desființare a companiilor din 1.I.1871 cu privire la încetarea serviciului obligatoriu la cordon și înființarea „gărzilor financiare și a vameșilor“ dependenți de inspectoratul de la Orșova. Această lege s-a menținut pînă în anul 1925 în fosta Graniță. Prin noua împărțire administrativă a României în acel an, la naștere județului Caraș cu capitala Oravița și județul Severin, cu capitala Lugoj, iar gărzile financiare au fost desființate. Atribuțiunile administrative ale fostului Consiliu Dirigent înființat în 1918 au trecut la guvernul de la București. Pe teritoriul României întregite s-au aplicat noile legi românești.

În structura administrativă a satelor grănicerești din Almăj s-a putut constata o revenire la acele forme vechi românești de organizare și conducere (*juxta lex*), izvorite din însăși trăinicia milenară a autohtonilor pe aceste meleaguri.

Dar sînt și elemente noi, caracteristice unei perioade de militarizare de un secol.

Unele dintre acestea sînt suprastructuri ale administrației confinare, pe care satele grănicerești le-au menținut pînă în vremea noastră. De exemplu, cele de natură edilitară, sanitară sau din viața comunioanelor.

Pe altele, Curtea din Viena le-a cuprins în constituția confinară, ca de pildă autoritatea lui pater familias, într-ajutorarea comunioanelor, problemele economice ale comunioanelor.

poziții s-au aplicat cu strictețe, prin tradiție, până în vremea noastră.

Cît privește forma străveche, de conducere a familiei încredințată celui mai vîrstnic, Curtea din Viena a aplicat-o la comunioanelle grănicerești, conform constituției confinare din anul 1807, § 57 și 58: „Ca să se țină rînduiala bună și liniște, primește bărbatul cel mai bătrîn și harnic în casă purtarea de grijă preste toți mădularii împărțirii, cu numire de paterfamilias, și cîrma găzdușagului (a comunionului). Supt dînsul, poartă muierea lui osăbită grijă preste cealelalte muieri din casă“.

Tot din vechiul drept cutumiar românesc s-a introdus în constituția confinară din 1807 și „intr-ajutorarea“ comunioanelor. Așa avem § 19: „De ajunge o casă grănițească prin bolnăvirea bărbaților lucrători la neputință și, de aceasta, de tot săracă, comandantul companiei să îndemne pre săteni, ca pre rînd să-i dea ajutoriu fără plată“.

Se cunoaște că, în vechime, anumite hotărîri familiale de interes general le luau toți bărbații majori ce locuiau laolaltă. Legiuitorul austriac a legiferat acest obicei vechi al pămintului în articolul 36 al constituției confinare din anul 1850, cu referire la „consimțămîntul tuturor membrilor comunionului, parte bărbătească, ce au împlinit 18 ani, în materie de vânzare-cumpărare de bunuri nemîșcătoare“.

Cum s-au păstrat toate aceste forme sociale din trecut, în satele almăjene de astăzi, ne-a subliniat-o ancheta sociologică a Institutului Social Banat-Crișana din Timișoara, efectuată în anul 1939 în satele Bozovici, Bănia, Moceriș și Borloveni Noi: „Instituția familială a comunioanelor a înmănușat o tradiție veche, cu o dispoziție a legii noi, grănicerești, în interesul economic-social al tuturor“¹⁰.

În atenția autorităților militare grănicerești au intrat și problemele economice ale comunioanelor. În acest sens, s-au emis la companii difevite ordine, spre aplicare în satele din raza lor. Parte din ele au fost expuse în circularele cărturarului-protopop al Mehadiiei, Nicolae Stoica de Hațeg, trimise sateelor din Almăj. Iată un exemplu:

„La tot lucrul pămintului, care de care mai bărbat să se îndemne; gloatele să trăiască. Vite aveți; gunoi, bucluc, iarna pre locuri, pre nivi (teren cu cultură, n.a.). În grădini: griu, bucate sămănați. Mulți ați văzut cum lucră nemții, franțuzii, ita-

În sfîrșit, sînt forme de cultură spirituală, a căror manifestare administrația confinară a îngăduit-o, ba uneori chiar a ocrotit-o. Așa a fost ortodoxismul religios al almăjenilor, creștințele și datinile vechi.

Toate acestea fac parte din viața și tradiția grănicerească.

Odată cu începutul măsurătorilor cadastrale, s-a fixat definitiv și vatra satelor, cu sistematizarea străzilor și a caselor în ordinea liniară. În punctul central s-a fixat centrul civic, cu clădirea primăriei, cea a școlii și biserica satului; de aici se ramificau străzile. Conform hărților cadastrale, fiecare casă își avea grădina în spate, cu aceeași suprafață peste tot. Între casă și grădina era curtea cu șoproanele și grajdul vitelor. Casele s-au numerotat și au primit și numărul companiei; aceasta numai pînă în anul 1850. De-a lungul vremii, casele s-au îngheșuit în vatra strămoșească pe comunioane.

Pînă prin anul 1815, materialul de construcție a caselor a fost lemnul de fag sau cărămida nearsă. Acoperișul era din șindrilă de fag. Prin anul 1836 au început a se înregistra case solide, din piatră și cărămidă arsă, iar după anul 1850 au început a se construi la Bozovici — centrul Almăjului — case tip cazarmă pentru comunioanele mai înstărite și case tip penitru ofițeri. Materialul de zidărie precum și țigla solz s-au procurat de la „țiglarile“ lui Ion Smeu — Bozovici și N. Cenda — Bănia. De altfel, chiar constituția confinară din anul 1807 prevedea prin § 78: „cășile grănițești cele noao să se facă, încît e 1—3 camere, bucătărie și cămară. Conform ordinelor, companiile se îngrijeau să fie vărute casele, obligatoriu de două ori pe an: de sărbătoarea Paștilor, și la „ruga satului“ sau hramul comunionului. Aceasta a devenit tradiție în Almăj.

Compania, prin sanitarii ei, controla igiena sătenilor și curățenia din case, ca să se evite declanșarea de epidemii, frecvente mai ales în timpul războaielor îndelungate, cu turcii și francezii. Din aceleași motive, Curtea din Viena a dispus prin ordinul nr. 27 581/11.VII.1786³, reactualizat și în anii 1799—1815, ca toți bolnavii să fie vizitați de doctori; locul pentru cimitirul satului să fie mult în afara vetei satului, iar morții să se acopere în sicrie încă din casă, păzindu-se de îmbolnăvire cei din casa respectivă, care trebuia dezinfectată. Asemenea dis-

lienii, ungurii, sârbii; grădinile își direagă. Legumi: pășui, măzăre, ceapă, al, sălată, varză, crumperi, chel, morcovi, napi, pătrunjel, piparcă, de tot felul de fierturi să aibe gloatele... Aceasta-i porunca⁴¹¹.

Nici căsătoria nu putea să aibă loc fără încuviințarea sfatului comunionului. Conform tradiției vechi, bărbaiții vîrstnici din comunion mergeau la pețitul fetei, după o prealabilă înștiințare a zilei de vizită și luau consimțămîntul verbal al tinerilor în fața tuturor, fixîndu-se și detaliile nunții. Această tradiție veche legiuitorul austriac a legiferat-o, transmîțîndu-se companiilor ordinul nr. 4 112 din 26.II.1788 — retransmis și în anul 1829:

„Tare să poruncește preoților, ca nu cumva pre vreunul din treapta militărească, fără de știrea și slobozenia răgămîntului și a preotului de răgămînt, care nu va avea înscris «slobozenia» să nu îndrăznească a-i cununa, că aceia vor cădea supt mare pedeapsă, iar cununia aceea nu să va ține că sint cunună⁴¹².

Aceasta a făcut, prin suprapunerea peste un fond de vechi tradiție, a dispozițiilor militare grănicerești aplicate cu strictețe, ca grănicerii almăjeni să se căsătorească numai cu fiice de grăniceri din Almăj. Iată cum se prezintă situația la conscripția din anii 1836—1842, la rubrica „Căsătoriile”: 65 femei prin căsătorie (și aprobarea companiei) și-au schimbat domiciliul din raza unei companii, în alta. Iar 5 femei au primit „actul de slobozenie” al regimentului să se căsătorească în afara Almăjului. La compania din Bozovici, două femei prin căsătorie au venit din afara Almăjului, anume: „Păuna, muierea grănicerului Zaharia Adamescu de la comunionul nr. 246 — Bozovici au venit din Țara Românească”. De asemenea: „Ruja, muierea lui Păun Sugaru de la comunionul nr. 12 — Bozovici au venit din Ardeal⁴¹³.

Ancheta sociologică făcută în satele almăjene în anii 1935—1939 de echipele conduse de prof. Dimitrie Gusti a stabilit că, din cele 37 persoane anchetate, bărbaiți și femei, cu toții căsătoriți, nici unul nu a avut soție din afara Almăjului. Ei au mai declarat că nici nu au cunoștință de căsătorii cu străinii.

Tot așa s-au conservat și credințele și datinile vechi. Unele își aveau obîrșia în elementul daco-roman, ca cel al bocitoarelor la morți, colindele, sau plugușorul.

Ca datini: la Anul Nou (Sinvășii), cei bătrîni caută se des-cifreze cum vor fi lunile anului, cu ploaie, secetă etc. La Bobotează, cercetează care vînt bate, descifrînd dată anul va fi mă-nos în recolte. La Singerge e sârbătoarea păstorească a mă-surătorii laptelui oilor; la Sîmpetru e sârbătoarea fructelor, deci cu caracter pomicol, în vreme ce la Sinziene e sârbătoarea cîm-pului și a poienilor înflorite. Mai menționăm apoi hramul sau praznicul casei și nedeia satului. Toate acestea s-au păstrat în forma lor veche, îngăduite și de comanda militară și socotite ca făcînd parte integrantă din viața românilor grăniceri.

O caracteristică a administrației militare grănicerești a fost efectuarea de conscripții sau recensămînte din 6 în 6 ani, în timp de pace, pentru a cunoaște mișcarea demografică a populației. Conscripția pentru anii 1836—1842 s-a efectuat nu-mai asupra populației grănicerești stabile.

N-au fost recenzați: străinii ce nu erau români și care au venit pînă la acea dată în Almăj⁴¹⁶; de asemenea, cei admiși de comanda companiei să locuiască temporar în Almăj; apoi, țigă-nii⁴¹⁷, cărora compania le-a îngăduit să-și construiască case mici din lemn la marginea satelor.

Iată Populația Almăjului, după conscripția aniilor 1836—1842:

Compania Prigor

Satul Prigor	— 1 311 suflete.
Putna	— 269 ”
Borlovenii Vechi	— 927 ”
Borlovenii Noi	— 311 ”
Rudăria	— 2 431 ”
TOTAL	= 5 249 suflete.

Compania Bozovici

Satul Bozovici	— 2 600 suflete.
Prilipeț	— 1 183 ”
Gîrbovăț	— 1 060 ”
Bănia	— 2 084 ”
TOTAL	= 6 927 suflete.

Compania Dalboșeș

Satul Dalboșeș	— 1 577 suflete.
Moceris	— 922 "
Lăpușnicul Mare	— 1 568 "
Șopotul Vechi	— 913 "
Șopotul Nou	— 247 "
Ravensca (colonie cehă catolică).	—
TOTAL	= 5 227 suflete.

TOTAL general în confiniul ALMAJ: 17 403 suflete¹⁸.

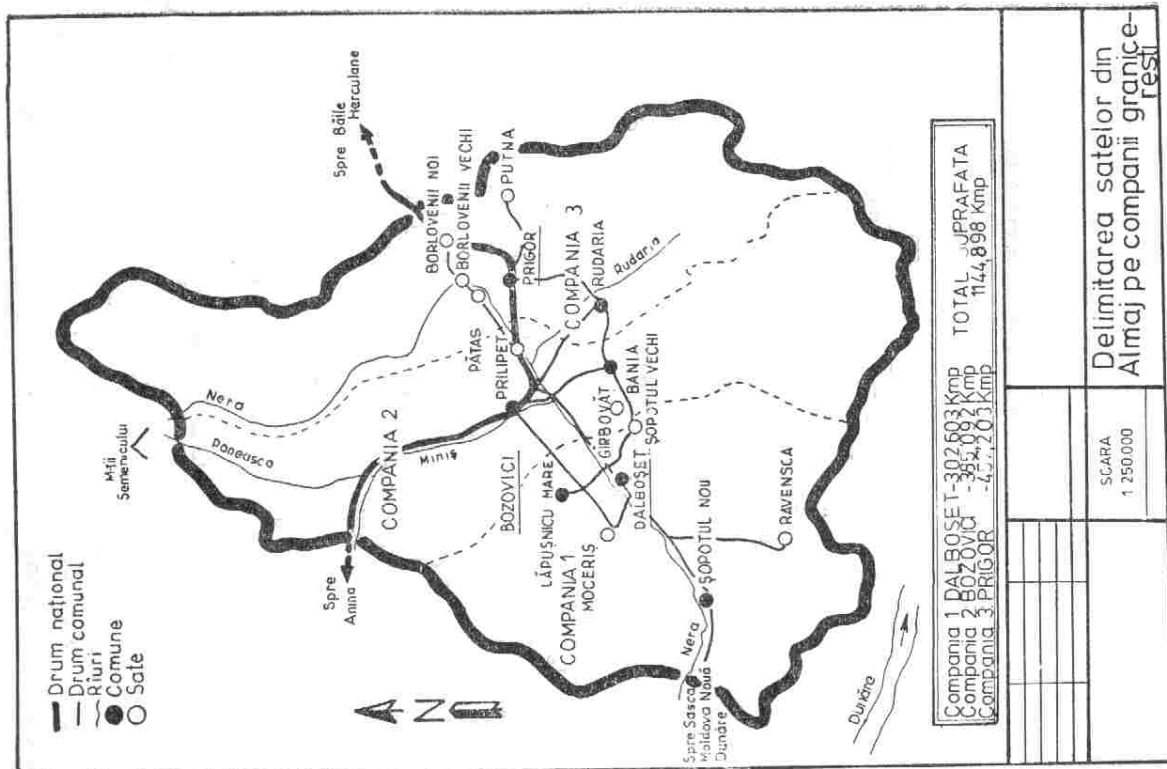
Însemnările trecute în registrele de conscripții cu privire la mișcarea populației al măjene în acea vreme constituie un prețios documentar cu privire la zona confinară din Almăj. De exemplu — așa cum s-a arătat mai sus — în cei 6 ani (1836—1842) s-a înregistrat o fluctuație a populației numai la femeii. Cît privește bărbații, conform statutului militar, ei n-au putut să plece de la companiile respective.

Se mai remarcă înregistrarea ofițerilor almăjeni de la companiile din zonă, ca membri componenți ai comunionului respectiv, sub ascultarea capului comunionului (const. conf. § 79). Așa avem cazul lui „Ilie Cialma, oberlietenent, făcînd parte din comunionul nr. 306, condus de tatăl său, Ieva Cialma”, de asemenea, „Vasile Ciosa, oberster, de la comunionul nr. 264”.

În sfîrșit, desprindem din conscripții acordarea dreptului de a locui numai la Bozovici — comuna de centru a Almăjului — unor meseriași și negustori, care au venit în acești 6 ani din afara zonei grănicerești. Iată cîtiva dintre ei: Petru Plăieșiu și Iosif Leptai — croitori, C-tin Dălbocian — olar, Alexe Nicolici și Ion Miletici — negustori, Iosif Topgaci — fierar, Fr. Hangesteler — lăcătuș, Alois Winhold — cizmar ș.a.

Acordarea „actului de slobozenie” de către comanda militară ca aceștia să-și exercite meseria în Almăj e legată de oprirea, prin statutul militar, ca grănicerii apți de serviciul militar să aibe o altă îndeletnicire, decît cea de „soldat-făran”.

Sub aspect social, conscripția din anii 1836—1842 ne înfățișează tabloul sinoptic al structurii comunioanelor grănicerești al măjene, puternic încheigate familial; ceea ce le-a conferit, în acea vreme, puterea economică, prin diversificarea în-

deletnicirilor în cadrul aceleiași familii: pășturit, creșterea vitelor, pomicultura și cultura cerealiere.

Iată câteva exemple din comuna Bozovici:

— comunioane de 5—10 persoane: 114; de 10—20: 93; de 20—25: 10; de 25—30: 7; dintre care, capul comunioanelor Ianăș lea, nr. 66 cu 25 persoane; Chiril Tuculia, nr. 36, cu 26; Nicola Matei, nr. 55, cu 26; Păun Cialma, nr. 48, cu 27; Păun Smeu, nr. 92 (nr. nou, 761) cu 28; Pavel Pășulia, nr. 179, cu 28, și Marin Jurchescu, nr. 218, cu 30 persoane.

2. Reforma silvică. Rolul pădurilor, poienilor și prediilor în viața economică și socială din Almăj.

Poziția geografică a Almăjului, înconjurat de cele două lanțuri muntoase, al Almăjului și al Aninei, a făcut ca vatra satelor bătrâne sau săliștele să fie în mijlocul poienilor înconjurate de păduri seculare. De asemenea și „valea” propriu-zisă a Almăjului era acoperită de un desigur păduros, cu ochiuri de apă și de mlaștinile din lunca Nerei și a celorlalte riuri. Această structură geografică e redată în hărțile cadastrale de la începutul secolului al XIX-lea. Vitale necesități economice au îndemnat an de an de-a lungul vremii mâna harnică a almăjănului să intervină spre a face din mlaștini terenul cultivabil de astăzi.

Drumul ce-l parcurseseră împăratul Iosif al II-lea în anul 1773 ca să militarizeze satele almăjene trecea prin această zonă depresionară variată, ce nu-i prea desfăta privirea. În *Jurnalul de călătorie*, împăratul arată o stare de fapt, economică și socială, în Almăj, ce-i atrăgea atenția. El notează că pădurile de pe coama dealurilor și de la poalele munților, proprietatea erarului (a împăratului, n.a.) s-au defrișat cu nemiluita, ca turmele de oi și capre ale țăranilor almăjeni să aibă loc îndestulător de pășunat. Tăierea pădurilor n-a putut să o împiedice nici ocolul silvic din Bozovici, ce avea sarcina de supraveghere.

Iată ce scrie împăratul în *Jurnalul de călătorie*:

„Bozovici, în Almăj, 17 mai (1773) ... Români din Almăj distrug pădurile cu desăvârșire. Mi s-a plîns un român că i s-ar

fi sechestrat 78 capre în pădure; într-adevăr am văzut turme întregi pascănd printre copacii tineri.”

„Mehadia, 18 mai. La ora 5 am plecat călare din Bozovici. Drumul ducea prin vale, care are peste tot aceeași lăptosime. Munții sînt golași, pădurile fiind parte arse, parte defrișate; oile și caprele pasc pretutindenea, împiedicînd refacerea pădurilor Șeful ocolului silvic din Bozovici îmi spunea că situația pădurilor lăturălnice ar fi încă mult mai rea. Toate ordi-nelle sînt zadarnice”⁶¹⁹.

Cele arătate în *Jurnal* sînt legate de coborîrea almăjenilor din poienile munților spre vale, spre a pune baza noilor așezări de astăzi. Acest proces social-economic, început la sfîrșitul secolului al XV-lea, s-a încheiat în anul 1749, pe vremea împărătesei Maria Tereza a Austriei. Iar sistematizarea satelor s-a încheiat în anul 1802—1804, cînd avem hărțile cadastrale. Sălașele din poienile munților unde au fost vechile așezări s-au trecut în cartea funduară, ca bunuri nemișcătoare aflate în folosință. Aci s-a menținut pe tot timpul graniței păstoritul familial, cu cei bătrîni la oi și vite, pe cînd ceilalți membri ai comunioanelor stăteau în sat și lucrau pămîntul.

Ca să aibe pășuni pentru oi și vite, apoi și puțin pămînt de arătură, sătenii au defrișat și curățit desigur păduros de pe dealuri, apoi pădurile din marginea satelor. Tot așa au lărgit poienile unde își aveau sălașele.

În istoria Almăjului, fenomenul acesta, strîns legat de însăși existența familiei, a creat două feluri de proprietăți: proprietatea privată sau familială a „ocupațiilor” din terenurile păduroase defrișate și anexate la poienile lor; apoi, a doua proprietate, aceea a colectivității sătești, numite „izlazurile comunale”. Primele au fost vechea proprietate privată a familiilor din Almăj, iar izlazurile, vechea proprietate a obștei.

Acest fenomen istoric economico-social l-a înregistrat împăratul Iosif al II-lea în *Jurnalul* său cînd a vizitat Almăjul. El a fost, apoi, legiferat prin constituția confiniară din anul 1807 sub denumirea de *rit*, adică pămînt necultivabil, fineață sau pășune și s-au repartizat fiecărui comunion grîniceresc cite 6 jugări cadastrali sub formă uzufructuară, alături de cei 18 jugări arătură.

Un alt fenomen al vechii proprietăți private (termenul e întrebunțat de vechiul cod civil în înțelesul de *proprietate personală* sau *a familiei*), deriva din „ocupațiile prediilor”.

După legile regatului feudal maghiar, „prediile“ erau terenurile care, la descrierile efectuate, n-au fost trecute ca proprietate nobiliară și nici locuite de iobagi. Ca atare, ele au fost socotite posesiuni regești. Istoriografia maghiară le menționează, atât în cimpia Banatului, cât și în zona deluroasă.

În Almăj, după istoriograful ungar Pesty Frigyes, „prediile“ ar fi existat până în prima jumătate a secolului al XVI-lea, dar numai în hotarul comunei Bozovici. Ele sînt: Lighidia, Mîniș, Mojineac, Pădijel, Pe Vale-Craștea, Slatinic, Tăria, Tiso-vița, Tirgovîște, Zăgradia²⁰.

După anul 1552, cînd Almăjul depindea politic de principii transilvăneni vasali turcilor, unii nobili unguri scăpătați ar fi primit ca donații aceste predii. Donația a fost însă formală, fiindcă Almăjul plătea pe atunci darea după pămînt și alte dări sultanului; acestea le-a încasat aga turc de la Bozovici.

Aceste predii, ca teren, au fost și atunci, ca și astăzi, poieni întinse, răspîndite prin mijlocul pădurilor. Acolo, pînă în anul 1944 au fost continuu sălașe. Asemenea celorlalte poieni, ce n-au fost socotite predii, aci a fost vatra vechilor așezări sau „săliștele“, de unde au coborît locuitorii la vale, punînd baza comunei Bozovici de astăzi. Permanențizarea așezărilor vechi almăjene în poienile și prediile din zona munților o subliniază cea dintîi descripție cunoscută pînă astăzi pentru Almăj, anume cea din anul 1430 de pe vremea regelui Ungariei, Sigismund, în care se arată că locuiau acolo 504 țărani liberi, 32 grăniceri însărcinați cu paza hotarului regatului dinspre Dunăre și de 26 curieri ce țineau legătura cu Banul Severinului, sub jurisdicția căruia stătea districtul Almăj²¹.

Prin constituția confiniară din anul 1807, prediile sînt definite ca o proprietate colectivă a comunioanelor grănicerești din satul respectiv; e vorba de izlazurile comunale pentru pășunatul vitelor și al oilor²². Prin repartizarea pe comunioane a cîte 6 jugări din aceste poieni (sau rîturi) cu drept uzufructuar, de atunci asemenea poieni primesc și numele proprietarului. De exemplu: Poiana Opreliștilor, Poiana Murăscului-Bozovici; Poiana Gruiescului, Poiana Sîrcu — Bănia; Poiana Fraicu — Lăpușnicul Mare; Poiana Șeita — Dalboșeț; Poiana Drăgoi — Pătaș; Poiana Cerceg — Șopotul Vechi; Tîrsitura lui Macu — Rudăria; Cîmuna lui Găman — Moceriș ș.a.²³.

O altă caracteristică desprinsă din dreptul de proprietate uzufructuară asupra poienilor cu sălașe aferente, o prezintă zonele de pădure limitrofe poienilor. Se cunoaște că, pînă la o altitudine de circa 500 m, avem o pădure amestecată: arțar, frasin, cer, tei ș.a. „Ocupațiunile“ s-au extins, treptat, și asupra unei perdele din pădurea ce mărginea poienile pînă la o suprafață de circa 1 jugăr. Această „ocupațiune de pădure“ în Almăj s-a numit *zăbran*. Crăcile tinere din zăbrane se tăiau la 2—3 ani pentru „*frunzarii*“ ce servea ca hrană oilor, iar na. Zăbranul, ca și poienile au intrat în componența uzufructuară a celor 6 jugăre de rît sau pămînt necultivabil, fiind cuprins în cartea funduară a comunioanelor.

Conform prevederilor noii constituții confiniare din anul 1850, întreaga suprafață de 24 jugări pentru fiecare comunion, casa adică și grădina casei, 18 jug. teren arabil, 6 jug. rît sau poienile cu ocupațiile — zăbranele — au devenit, din proprietate uzufructuară, o proprietate absolută a fiecărui comunion.

După anul 1850, tot ca proprietate absolută apar „moșiile de pruni“ ale fiecărui comunion. Asemenea moșii de pruni le-am avut în Almăj în terenurile extinse prin defrișările (sau tîrsătura) din jurul poienilor sau a ocupațiilor. Se plantau adică, la marginea poienii dinapre pădure, mlădițe de pruni și se tăiau copacii din jur ca să nu le împiedice creșterea. Sub această formă s-a pătruns în adîncimea pădurii, mărindu-se proprietatea. Așa se explică faptul că, pînă la anul 1944, în Almăj au existat plantații masive de pruni, mai ales spre marginea pădurilor, constituind, după creșterea vitelor și păstorit, a doua indeltnicire și sursă de venituri pentru gospodăriile almăjene²⁴.

Conform dreptului feudal, pădurile din Almăj erau socotite proprietatea craiului sau a împăratului Austriei, și cuprindeau 85 205 jug. (din 201 846 jug. total suprafață).

În timpul graniței, prin două rescripte imperiale — *Wald-Regulation* din anul 1787 și *Forstinstruction* din anul 1839 — s-a dat grănicerilor învoire să-și aducă din pădure lemnul de construcție și de foc, necesar gospodăriilor. În ambele rescripte se prevedea că lemnul de trebuință se primește gratuit, cu avizul și în cantitatea fixată de compania respectivă.

Conform rescriptului din anul 1839, în afară de vechiul ocol silvic de la Bozovici, a mai luat ființă un nou ocol silvic la Dalboșeț (Dalboschetzer Förstere). De acest ocol aparțineau satele din raza companiei Dalboșeț. Iar de ocolul silvic din Bozovici aparțineau satele din raza companiei Bozovici, precum și cele ale companiei Prigor. Iată un exemplu: compania din Prigor, prin adresa nr. 1 244/27.XI.1864 către ocolul silvic Bozovici, solicită aprovizionarea cu lemne, atât pentru companie cât și pentru casele grănicerești și instituțiile din raza sa. Conform uzanței, compania din Prigor s-a adresat și regimentului din Caransebeș pentru cele de mai sus. Regimentul, cu ord. nr. 1 216/1864, sub semnătura colonelului Villecht, aprobă și e înștiințat ocolul silvic Bozovici despre aceasta. Șeful ocolului Bozovici, Thomis, comunică, apoi, companiei din Prigor parcelele din pădure rezervate tăierii. De asemenea, la adresa companiei din Dalboșeț, șeful ocolului silvic local, prin adresa nr. 37/3.IV.1848, comunică companiei că s-au rezervat spre tăiere parcelele nr. 22—26 din pădure.

Intrucât ocoalele silvice erau, ca și celelalte instituții, subordonate companiilor, delincvenții silvici erau anchetați și urmăriți tot de companii. Acestea, împreună cu șeful ocolului silvic respectiv, fixau amenziile. În acest sens, avem un proces-verbal de constatare a delictului silvic și de amenzi, purtând data de 26.XII.1845. S-a aprobat, cu nr. 1 703 din 18.XII.1845 de către compania Dalboșeț și ocolul silvic respectiv, ca 9 grăniceri din Dalboșeț să aducă lemne de construcție, esență brad, din pădurea Poneasca. Dar ei au adus o cantitate mai mare, pentru care fapt au fost amendați cu 9 fl. 11 cr.

Pe lângă paza pădurilor, companiile, împreună cu ocoalele silvice, se îngrijeau și de ocrotirea vînatului. Pieile animalelor sălbatice vîinate se predau la ocoalele silvice, fiind de față și delegatul companiei, iar vînatului i se plătea după tariful legal. Într-un *Tablel* al companiei Prigor-duplicat după cel al ocolului silvic Bozovici — din 13.III.1840 se arată că vînatul grănicer Ion Vrăbete din satul Pătaș, comunionul nr. 50, a primit 1 fl. 50 cr. pentru predarea unei piei de vulpe; iar Radu Moș din Borloveni 5 fl. pentru pielea unui lup.

Pădurarii erau numiți, tot cu aprobarea companiei, dintre grănicerii semi-invalizi clasați la ultima revizie militară-sanitară. De aceea, ei răspundeau, în serviciu, atât față de companie, cât și față de ocolul silvic respectiv. De exemplu, comanda

regimentului din Caransebeș, cu nr. 1 492/20.IX.1870, comunică companiei Dalboșeț că pădurarul Dănilă Murgu din Rudăria a ieșit sănătos din spitalul Caransebeș (Regiments Gemeinde Spital) și își reia serviciul.²⁵

Aplicarea rescriptului silvic din anul 1839 în continuare a fost subliniată în § 18 al constituției conținere din anul 1850. În anul 18.0 apare regulamentul silvic, care se va aplica în Cranița bănațeană română pînă în anul 1879.

Regulamentul silvic din anul 1860 cuprinde, printre altele, unele dispozițiuni în care se arată o stare de fapt în Almăj (adică în întreaga graniță) cu privire la raportul dreptului usufructuar al grănicerilor asupra pădurilor:

1 Dacă există terenuri răzlețe împădurite în apropierea proprietăților grănicerești, aceste terenuri puteau să fie defrișate (tîrsături), transformate în fînețe sau moșii cu pruni și anexate la proprietatea grănicerească.

Aceste prevederi au dus la lărgirea proprietății private grănicerești prin uzucapiune și mărirea continuă a suprafețelor la categoria de proprietate fînețe și moșii cu pruni. Așa apar în cartea funduară pînă în anul 1944.

2 Regulamentul silvic din 1860 consfințește existența de fapt, la data aplicării, a celor trei categorii de proprietăți asupra pădurilor, și anume:

păduri erariale sau ale statului, care, după anul 1879, s-au împărțit între Comunitatea grănicerească de avere și statul maghiar;

păduri comunale, ce se aflau în apropierea satelor și erau socotite ca păduri de scut al satelor. Acestea, după anul 1879, au fost sub controlul și paza comunei respective; păduri proprietate privată a fiecărui comun grăniceresc numite în Almăj „zăbrane“, suprafața lor varia între 1 și 3 jugări cadastrali în Cartea funduară, pînă în anul 1944.

Existența din vechime a celor trei forme de proprietăți silvice, prevăzute și prin regulamentul silvic din 1860, a stat la baza îndelungatelor tratative din anii 1874—1879, pentru partajarea pădurilor între reprezentanții satelor grănicerești și statul maghiar. Cu ordonanța Ministerului de interne maghiar nr. 38 369 din 24.VIII.1979, *Statutul*²⁶ de partaj al pădurilor a fost trimis la Caransebeș, intrînd în vigoare.

De aci încolo, pădurile din fosta graniță: Marga-Caransebeș-Orșova și Almăj au fost administrate de „Comunitatea de Avere“ a fostului regiment confinar românobanatonic nr. 13, cu sediul la Caransebeș, pînă în anul 1948.

3. Reformele de drept civil. Cartea funduară și Planurile cadastrale

Ca reforme de drept civil ce s-au introdus în zona confinară bănățeană română sau „Granița“ bănățeană românească, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a fost *Cartea funduară* (cunoscută după primul război mondial și sub denumirea de *Cartea funciară*). Legiuitorul austriac a trecut la întocmirea ei în această zonă militară înaintea celorlalte provincii ale imperiului, din două motive: întîi, că satele grănicerești de aici își aveau o stabilitate de veacuri, existînd *de facto* și o proprietate privată a fiecărei gospodării, stăpînită și condusă conform dreptului cutumiar nescris, sau obiceiului pămîntului. Această proprietate trebuia să fie îmbrăcată prin literile legii, deci să primească forma *de jure*. În al doilea rînd, conjunctura politică a Europei din acea vreme a adus imperiului habsburgic pe primul plan în confruntarea cu Franța. Pe de altă parte, armistițiul și tratatele de pace cu turcii nefiind niciodată sigure, granița bănățeană română deci și hotarul de sud-est al imperiului nu putea să fie bine apărat contra eventualelor noi incursiuni turcești decît de satele militărești de aici. De aceea, Curtea din Viena căuta să asigure o stabilitate a familiilor grănicerești, din care să-și recruteze an de an cătanele pentru îndelungatele-i războaie. În acest scop politic urmărit, s-a elaborat constituția confinară, garantîndu-se dreptul uzufructuar al grănicerilor asupra casei, a grădinei casei, a pămîntului de cultură, a finețelor și a poienilor cu sălașele de acolo. De fapt, satele grănicerești din Almăj le stăpîneau cu mult înainte. Așa s-a ajuns la emiterea patentei imperiale (decretul lege) din anul 1794, intitulat „Landtafelpatent“, ce cuprindea dispozițiuni și directive pentru întocmirea evidenței bunurilor imobiliare ce le aveau satele și comuniunile militărești din această zonă (Marga-Caransebeș-Orșova și Almăj).

Lucrările pregătitoare au început încă în anul 1785, prin măsurătorile efectuate pe teren de ingineri topografi militari, sub îndrumarea și controlul comisarilor imperiali. O primă formă de inventariere a materialului adunat a urmat să se facă în conformitate cu instrucțiunile „*Sistemälverordnung*“ în anul 1787. Dar, datorită numărului mic de personal — topografi și cartografi — la care s-au mai adăugat și desele incurșiuni turcești în această zonă, lucrările s-au terminat abia după anul 1792²⁷.

Cu privire la Almăj, lucrările pe teren au mers mai bine, fiindcă infiltrările turcești aici au fost sporadice, iar la cele două companii de atunci, cea din Bozovici și cea din Prigor, existau deja cancelariști proveniți din rîndul absolvenților de la *Trivial-Schule* din Bozovici, care au putut să fie utilizați în scriptologia germană-gotică.

Așa că, între anii 1802—1804, Cartea funduară a satelor militărești din Almăj a fost terminată și pusă în funcțiune, cu realitățile existente (adică cu bunurile imobiliare uzufructuale ale fiecărui comunion în parte).

Cartea funduară, întocmită pentru fiecare sat grăniceresc din Almăj, e registrul ce evidențiază situația de fapt a imobilelor: arătură, fîneață, moși cu pomi fructiferi, păduri, proprietarii acestora și raportul de proprietate, adică cît posedă fiecare comunion din imobilul respectiv, precum și eventualele ipoteci. Ea s-a întocmit pe baza unor procese-verbale încheiate de o comisie de localizare a imobilului și din care au făcut parte: comisarul imperial, inginerul hotarnic-cadastral, comandantul regimentului sau locțiitorul, comandantul de companie în raza căruia s-au efectuat măsurătorile și inventarierea, cancelariști dintre subofițerii sau gradații companiei, precum și delegații comunei respective. Cei de mai sus și-au pus semnătura pe fiecare proces-verbal, legalizînd exactitatea realităților. Iată componența *Cărții funduare* a satelor militărești din Almăj²⁸:

A Foaiă imobilelor

Cuprindea toate imobilele aflate în raza satului respectiv pe parcele, cu suprafața în jugări cadastrale²⁹.

B Foaiă de proprietate

Cuprindea numele proprietarului, titlul dreptului de proprietate (succesiune, moștenire, donație, cumpărare) și adnotări cu privire la eventualele schimbări în titlul de proprietate.

C Foaia de sarcini

Cuprinde clauzele dreptului de ipotecă asupra unui imobil și în favoarea cui se greva (instituție, bancă, persoană fizică).

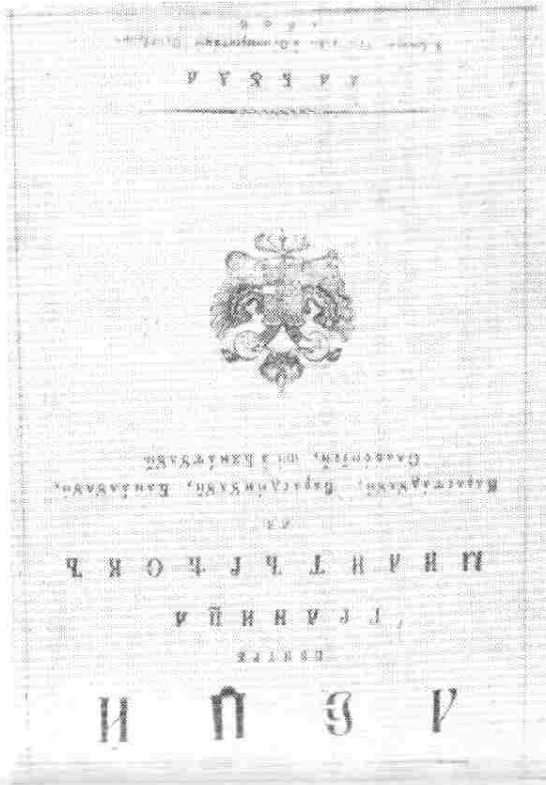
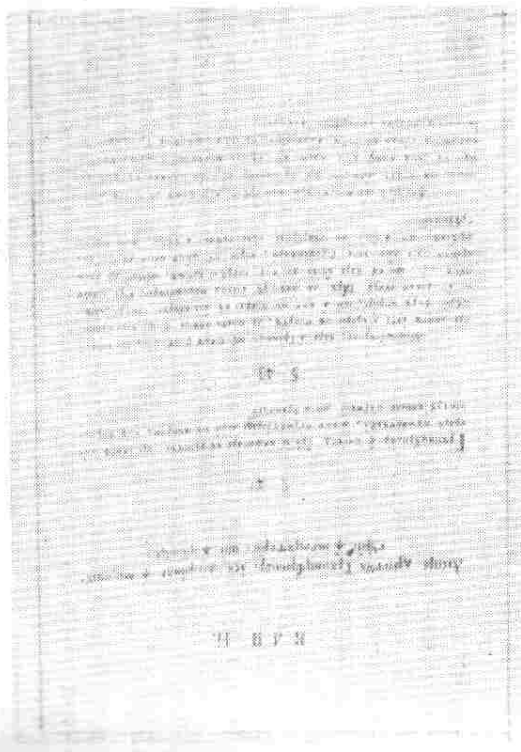
Aceste *Foi de carte funduare*, intitulate apoi, și *Foi funciare*, au fost întocmite în conformitate cu evoluția istorică, economico-socială, a graniței, ce au determinat reglementările noi privind înscrisurile din Cartea funduare. Spre pildă, după procesele-verbale cu descrierea hotărârii comunei, a fost trecută în Cartea funduare în anii 1802—1804, mai întâi, a) *Foaia imobilelor*. În aceeași perioadă au fost terminate și hărțile cadastrale, numărul topografic al unei parcele de pe hartă corespunzând cu cel din această *Foaie*.

În anul 1807, cînd a apărut constituția confinară, ce reglementa dreptul uzufunctuar al unui comunion grăniceresc la total: 24 jugări pămînt, a început să se întocmească b) *Foaia de proprietate*, odată cu harta generală a comunei respective deja sistematizată topografic, avînd, alături, și *Indexul* cu numele capului de comunion (adică al aceuia care răspundea de buna gospodărire a comunionului). Numărul de pe Foaia de proprietate este același ca în Index; de asemenea, ca cel al parcelei cu casa și intravilanul de pe harta topografică a comunei.

Tot după anul 1807 s-a întocmit și *Registrul funciar* sau *Cadastrul funciar* (*Lagerbuch*), care mai cuprindea (pe lângă cele trecute în Foaia a și b), clasa imobilului cu felul culturilor, precum și venitul în zloți sau florini. După acest *Registru funciar* s-a fixat darea sau impozitul plătit de fiecare comunion grăniceresc.

Cît privește c) *Foaia de sarcini*, aceasta s-a introdus în Cartea funduare din Almăj mai tîrziu, în conformitate cu prevederile noului regulament al cărții funduare din anul 1855³⁰, avînd la bază legea XXI/1840 asupra creanțelor și ipotecilor. Întocmirea acestei Foi de sarcini a fost legată de apariția tîrzie a capitalului bancar în Almăj.

După anul 1855, companiile din Almăj au întocmit și eliberat pentru fiecare comunion grăniceresc o *Copie*³¹ după b) *Foaia de proprietate*, deoarece, conform prevederilor noii constituții confiniare din anul 1850, comunioanele își exercitau de aci înainte, dreptul de proprietate absolută asupra imobilelor ce le aveau trecute în cartea funduare, înregistrîndu-se și

multiplele ieşiri din indiviziunea comunioanelor, cu defalcări de proprietăţi imobiliare.

Cartea funduară a avut pentru Almăj, (ca de altfel, pentru întregul confiniu bănăţean românesc) o mare însemnătate istorică şi social-economică.

În primul rând, a fost introdusă aci înaintea altor provincii ale imperiului austriac, constituind astfel încă o recunoaştere a rolului istoric al Graniţei româneşti.

În al doilea rând, prin înscrierea stării de fapt în Cartea funduară, s-a consfinţit dreptul necris şi cel scris al românilor din graniţă asupra imobilelor, împiedicându-se abuzurile autorităţilor în materie de proprietate.

În al treilea rând, s-a păstrat în comunitatea grănicerească un echilibru social favorabil progresului economic în zona grănicerească. S-a creat astfel şi premisa unităţii grănicereşti în timpul stăpînirii vremelnice maghiare, după desfiinţarea comunioanelor, cînd s-a pus pe primul plan politic de către guvernul lui Koloman Tisza „problema naţională” a românilor.

În al patrulea rând, dreptul de proprietate, aflat înscris în cartea funduară, a făcut ca în graniţă populaţia să fie legată de glia strămoşască, împiedicându-se pătrunderea unor străini acaparatori de pămînt (mai ales după anul 1874) care, treptat, prin deposedare, să ducă la dependenţa economică a acestor autohtoni români, de „noua nămeşime”, fenomen înregistrat în alte zone din Banat.

NOTE

1. Patrîchie Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş, 1899, vol. I, 59.
2. George Popovici, *Istoria Românilor Bănăţeni*, Lugoj, 1904, p. 194.
3. Nicolae Stoica de Haţeg, *op. cit.*, p. 181.
4. *Ibid.*, p. 197.
5. *Fundamentaltice Legi pentru Graniţa Militărească*, pp. 28, 30, 34
6. *Befehls-Protocoll* (Protocol cu circulare), Arhiva Liceului din Bozovici, în anul 1967.

7. Arhiva bisericii din Bozovici, în anul 1967.

8. De altfel, ca şi în alte legi, administraţia de stat maghiară introdusă în graniţă după anul 1873 s-a inspirat şi în legislaţia comunală după cea austriacă. Aşa avem specificaţiile cu privire la conducerea comunelor, trecute în *Articolul de lege XXII, din anul 1886. Despre comune*, Sibiu, 1887 (ediţia românească), pp. 19, 38, 42. În cap. IV, § 32, se prevede că „reprezentanţa comunală e formată, după numărul populaţiei, din 10—20 membri, iar în comunele mai mari, de 20—40 membri. Publicul alegător alege: în comunele mici, judele şi locuitorul lui şi cel puţin 2 consilieri (juraţi, sietnici); iar în comunele mari: pe judele şi locuitorul lui şi cel puţin 4 consilieri (juraţi, sietnici), în vîrstă de cel puţin 24 ani” (§ 63). După această lege noţiunea de primar apare numai în conducerea oraşelor (§ 68) nu şi a comunelor.

9. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 22—24 şi 77—78. Arhiva bisericii din Bozovici.

10. Cornel Grofşoreanu, *În ţara Dacilor. (Studiu juridic asupra dreptului cutumial român din Valea Almăjului-Banat)*. Timişoara, 1940, pp. 65—71.

11. *Protocolul cu circulare*, vol. II, p. 97. Arhiva bisericii-Bozovici.

12. *Ibid.* vol. I, pp. 49—50 şi vol. II, p. 167.

13. *Din Protocolul cu conscripţia anilor 1836—1842*, vol. I, p. 16 şi vol. II, p. 267. Arhiva bisericii-Bozovici.

14. D. Şandru, *Enquêtes linguistiques. Vallée de l'Almăj (Banat)*, Bucureşti, 1937, pp. 132—137. De asemenea, Traian Birăescu, *Patru comune almăjene*, în „Revista Institutului Social Banat-Crişana, Timişoara, an. X. sept.-dec., pp. 563—595.

15. *Protocolul cu circulare*. Arhiva bisericii-Bozovici.

16. După însemnarea preotului catolic din Bozovici, Dulces Alajos Helmenegildus (1821—1846), care a înfiinţat şi matricolele bisericii catolice-Bozovici, trecută în *Memorabilia parohia Bossovitensis* Anno 1821.

17. După notaţiile din Cartea funduară-Bozovici, în anul 1842 au fost total ţigani 164 suflete, nerecenzaţi în conscripţia anilor 1836—1842, nefiind grăniceri. Ei au fost trecuţi în cartea funduară a fiecărei comune la sfîrşit, neavînd număr de case, ci notaţi de la cifra 1 în continuare. Au primit „actul de slobozenie” de a se îndeletnici în Almăj cu obţinerea din nisipul rîurilor de fire de aur, pe care îl predau companiilor. Au venit în Almăj din vestul Olteniei, după anul 1815. După anul 1873, au devenit zilieri la muncile cîmpului, slugi sau „stînjenari” la pădurile soc. STEG-

mulți ani, fiind ales în patru legislaturi și deputat în Parlamentul din Budapesta din partea fostelor sate grănicerești.

27. Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.* pp. 223, 225 și 289.

28. Cartea funduară a satelor din Almăj își avea înscrisurile în trei limbi: lb. germană-gotică, lb. maghiară (1874—1918) și în limba română începând cu anul 1918. Cele trei *Foi* (A, B și C) cuprind: deau: numele și prenumele persoanei în ortografia limbii respective, iar denumirile de locuri sau parcele, în limba și ortografia românească.

— „Hărțile cadastrale” anexe erau executate în tuș negru, albastru și roșu, pe hîrtie pînzată și la scară (1 : 2880).

Afară de hărțile cadastrale ce au fost salvate la timp, întreaga Carte funduară, 150 volume, de peste 600 pagini fiecare volum, a ars în timpul luptelor din 27—30 sept. 1944 de la Bozovici. Atunci a ars și cazarma din Bozovici, etajul I, aripa stîngă, împreună cu birourile judecătorești. Autorul le redă după cercetările arhivei judecătorești Bozovici în anul 1943, cînd pretura plasei Bozovici inițiasă întocmirea unei monografii a plasei. (Vezi L. Smeu, *op. cit.* 9, 18).

29. Măsurătoare pentru suprafață luată după austriaci și folosită în Cartea funduară; 1 jugăr cadastral = 1 600 stînjeni patrați sau 5 775 m², iar 1 stj. p. = 3,60 m².

30. Pe baza regulamentului Cărtii funduare din anul 1855 au început lucrările de localizare a terenului și de întocmire a hărților cadastrale în afara zonelor confiniilor militare din Banat și Ardeal. În România, cartea funduară s-a introdus după primul război mondial.

31. Anexele alăturate, după copii din *B — Foia de proprietate* și din *C — Foia de sarcini* au fost găsite de autor prin casele unor almăjeni și sînt trecute ca exemplificări.

(Copie). C — Foia de sarcini*

Nr.
de
ordine

Florini. Cr. Notă

Prez. 2. II. 1893. Nr. 119.

În baza cererii avocatului Iuliu
Novac din Bozovici, reprezentînd in-

95

Anina. „Țigani nomazi sau lăieții” au venit în Almăj din pustia ungară după anul 1873.

18. Cifrele au fost culese din *Protocolulele cu descripția anilor 1836—1842* de la bisericile din Almăj, în anul 1936, și autorul le-a confruntat cu cele aflate în arhiva fostului protopopiat al raionului Bozovici din acea vreme.

19. Ion Negru, *Contribuții la cunoașterea Banatului (Jurnalul de călătorie din 1777 al împăratului Iosif al II-lea)*, în „Rev. Instit. Social Banat-Crișana”, Timișoara, an. XI, iulie-august 1943, pp. 102—103.

20. Pesty Frigyes, *op. cit.*, la litera respectivă.

21. Liviu Smeu, *op. cit.*, p. 20.

22. *Fundamentalnice Legi pentru Granița Militărească*, p. 12, § 12: „Locul întrecătoriu, după sunetul legii să fie vînzătoare cu dărabul sau întregi... mai cu seamă pentru pășune; aceasta să se numească de acum înainte, fără osebite prediumuri”.

— După cum cunoaște autorul (L. Smeu), aceste prevederi de mai sus, privind arendarea fostelor predii ca loc pentru pășunatul vitelor sătenilor s-au aplicat în Almăj pînă în anul 1944. Așa avem cazul locurilor de pășunat de la Pădișel, Cusec, Jidovini etc., din raza comunei Bozovici, loc de pășunat vitele, vara.

23. După *Stabskarte* (Harta militară-Bozovici, 6068, 1894, Viena); de asemenea, Harta județului Caraș, 1925, Scară: 1 : 350 000.

24. Pentru venitul obținut de la cultura moșilor cu pruni după primul război mondial, vezi L. Smeu, *op. cit.*, 142—143.

25. Actele originale în posesia autorului.

26. Statutul a fost tipărit în două limbi: în germană-gotică și în l. română. Are 26 articole, cu 28 pagini. În § 1, se prevede că trece în proprietatea comunelor și a familiilor din fostul regiment confiniar româno-bănățean nr. 13, alături de păduri și pășuni, dreptul de servitute al locuitorilor din confiniul militar pentru lemne, pășune și alte „producte silvane”, în conformitate cu dreptul ce l-au avut aceștia prin „Regulamentul silvic din anul 1860, § 68—70”. În continuare, sînt trecute toate comunele din fosta Graniță, ce beneficiază de prevederile Statutului. În § 3, se arată că această avere colectivă a satelor grănicerești este administrată de „Comunitatea de Avere” a fostului regiment confiniar româno-bănățean nr. 13, cu sediul la Caransebeș. Acel care a purtat tratative în numele satelor grănicerești cu autoritățile de resort ale statului maghiar a fost generalul pensionar Traian Doda, care a administrat, fără salariu, Comunitatea de Avere

94

Școala

tercele „comunei bisericesti” din Bănia.

Se protestează cambia nr. 97 din 10. I. 1888, în valoare nominală de 200 (două sute) florini cu dobînda anuală de 8%, pe numele lui ION HERBU din Bănia, nr. casei 94.

Se întabulează dreptul de ipotecă asupra casei nr. 97 din Bănia, pentru suma împrumutată de 200 (două sute) florini, cu dobînda pe cinci ani și șase luni și taxa timbru de 88 fl. și 45 cr., cu spese avocațiale de 56 fl. și 65 cr., în favoarea „comunei bisericesti” din Bănia.

Execuția silită, prin sentința judecătorei Bozovici.

Capital	200
Dobînda pe an.	8%
Capital	200
Dobînda pe 5 ani și 6 luni	45
Spese avocațiale	65

* Exemplificare după cartea funduară a comunei Bozovici.

Inscrisul e trecut de autor, după Protocolul

„comunei bisericesti” din Bănia, ședința din 2 februarie 1883.

(Copie). B — Foaia de proprietate

Nr. de ordine	Notă
1	<p>Prez. 10. VI. 1851. Nr. 915.</p> <p>În baza Contractului de vânzare-cumpărare, încheiat la data de 5. VI. 1851 între grănicerul Iancu Lăzărescu din Pătaș, nr. 14, ca vînzător și între grănicerul Iosif Moacă din Pătaș, nr. 62, cumpărător.</p> <p>Se întabulează pe titlul de cumpărare în favoarea lui Iosif Moacă grădina cu pomi fructiferi din perimetrul I, nr. top. 122, în suprafață de 500 (cinci sute) stj. p. de la Iancu Lăzărescu vînzător.</p> <p>Inscrisul s-a trecut pe seama lui Iosif Moacă din Pătaș, nr. 62 în cartea funduară din Pătaș la fila nr. 915, poziția B.</p> <p>Autorizată vânzarea-cumpărarea de Comanda Regimentului Caransebeș, sub nr. 1867/1851.</p>

* Exemplificare după cartea funduară a comunei Bozovici. Inscrisul e trecut de autor, după Contractul de vânzare-cumpărare original, în posesie personală. (Vezi Liviu Smeu, op. cit. p. 89).

A Școala națională a grănicerilor din Almăj.

Situația politico-istorică în care se afla Almăjul pînă la militarizare, în anul 1773, nu a fost favorabilă introducerii unui învățămînt „național” în școlile sătești, fiindcă pe de o parte, Curtea din Viena era preocupată numai de reformele politice-militare ce urma să le aplice aci și pe de altă parte, fiindcă latura cultural-spirituală din zonă rămăsese pe seama prelaților sîrbi din Karlowitz-Vîrșeț, cu intențiile lor, în acea vreme, bine cunoscute în Banatul românesc. Numai atunci cînd factorul politic s-a impus în administrația graniței, a putut să fie subliniat și caracterul oficial al „școlii naționale românești”, cu atestarea ei chiar în actele eparhiei Vîrșețului, de care depindea, pe atunci, Almăjul.

1. Începutul. Primele mențiuni. Reformele școlare.

Prima mențiune despre „școala națională în Almăj” o avem la protopopul Mehădiei, Nicolae Stoica de Hațeg, în Cronica Banatului la pag. 190:

„anul 1765 — Nicolae (Popovici, fost dascăl la Corni, Mehădia și Sebeș, n.a.) să ducă la Bozovici, l-ul sat cu dascăl și școală”.

Cronicarul bănățean se referă deja la școală ca la o instituție, cu un învățător la catedră, ales și plătit de obștea sătească, ce propunea copiilor în limba română: alfabetul, silabisirea, citit-scrisul și socota. Dar, cu mult înainte, copiii silabisau literile din ceasloave sub îndrumarea preoților, ajutându-i la rîndul lor pe aceștia la slujbe. O dovedește marele număr de vechi tipărituri venite în Almăj din tipărițele Țării Românești, ca: *Evangelia*, tipărită de popa Stoica la București în anul 1723 — la Prilipeți; *Liturghierul*, București, 1728 și *Triodul*, Rîmnic, 1731 — la Rudăria (astăzi Eftimie Murgu) etc. Odată cu venirea de preoți în Almăj, trimiși de episcopia Rîmniceului, ca popa Ioan, în anul 1740, la Prilipeți, Dumitrașcu Cîmpianu și fratele său, Ilia Călugăru, în 1749, la Prigor, numărul tipăriturilor sporoste, fiind aduse chiar de aceștia. Așa avem, la Șopotul Vechi: *Cazania*, Rîmnic, 1748; la Lăpușnicul Mare: *Octoih*, Rîmnic, 1750 și *Antologhion*, Rîmnic, 1752; la Bozovici: *Ceaslov*, Rîmnic, 1768; la Bănia: *Cazania*, Rîmnic, 1768 ș.a.

Sub această formă a licărit lumina cărții la copiii din Almăj, cu mult înainte de organizarea școlilor.

Dezvoltarea procesului instructiv-educativ în școlile naționale din Almăj a fost strîns legată de multiplele „reforme școlare”, ce le-a inițiat și experimentat Curtea din Viena prin organele de resort în întregul imperiu. În Austria și în celelalte provincii ale imperiului, de-abia după anul 1765 începe să i se dea atenție problemei școlare. Iar în Banatul civil și în Granița militară, după anul 1770.

Deoarece, în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, în politica internă își manifesta interesul de germanizare și caticolizare a neuniților prin școală, Curtea din Viena și-a îndreptat mai vădit atenția la înființarea de școli germane la noi, în Granița bănățeană românească. În acest scop s-a elaborat *Regulae directivae* din anul 1774 o ordonanță școlară, cu privire la înființarea în comunele principale a unei școli triviale germane. Așa a luat ființă, în același an, la Bozovici — vechi centru politic al Almăjului —, precum și la Mehădia, școala trivială germană (Trivial-Schule) cu trei cicluri.

Dar în celelalte sate almăjene, precum și la Bozovici, școlile naționale sătești și-au continuat activitatea cu toate pie-

dicile puse de autoritățile austriece. Ele și-au păstrat vechiul caracter de școli confesionale, întreținute de biserică și comunitatea sătească¹.

În același timp, militarizarea forțată a satelor almăjene a creat dificultăți politice comandei militare a proaspătului batalion românesc, cu sediul la Jupălnic (lîngă Orșova). Colonelul Papilla — román din Ardeal —, cunoscînd bine realitatea din Graniță, s-a opus să se mai înființeze și alte școli germane, deoarece — argumenta el — existau aci școli naționale românești². Curtea din Viena, interesată să abia liniște în această parte a imperiului, a elaborat o nouă normativă școlară, *Ratio educationis*, în anul 1777, restructurată în anul 1806, cu o specificație mai clară privind existența, înființarea și funcționarea școlilor naționale românești, care să fie întreprinse de comunele grănicerești. În baza acestei noi legi școlare și-au continuat activitatea școlile naționale din Almăj. Tot în anul 1777 s-a reînființat la Bozovici și școala trivială germană³.

O nouă acțiune de impulsinare și sprijinire a școlilor naționale românești din graniță avem imediat după răscăla lui Horea din Ardeal, din anul 1784. Într-o circulară trimisă de Virșeș bisericii din Bozovici, la 12.VIII.1785⁴, episcopul Vichen-tie Popovici anexează Tilcuirea, cu privire la învătătura pruncilor prin școlile naționale.

Sumarul prevederilor din această Tilcuire este următorul:

a — toți dascălii, înainte de începerea cursurilor „școlilor naționale” să fie supuși unei probe asupra cunoștințelor pedagogice ce le posedă și numai după aceea „în școală să să sloboadă”;

b — pînă la 12 ani, părinții, sub amenințarea cu pedeapsă, sînt obligați să trimită regulat copiii la școală („toți pruncii, supt pedeapsa părinților care pre ei la școală nu-i vor trimete... în școală să mie pînă la 12 ani”);

c — de la 12 ani, pînă la 20 ani sau pînă la însurătoare (18 ani pentru fecior și 15 ani pentru fată, conform ord. General Comandă — Timișoara, nr. 1 236 din 11.V.1821), sînt obligați toți tinerii să participe la serviciul divin duminica și în celelalte sârbători, ascultînd de la preot învățătura creștinească („în biserică, învățătura creștinească de la preot a o asculta să să silească”);

d — școlile se vor înființa numai acolo, în satul unde pot să paricîpe toți copiii, chiar din locurile mai apropiate („școlălele asemenea să să așeze, întru carii pruncii cei de prin locurile de aproape să umberle“).

Într-o nouă circulară, din 15.V.1786⁵, consistoriul eparhial Vișeu se referă la ordinul Curții din Viena, nr. 18 510 din 25. IV.1786, cu privire la slaba frecvență a copiilor în școală. Această situație o avem înregistrată pînă pe la anul 1791, fiind justificată prin considerațiuni istorice și anume: răscoala lui Horea din Ardeal în anul 1784, ce afectase și pe almăjeni; în același an, Almăjul a fost ocupat, aproape un an, de către turci; au urmat în anii 1788—1790, luptele cu turcii din sudul Banatului și cele din Almăj, cu satele, școlile și bisericile devastate și arse, cu populația ascunsă pe la sălașele din munți. În răstimpuri, însă, școala națională din Almăj a funcționat.

Același fenomen din istoria învățămîntului grăniceresc îl avem și în perioada anilor tulburi 1793—1814, cînd regimentul grăniceresc, în cadrul marilor unități militare austriece a luptat în diferite țări europene contra împăratului Napoleon al Franței. Dar, cu toată vitregia acelor vremuri, școala națională almăjană și-a continuat activitatea. Dovada o avem în prevederile constituției confiniare cu privire la asigurarea bazei materiale a școlilor naționale, în statisticile clădirilor școlare din Almăj, și în listele numelor de învățătorilor.

2. Baza materială a „școlii naționale“ grănicerești din Almăj.

Odată cu reglementarea procesului de învățămînt, s-a trecut și la asigurarea bazei materiale a școlilor grănicerești din Almăj. Ea a fost legată de efectuarea măsurătorilor cadastrale, cu privire la atribuirea de pămînt comunioanelor și a terenurilor pentru instituțiile satești (școală, biserică, cazarmă, casă pentru ofițeri, casă pentru poștalion, magazii etc.). Toate acestea au fost trecute în cartea funduară din Bozovici. După cele de acolo, rezultă că în toate satele grănicerești din Almăj erau, în anul 1802—1804, clădiri școlare din birne de lemn și fundația din piatră, afară de școala din Bozovici, aflată la acea

dată în construcție, din piatră și cărămidă. Pentru Borloveni, era clădirea școlii apropiate din Pătaș, iar pentru cel mai mic sat, Putna, școala din Prigor.

Prin constituția confiniară din anul 1807 s-a stabilit obligația comunioanelor la asigurarea bazei materiale a școlii respective, sub supravegherea companiei. Iată, la cap. V: „*Despre lucrul împărțesc și sateșca a grănicerilor*“, în § 135 se prevede efectuarea roboței satești „la înnoirea și repararea școalelor de nație...; facerea lemnelor de foc și ducerea lor pentru școalele de nație“. Comandanții de companii se îngrijeau de „rîndul după carele să plinească fiștecarele grănițieri totdeauna lucrul“ (§ 141). Tot comandanții de companii se mai îngrijeau de rechizite pentru școlari și de cele necesare pentru învățători, căzînd în sarcina cancelariștilor de la companii corespundența și păstrarea arhivei școlii respective.

O deosebită grijă pentru viața școlilor naționale grănicerești din Almăj din partea comandei regimentului româno-bănațean nr. 13 se remarcă în anul 1838, cînd acesta își mută sediul la Caransebeș. Așa avem ord. nr. 36 din 16.II.1840, prin care se atrăgea atenția comandanților de companii să se îngrijească de buna stare a construcțiilor școlare și a sălilor de învățămînt, de curățenie și de gardurile de împrejmuire; să urmărească frecvența și morala elevilor, precum și instruirea lor de către învățători. Ordinul mai obligă pe comandanții companiilor să viziteze școala din 8 în 8 zile și să controleze dacă supravegheții de școală numiți de companie își fac datoria⁶.

Ca să aibă școala și un venit propriu, Comanda generală militară din Timișoara a trimis celor trei companii din Almăj ord. nr. 3 248, din 15.IX.1838, ca să se îngrijească pentru în drumarea școlarilor, a părinților și a tuturor sâtenilor din zona companiei respective pentru cultivarea viermilor de mătase. Bani obținuți din vînzarea gogoșelor, școala poate să-i folosească la cumpărarea de cărți pentru biblioteca școlară.

În acest timp, se găsește pe la școli, la biserici și chiar la sătenii știutori de carte, cele dintîi lucrări de popularizare despre *Creșterea albinelor* și despre *Cultura viermilor de mătase*, a lui Ioan Tomici, protopopul Caransebeșului, tipărite la Buda în 1823⁷.

Cu timpul, întîrîndu-se administrarea comunelor de către cnezii locali (primarul satului), o parte din sarcinile de alimentare a fondului școlar a căzut în seama comunei. În acest

aparținător să se reclădească locașuri de școală din piatră și cărămidă, întrucât cele vechi din birne nu mai corespundeau cerințelor învățămîntului.

Tableau
cu data zidirii noilor clădiri școlare^o

Nr. crt.	Comuna	Anul
1	Bozovici	1827
2	Bănia	1833
3	Borlovenii Noi	1841
4	Borlovenii Vechii	1832
5	Daiboușet	1823
6	Gîrbovăț	1836
7	Lăpușnicul Mare	1785
8	Mocerîș	1828
9	Pătaș	1844
10	Prigor	1830
11	Prilipeț	1832
12	Putna	1832
13	Rudăria	1830
14	Șopotul Nou	1854
15	Șopotul Vechi	1843
16	Ravensca (coloniști cehi)	1910

3. Cadrele didactice

La desfășurarea întregului proces instructiv-educativ în „școlile naționale grănicerești din Almăj“ (de altfel, în întreaga Graniță militară bănățeană românească) au participat, întot-

103

Circulara din 1786 cu privire la frecvența elevilor din „Școala națională“

sens avem ord. reg. din Caransebes, nr. 1 070, din 19.IV.1841, prin care se dispune comandanților de companii din Almăj să ia măsuri la comune ca „din fondul comunal să se plătească câte un florin premiu elevilor merituoși la învățătură“. Ordinul de mai sus specifica, în continuare că, din acel an, elevii vor primi îmbrăcăminte și încălțăminte, în loc de cărți⁸. Cu privire la veniturile comunale, ele proveneau: din vânzarea cerealelor de pe pămîntul comunal, de la varnițe, cazanul comunal de fier țuica, de la plata în bani a robotei comunale etc. Evidența contabilă și registrul-casă al comunei era purtat la zi tot de cancelariștii companiilor.

Datorită acestor măsuri luate de comanda militară pentru asigurarea bazei materiale, „școala națională a grănicerilor din Almăj“ a putut funcționa în condiții satisfăcătoare pentru vremea aceea.

Începînd de prin deceniul al treilea al sec. XIX-lea, comanda companiilor din Almăj luase măsuri ca în fiecare sat

102

de-auna, cei trei factori: comandantul companiei, învățătorul și preotul satului. Echilibrul politic între cei doi, aflați uneori în conflicte personale, îl menținea factorul militar, determinant în toate problemele. Semnificativ în acest sens avem ord. regimentului nr. 4393, din 20.VII.1840, care obligă pe învățătorii nou-numiți ca, la prezentarea lor la post, atât la școala națională, cât și la cea trivială germană din Bozovici, să facă și convenita vizită protopopului respectiv. Iar prin ord. nr. 103, din 27.VI.1847, se repetă dispozițiunea anterioară, ca preoții catolici, ce predau religia și învăță cîntul religios pe școlari să fie prezenți, alături de comandantul companiei, la examenul școlar de fine de an.

Ca să evite conflictele personale dintre preot și învățător, ce ar crea neajunsuri învățămîntului, încă în anul 1829 s-a trimis companiilor din Almăj ord. reg. nr. 477, din 24.I, prin care se prevedea că, acolo unde învățătorul e rudă cu preotul, învățătorul trebuie să se mute în alt sat, fiindcă el nu-și vede de lucrul lui la școală, ci de cele personale, știind că preotul, cu influență în satul respectiv, nu-i zice nimic⁴⁹.

Pînă la desființarea Graniței militare în anul 1872, numirea cadrelor didactice cădea în sarcina comandai regimentului. Directorul școlilor naționale grănicerești, fiind subordonat forului militar, aviza, doar, dacă învățătorul solicitant are o pregătire corespunzătoare.

Din lipsa cadrelor didactice, în ultimele două decenii ale sec. al XVIII-lea, la școlile din Almăj predau și unii diaconi sau preoți, care, în cadrul școlii clericale de la Vîrșeț asistaseră și la prelegerile de pedagogie, și obținuseră „calificațiunea”.

La „școala clericală” din Vîrșeț, cu 24 locuri, cursurile se țineau în două serii sau „curgeri”. Prima serie funcționa între 1.XI și 15.IV anul următor, iar seria a doua, între 15.IV și 15.IX. În anul 1801, cursurile se țineau în trei limbi: sîrbească, nemțească și latinească⁵⁰. Începînd cu anul 1815, s-a folosit în predare și limba română.

Obiectele pentru seria I sau „prima curgere” erau: *Gramatica românească, împreună cu buna cetire și scrisoarea frumoasă; Bogoslavia dogmatică; Tîlcuirea evangheliilor; Cîntarea și Socata*. Pentru seria a doua sau „a doua curgere” erau: *Istoria bisericăscă; Pastorălnica Bogoslavie; Învățătura pentru datoriile preoțești*. Fiecare cursant din graniță trebuia să aibe

asupra lui „actul de slobozenie” de la comanda companiei sau a regimentului.

Printre cei mai vechi cursanți almăjeni atestați în documentele vremii și, care, apoi, au fost numiți învățători, îi aflăm: pe diaconul Ilie Cîmpianu, ce a funcționat la școala din Prigor prin anii 1782—1809; diaconul Ieremia Drăgîlă, la școala din Prilipeț, în anul 1794; preotul Toader Tîrba, de la școala din Moceris, între anii 1790—1830⁵².

Avem însă și învățători cu „calificațiunea” obținută după mai multe cursuri și cu experiență didactică. Astfel, la Bozovici, pe învățătorul „național”, Antonie Alexiovi (1790); la Dalboșeț, pe Constantin Teișan (1807); la Bănia, pe Ion Borozan (1814). Lipsa de învățători calificați la școlile naționale grănicerești din Almăj din acest timp se explică prin aceea că legea fundamentală a graniței din anul 1807 limita numărul tineretului care să meargă la școala de preoție-preparandie. Ei urebuiau să rămînă plugari-ostași. Spre pildă, cap. II, § 54 specifică următoarele: „La neumiții de legea grecească, ațiția prunci să se aleagă la preoție, cit sînt de lipsă a-i așeza în locurile preoțești, după Rescriptul tîlcuitor din 16.I.1779. Iară de au mai mulți grănițeri voie spre preoție, decît sînt de lipsă după numărul dat, totdeauna să se aleagă din cei ce sînt asemenea buni în talent, în știință și în năravuri; aceia carii la cășile lor nu sînt așa de lipsă”.

Pe de altă parte — așa cum s-a mai arătat — situația politică din Europa de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea a împiedicat, în bună parte, dezvoltarea normală a învățămîntului național grăniceresc în Almăj. De-abia după anul 1810 putem vorbi de o stabilitate a cadrelor didactice la școala națională a grănicerilor almăjeni. Meritul îi revine mărinosului cărturar bănățean din Graniță, Nicolae Stoica de Hațeg, protopopul Mehadiiei între anii 1793—1832.

De la început, el s-a străduit să imprime școlilor naționale grănicerești din districtul Mehadiiei (de care aparținea și Almăjului), caracterul național-confesional și buna lor funcționare prin stabilitatea cadrelor didactice. Aportul lui a fost subliniat, astfel, într-o circulară din Vîrșeț, din 8.IV.1814: „Prîvind relațiunea școalelor anului 1813, mai virtos decît toți alții, încuviințatului domnului protoprezbiterul Mehadiiei, Nicolae Stoica de Hațeg, aleasă osîrdie întru povățuirea tinerimei în școală”. Sau, în circulara din 20.VI.1815 „Protoprezbiterul Mehadiiei, Nicolae

Din ordinele-circulare ale comandei regimentului s-a putut desprinde care au fost „obligatiile profesionale“, cît și cele „extrașcolare“ ale cadrelor didactice.

Prima obligație profesională era aceea ca învățătorul să păstreze în bune condițiuni catalogul clasei. El nu putea să elibereze nici un certificat școlar sau să scutească pe elevi de la școală, fără încuviințarea companiei. Trebuia să trimită din vreme la companie necesarul manualelor și al rechizitelor pentru școlari, precum și pe acel al materialelor didactice. Învățătorul mai era obligat să trimită semestrial, prin companie, raportul de activitatea lui la clasă, cu semnarea nevoilor și propunerile făcute.

Cît privește pe învățătorii-suplinitori și pe practicanți, aceștia au fost obligați să răspundă la un chestionar trimis de directorul școlilor grănicerești (pînă la datele: 15.XII, 28.II., 15.V., 31.VIII.), cu privire la metoda predării lecțiilor pe obiecte. Ei trebuiau de asemenea, o dată pe lună, să predea o lecție la clasele II și III, sub supravegherea învățătorului clasei respective. Apoi, să urmeze cursurile preparandiale în semestrul de iarnă sau de vară la Caransebeș și să se străduiască să obțină calificarea de învățător. În caz contrar, după trei ani erau scoși din învățămînt.

Toți învățătorii, pe district protopopesc, erau obligați să participe anual la „conferințele învățătorilor“. Învățătorii din Almăj participau la Mehadia.

Ca obligații extrașcolare, învățătorii trebuiau să se ocupe de lotul școlar, să introducă în școală și să se ocupe cu elevii, de cultura vieșilor de mătase; de asemenea și să o popularizeze printre săteni. Mai erau obligați să se aboneze la revistele de specialitate și să instruiască pe elevi în cîntările bisericesti, participînd cu ei la slujbele religioase¹⁶.

4. Remuneratia învățătorilor

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, angajarea învățătorilor naționali s-a făcut prin contract, semnat de către autoritatea militară (comandantul companiei), autoritatea administrativă sătească (cneazul satului) și autoritatea bisericească

Stoica de Hațeg, apoi catihetel Bozoviciului, Georgie Stoiacovici, pentru a lor în predare neasemuită osirdie și mare mulțămînt, iar de la stăpînire să laudă“. De altfel, Stoica de Hațeg avea pe atunci și sarcina de a controla și îndruma procesul de învățămînt în graniță. Munca depusă de el ca absolventii școlilor clericale să fie suficient de luminați încît să facă față și profesiunii de învățător la școlile din Almăj, ne-o arată marile număr de asemenea absolvenți la Virșeț în anul 1815. De exemplu: Pavel Dimitrievici, diacon în Bozovici; Dimitrie Bogoevici, diacon în Bănia; Alimpie Dimianovici, diacon în Lăpușnicul Mare, Ștefan Boldea, diacon în Borloveni; Pavel Novacovici, cleric în Girbovăț¹³.

Pe filele azi îngălbenite ale cărților, acești absolvenți își semnează, alături de nume, și profesia de „învățător și diacon“. Așa l-am aflat scris pe Mineiul (1804) din Bozovici, cu data de 6.VIII.1819, pe „Alimpie Cizmariu, diacon și învățător, ce am slujit 30 de ani“; sau, mai tîrziu, în anul 1861, pe Nicolae Brinzel, „învățător și diacon în Bozovici“.

Peste cîțiva ani, în 1820, protopopul Caransebeșului, Ion Tomici, fiind numit director provizoriu al școlilor naționale grănicerești bănațene, a primit aprobarea comandei militare să deschidă la Caransebeș un curs de 3 luni, în timpul verii, pentru candidații de învățători¹⁴. Măsura aceasta a impulsionat învățămîntul și în Almăj. Din acest timp, la aproape toate școlile au funcționat învățătorii localnici, cu stabilitate la catedră, așa cum l-am avut pe învățătorul național, Ion Simonovici, la Bozovici între anii 1817—1846 sau pe Pau Pipera la Prilipeț, între 1812—1827.

În anul 1830, îl aflăm ca director al școlilor naționale grănicerești pe Constantin Diaconovici Loga. La „școala preparandă“ înființată de el, în anul 1830, la Caransebeș, pentru tinerii „candidați de învățători“, cît și pentru cei cu vechime la catedră dar fără calificare. Au urmat trei ani consecutivi cursurile în semestrul de iarnă și au primit „calificațiunea“ — printre alții — Andrei Cîmpianu din Dalboșeț, Ion Simonovici din Bozovici, Vasile Pistrilă din Girbovăț. Prin ord. regimentului nr. 2195, din 6.IV.1842, cei trei învățătorii naționali au fost evidențiați în munca lor didactică, la propunerea lui C. D. Loga, ce-i inspectase în mai multe rînduri¹⁵.

(preotul). Sarcina retribuției bănești a învățătorilor o avea comuna cu sfatul obștei, prin „aruncul“ sau darea pe număr de comunioane. Pe lângă plata anuală a salariului, care varia după numărul școlarilor și puterea economică a comunioanelor, învățătorul mai primea și „naturalii“, adică locuință, lemne, luminări, grădina, pământ de arătură și fineață, produse cerealiere ș.a. Toate acestea alcătuiau „dotațiunea învățătorului“ și s-au aplicat ca normă de salarizare în școlile naționale pînă la începutul sec. XX-lea.

„Dotațiunea învățătorului național“ a fost reglementată, la început, prin diferite rescripte imperiale (anii 1778, 1780, 1786). Toate acestea au fost cuprinse, apoi, în „Instrucțiunea, dato 5.XI.1790, nr. 12 446“, aplicată la toate școlile naționale din provincia civilă, precum și celor din Granița militară. Instrucțiunea de mai sus prevedea: „Pentru subzistența învățătorului, metodel cel mai nimerit să socotește a fi, ca prin convențiune (învoială) să se statorească dotațiunea acestora. Fără ca poporul să fie îngreuiat, trebuie să se caute ca dotațiunea să stea mai cu seamă în naturale, că poporul mai cu ușurință le poate da. Autoritățile să albe grijă, ca dotațiunea odată fixată, să nu se micșoreze“. Instrucțiunile din 1790 mai fixase remunerația minimă a unui „învățător cu calificățiune“ la 150 florini anual și naturalii (40 măsuri grâu, 40 măsuri porumb, 2 stinjeni lemne de foc și locuință); sau 315 fl. anual și locuință, dar fără naturalii. Remunerația se anunța odată cu publicarea postului de învățător.

În Almăj, dotațiunea școlii, dotațiunea, sau, cum i se zicea, sesia bisericii (denumite de localnici „sesia dascălului și a popii“) și pământul comunal au fost fixate odată cu măsurătorile cadastrale și trecute în cartea funduară încă din anul 1804.

Cît privește remunerația învățătorului, la început era aceeași și în graniță, doar naturalii variau după puterea economică a satului.

În anul 1811, se stabilește pentru Granița bănățeană ro-mână o nouă dotațiune a învățătorului național, conform rescriptului imperial nr. 1 991, trimis companiilor grănicerești de către comanda generală a Banatului-Timișoara cu nr. 3 282, din 26.VI.1811. Același ordin l-a trimis și protopopul Mehadiiei, Nicolae Stoica de Hateg bisericilor din Almăj, pe data de 3.IX.1811.

Circulara lui Nicolae Stoica de Hateg din 1824 privind salariile și „naturaliile“ învățătorului

În ordinul de mai sus se prevedea: „Grănicerii noștri toți împreună așa potfesc, ca învățătorilor săi simbrie (plată, salarii) în bani gata a le da; și în acest chip banii a să aduna s-au făcut. Adecă, fieștecarele grănițeri, fără deschilinire de moșia cășii sale, pe lanț (un jugăr) de pământ cîte 7 $\frac{1}{2}$ florinți bani voiesc a da; din care, adunați banii, simbriile învățătorilor în trei clase să să de; adecă;

— celor de 1-ia clase, cîte 200 florinți;

— celor de a 2-a clase, cîte 150 florinți;

— iară celor de a 3-a clase, cîte 100 florinți.

Iară doxiului-subdirector, 800 fl., după cursul banilor de acuma. Precum și lemne, învățătorilor, cîte 6 și cîte 4 stinjeni

(1 stj. = 4 m³ sau 2 000 kg n.a.) să dea, să aibă. Cu care simbrie, învățătorii de aici mai bine să pot îndestula și suptsista. La ordinul de mai sus, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg îndeamnă comunioanele grănicerești astfel:

„Să îndeamnă și să stăm de sătenii comunelor, învățătorilor mai bine simbrii să dea. După care și învățătorii mai bine decât pină acuma să vor trudi.

Pentru aceea zic, de veți fi chemați în treaba aceasta la domnii comandanți pentru simbria învățătorilor, să îndeamnați și bine să ajutați, și cum veți așaza, pre mine să mă înștiințați.

Perioada de liniște pentru graniță după pacea de la Viena din anul 1815, apoi de progres economic, a însemnat și sporirea interesului factorilor de resort pentru instruirea prin școală a generației tinere. Încep să se ia noi măsuri de cointeresare a învățătorilor în munca didactică. Ca să li se asigure baza materială, în anul 1824 s-a statornicit „simbria învățătorilor, după suma suftelilor locului⁶¹⁸, astfel:

— 1-a clasă, adică unde-s 4 000 suflete și mai mult, simbria învățătorului să fie de 100 florinți argint și „natura-lile“: 20 meț grâu, 12 meț cucuruz, 3 stj. lemne de foc și 3 stj. de paie;

— 2-a clasă. Sate cu peste 2 000 suflete. Simbria — 80 fl. argint, 20 meț grâu, 12 meț cucuruz, 3 stj. lemne și 3 stj. paie.
— 3-a clasă. Sate cu peste 1 000 suflete. Simbria — 60 fl. argint, 16 meț grâu, 12 meț cucuruz, 2 stj. lemne și 3 stj. paie.
— 4-a clasă. Sate cu 1 000 suflete. Simbria — 40 fl. argint, 12 meț grâu, 12 meț cucuruz, 2 stj. lemne și 2 stj. paie.

În Almăj, normele de salarizare a învățătorilor s-au stabilit după următoarea împărțire a satelor:

În clasa I intrau cele trei sate-sedii de companii: Bozovici, Dalboșeț și Prigor.

În clasa a II-a intrau satele: Rudăria și Bănia.

În clasa a III-a intrau satele: Gîrbovăt, Prilipeț, Lăpușnicul Mare și Șopotul Vechi.

În clasa a IV-a intrau satele: Borloveni Noi, Putna și Șopotul Nou.

Salariul învățătorului ceh de la Ravensca, cât și al celui german de la școala trivială germană din Bozovici se plătea de directorul școlilor germane de la Panciova.

Cu unele ajustări după cerințele vremii, sistemul de salarizare a învățătorilor stabilit prin normativa din anul 1824

a rămas în graniță același pînă în anul 1868, cînd a apărut Legea învățămîntului nr. 38/1868.

Cu privire la „naturalii“, pentru satele-sedii de companii, Bozovici, Prigor și Dalboșeț, s-au dat învățătorilor produse din magazinele comunale. În celelalte sate unde nu erau magazine, produsele se procurau de la comunioane, prin grija companiei și a cneazului respectiv. Acest sistem eficace, în acea vreme, a contribuit la prestigiul învățătorului național din satele alman-jene grănicerești, care nu mai era nevoit să apeleze, la bună-voința sătenilor pentru drepturile ce i se cuveneau. A fost și acesta un element favorabil stabilității lor la catedră.

Tabel nominal

cu cei mai vechi învățători de la Școala națională a grănicerilor din Almăj

Școala națională din comuna:	Numele învățătorului	Data și documentul în care se arată prezența la școală
Bozovici	Nicolae Popovici Antonie Alexioviici	1765, N. Stoica de Hațeg, <i>Cronica Banatului</i> , p. 190. 27.I.1790. Matricola de cununăți a com. Bozovici
Bănia	Iancu Mihailovici Ion Dimitrievici	1783. Însemnare în <i>Octoițul</i> , Rîmnice, 1760. 1789. Idem.
Borloveni-Pătaș	Rica Petrescovici Petre Popovici	XI.1791. Însemnare în <i>Eban-ghelta</i> , Blaj, 1776. 1799. Idem.
Dalboșeț	C-tin Teișan	1807. Însemnare în <i>Minețul</i> , 1810, Rîmnice.
Gîrbovăt	Nicolae Iedimirovici	20.VII.1812. Matricola de bo-tezași a com. Gîrbovăt.
Lăpușnicul Mare	Frîncu Gherman	1789. Însemnare în <i>Minețul</i> , Rîmnice, 1780.

5. Materiile de învățământ. Repartiția orelor. Orarul

Ca pretutindenea, și în școala națională a grănicerilor din Almăj trecerea la instruirea metodică a elevilor s-a făcut treptat. De la folosirea ceasloavelor pentru silabisirea literelor, școlarii au ajuns să folosească abecedarul și cartea de citire; de la calculul mintal, la școala, au ajuns să aibă cartea de aritmetică; iar de la învățarea rugăciunilor „din cap”, au ajuns să folosească tipărituri. Acestea erau obiectele de bază ale învățământului național. De-abia după anul 1829, prin noua programă de învățământ, avem o diversificare a obiectelor de învățământ, eșalonate în cei șase ani de școală (vârsta 6—12 ani).

La școala națională din Bozovici, Prigor și Dalboșeț, sedii de companii, pînă pe la anul 1857 se predau elevilor din anul 5 și 6 (echivalent claselor V și VI elementare) noțiuni sumare de gramatică germană și se făceau exerciții de socoată, de citire, scriere și caligrafie în germana-gotică. În anul 1857, comanda regimentului, prin ord. nr. 1572, din 31. III. 1857, dispune ca învățătorii care propun la asemenea școli naționale (sedii de companii, n.a.), cit și la învățământul complementar (denumit, mai târziu, „învățământ de repetițiune”) „să dea ocazie copiilor negermeni ce frecventează școala să rețină cuvinte și scurte propozițiuni și să vorbească în limba germană⁴²⁹. La Bozovici, unde funcționa și școala trivială germană, obiectele de mai sus au fost predate de unul din învățătorii școlii triviale germane. La Prigor și Dalboșeț, preda un ofițer sau subofițer ce știa și românește, sau chiar diaconul ce posedea lb. germană. Inspectarea și consemnarea progresului elevilor la triviale germane de la Panciova. De exemplu, regimentul a trimis companiilor din Almăj ord. nr. 221, din 26. VII. 1835, prin care se anunță vizita lui Iohan Schabliak, directorul școlilor triviale și germane, împreună cu însuși comandantul regimentului, colonelul Kleiber, ce vor asista la examenele desfășurate de an, în luna august, de la școlile companiilor din Bozovici, Prigor și Dalboșeț. Un alt ordin, nr. 51, din 27. VII. 1838, anunță compania din Bozovici, — spre informare și comenzi panilor din Prigor și Dalboșeț — că la examenul final din luna august, directorul Schabliak va asista și inspecta cele trei școli

8 — Almăjului grăniceresc 113

Moceriș	Ion Novacovici	5.VIII.1799. Însemnare în <i>Evangelia</i> , București, 1775.
Prigor	Barbu Marconescu	1798. Însemnare în <i>Cazania</i> , Viena, 1793.
Prilipeț	Mihai Miculescu	1797. Însemnare în <i>Ceaslovul</i> , București, 1762.
Putna	Pavel Roșca	1816. Protocolul bisericii.
Rudăria	Simion Mărașaunovici Ion Mazaran	IV.1784, Notă la C. Buracu, <i>Cronica Almăjului</i> . 1799. Matricola cu botezați.

Tabloul nominal

cu învățătorii ce au funcționat la școlile naționale din Almăj în anul 1808*

Localitatea	Numele și Prenumele învățătorului	Locul nașterii	Vârsta	Anii servii
Lăpușnicul Mare	Ilie Băcilă	Girbovăț	18	3
Moceriș	Grău Pirtia	Bănia	18	2
Dalboșeț	Păun Băcilă	Dalboșeț	36	12
Sopot	Ilie Badescu	Sopot	18	6
Girbovăț	Kidrin Goanță	Girbovăț	18	5
Bănia	Petru Popovici	Pătaș	34	13
Prilipeț	Petru Drăgăliă	Prilipeț	25	7
Pătaș	Ion Roșcovici	Mehadia	18	1
Putna și Prigor	Teodor Cimpian	Prigor	26	8
Rudăria	Ion Maseran	Răcăjdia	31	14
Borloveni	George Serafin	Pătaș	20	2
Bozovici	Toma Popovici	Jupa	29	10

* După Gr. Popiș, *Date și documente bănățene. (1728—1887)*, Timișoara, 1939, p. 104—105: „Regimentul de Grăniță Valaho-Iur.” *Raport școlar* sumar pe anul 1808. Comisia de școală națională.

Caransebeș, la 4.II.1809. Demet. Popovici, căpitan și președinte școlar. Ion Tomici, protopresbiter. (Postul de director școlar era vacant).

de la companiile respective unde se predau și obiecte în lb. germană, fiind însoțit și de directorul școlilor naționale grănicerești, Constantin Diaconovici Loga²¹.

Socotind ca folositoare lb. germană în instruirea tineretului român grăniceresc din Almăj, după desființarea graniței, episcopia din Caransebeș a fixat în programa de învățământ de la școala din Bozovici (ce a funcționat între anii 1875—1880), să se predea 4 ore de limba germană, săptămânal. Așa se explică faptul că, în generația a doua de intelectuali, negustori, meșteșugari și chiar țărani am avut buni cunosători ai limbii germane, în toate satele almăjene.

Învățământul din școlile naționale grănicerești, a fost definitiv fixat în anul 1824, cu privire atât la noile așezări ale salarilor învățătorilor, cât și la procesul instructiv-educativ și al normelor de funcționare. Au fost incluse și aplicate prin acest regulament, chiar unele prevederi din „Proiectul pentru organizarea școlilor grănicerești”, întocmit de Ion Tomici, protopopul Caransebeșului, între anii 1817—1819, în calitatea ce o avea de director provizoriu al școlilor naționale din Granița. Așa a fost spre pildă, definitivarea cursului de pedagogie de trei luni în timpul verii, pentru învățătorii necalificați, curs ce a funcționat până la desființarea graniței în 1872²². Cu unele ajustări după cerințele vremii, regulamentul — lege școlară din anul 1824 — a rămas valabil până în anul 1868, stînd la baza legii învățământului nr. 38/1868, îndeosebi cu privire la caracterul național-confesional al școlilor grănicerești.

Aplicarea întocmai a acestor regulamente-legi școlare în districtul Mehădiei (de care aparținea și Almăjul) era pretinsă, cu toată autoritatea de care se bucura, de însuși protopopul Nicolae Stoica de Hațeg²³, de rîndul acesta și ca director al școlilor din zona grănicerească: „Eu gîndesc — afirmă el în *Circulara, Mehădia, în 3. XII. 1824* — că învățătorii vor fi înțeleși că mi-s altora protoprezbiter; de la octombrie 1824, prea înalta stăpînire, îndreptarea școalelor m-au împovărat-o.”²⁴

Programa învățământului, materiile și orarul școlilor naționale grănicerești au fost definitiv fixate și puse în aplicare prin rescriptul imperial nr. 1697, din 8. V. 1828, iar companiile din regimentul grăniceresc îl aplică în semestrul II al anului școlar 1828/1829, în conformitate cu instrucțiunile regimentului nr. 477, din 30. I. 1829.

Iată sumarul prevederilor „programei de învățământ”.

Total ore săptămînal — 33. Predarea se face alternativ: cu cei mici înainte de masă, cu cei mari după-masă, sau invers, după cerințele școlii respective și ale spațiului și cu avizul companiei. Obiectele de învățămînt și orele afectate sînt: *Rugăciunile* și cele mai simple învățături ale religiei — 6 ore săptămînal; *Cunoașterea literelor* cu cei mici, *Citirea* cu cei mari — 5 ore; *Catihizația* — 1 oră; *Istoria Bibliei* (cu cei mici „în vorbire”, cu cei mari citirea din carte) — 3 ore; *Scrierea frumoasă* — 6 ore; *Socoata* — 5 ore; *Catigrația* — 4 ore; *Datorința supușilor* (ca o povestire) — 1 oră; *Îndeletnicire* în cîntările bisericesti — 2 ore. Religia e fixată în prima oră din fiecare zi, iar Catihizația și Îndeletnicirea în cîntările bisericesti sînt fixate sîmbăta. Ziua de joi rămîne liberă pentru elevi și învățători.

În Circulara din Mehădia (17. III. 1829) prin care sînt transmise la Bozovici și, de aci, școlilor din Almăj programa de învățămînt, materiile și orarul, Nicolae Stoica de Hațeg adaugă: „Învățătorii au după această împărțire a să îndrepta și materiile cu vîzut spor înainte a le pune”. Apoi semnează, pentru prima oară în circularele sale „Nicolae Stoica, m.p. protoprezbiter al școalelor dirigătorii”²⁵.

După anul 1850, în planul de învățămînt al școlilor naționale grănicerești s-au introdus și unele cunoștințe practice. Astfel, prin ord. comandai regimentului nr. 1572 din 31. III. 1857, s-a introdus în școală și „învățămîntul gospodăresc” pe lotul școlar: „Învățătorii vor arăta, prin exemple proprii, pomicultura, sericicultura și agricultura, ca să se instruiască și oamenii din comună”²⁶. În Almăj, acest ordin era în legătură cu dezvoltarea masivă a pomiculturii, mai ales că se adusesse, prin companii, meri, peri, caiși și pruni de soi, din grădina imperială de la Schönbrunn-Viena. Prin altoirea pe port-altoiul sălbatic, s-au obținut în Almăj pomi fructiferi acclimatizați și rezistenți.

Tot prin instrucțiunile nr. 477/1829 s-a pus în aplicare și *oraru*²⁷, sau „Luarea aminte preste ceasurile de săptămîină”. Fiind cel dintîi orar oficial al școlilor naționale grănicerești, îl redăm întocmai:

Repartiția orelor și orarul la „Școala națională” în 1828 (din „Protocolul cu circulară”).

Orarul la „Școala trivială germană”, în 1836 (din „Protocolul cu circulară”).

Stundenverteilung

I. Morgenstunden		II. Nachmittagsstunden	
1. 7-8 Uhr	2. 8-9 Uhr	1. 1-2 Uhr	2. 2-3 Uhr
3. 9-10 Uhr	4. 10-11 Uhr	3. 3-4 Uhr	4. 4-5 Uhr
5. 11-12 Uhr	6. 12-1 Uhr	5. 5-6 Uhr	6. 6-7 Uhr
III. Abendsstunden		IV. Sonstige Stunden	
1. 7-8 Uhr	2. 8-9 Uhr	1. 1-2 Uhr	2. 2-3 Uhr
3. 9-10 Uhr	4. 10-11 Uhr	3. 3-4 Uhr	4. 4-5 Uhr
5. 11-12 Uhr	6. 12-1 Uhr	5. 5-6 Uhr	6. 6-7 Uhr

1. 7-8 Uhr	2. 8-9 Uhr	3. 9-10 Uhr	4. 10-11 Uhr	5. 11-12 Uhr	6. 12-1 Uhr	7. 1-2 Uhr	8. 2-3 Uhr	9. 3-4 Uhr	10. 4-5 Uhr	11. 5-6 Uhr	12. 6-7 Uhr
1. 7-8 Uhr	2. 8-9 Uhr	3. 9-10 Uhr	4. 10-11 Uhr	5. 11-12 Uhr	6. 12-1 Uhr	7. 1-2 Uhr	8. 2-3 Uhr	9. 3-4 Uhr	10. 4-5 Uhr	11. 5-6 Uhr	12. 6-7 Uhr
1. 7-8 Uhr	2. 8-9 Uhr	3. 9-10 Uhr	4. 10-11 Uhr	5. 11-12 Uhr	6. 12-1 Uhr	7. 1-2 Uhr	8. 2-3 Uhr	9. 3-4 Uhr	10. 4-5 Uhr	11. 5-6 Uhr	12. 6-7 Uhr

Înainte de amiază:

Luni	Marți	Miercuri	Joi	Vineri	Simbătă
1-ccas. Rugăciunile a religiei învățături, cu cei mici în vorbă, cu cei mari, după împărțirea catihismului.				Ca și luni, marți și miercurea.	
1/2-ccas. Cunoașterea literilor și sloviștea cu cei mici.				Ca și luni, marți și miercurea.	
1/2-ccas. Citirea cu cei mari.				Tot așa	
1-ccas. Frumoasa scriere cu cei mari; cei mici se slobod acasă.			Slobozi	Tot așa	Catihizația

După amiază:

1-ccas. Istoria Bibliei.	Slobozi	Datoriințele supușilor	Socoata
1-ccas. Socoata cu cei mari; cu cei mici fără cifre.		Socoata	Îndeletnicire în cîntările bisericicești
1-ccas. Îndeletnicire în dreapta și sirg. scriere		Dreapta scriere	

Materii pentru aceia școlari în care propunerea după împărțirea celor mici înainte și celor mari școlari după amiază să impart.

Înainte de amiază:

Luni	Marți	Miercuri	Joi	Vineri	Simbătă
1-ccas. Rugăciunile și din religie în vorbă.				Ca și luni, marți și miercurea.	
1-ccas. Cunoașterea literilor. Sloviștea și începere în scrierea frumoașă.					Catihizația
1-ccas. Temeturile din cap și cu cifre a socoti.			Slobozi	Ca și luni, marți și miercuri	Citirea

1-ceas. Catihizisul și Istoria Bibliei.		Slobozi	Datorințele supușilor.	Catihizația
1-ceas. Citirea	Socoata	Citirea	Socoata	Îndeletnicirile în cântările bisericiești.
1-ceas. Frumoasa scriere. Socoata			Dreapta scriere.	Tot așa.

Dat în Timișoara, în 19.I.1829.
Schikler, m.p. feld mars. lait.
Millitinovich, m.p. general maj.
Serafin Koltan, m.p., feld. krig. komp.

Orarul de mai sus are o „însemnare“ la sfârșit, unde Nicolae Stoica dă următoarele îndrumări:

— acolo unde sala de clasă e prea mică pentru numărul elevilor, școlarii cei mici vor veni înainte de masă, iar cei mari după masă. „Cei mici prunci, după al doilea ceas acasă să să sloboadă“;

— în clasă, feciorii de fete vor sta despărțiți, fiecare pe un rând; de asemenea în biserică. Fetele vor intra și ieși din clasă odată cu învățătorul;

— în satul unde învățătorul e rudă cu preotul, el trebuie să se mute în alt sat, în interesul și bunul mers al școlii.

Prevederile de mai sus s-au aplicat în școli și după desființarea graniței, fiind incluse în legile învățământului apărute după anul 1868.

6. Structura anului școlar

Anul școlar începea de regulă la 1 octombrie și se termina la finele lunii august. Era împărțit în două semestre: de iarnă, ce ținea până la jumătatea lunii aprilie (sărbătoarea religioasă Floriile), iar cel de vară ținea până în august. Între semestre era o vacanță de 10—15 zile (ord. reg. nr. 123/1851).

După fiecare semestru se ținea un examen de verificare a cunoștințelor. La examenul din august, de regulă își anunța participarea directorul școlilor grănicerești, alături de delegatul regimentului, cei trei comandanți de companii din Almăj (fiecărele din satele aparținătoare), diaconul catihet, cneazul satului și alți invitați. Examenele erau publice și se țineau într-un cadru festiv. Cel mai riguros examen era al elevilor pro-puși de învățătorul respectiv să urmeze școala trivială din Bozovici sau alte școli²⁸.

Vîrsta școlară era de 6—12 ani. Cei debili, pe baza con-statării medicului, puteau să fie aminați de la școală 1—2 ani.

La școlile naționale grănicerești din Almăj, frecvența a fost întotdeauna satisfăcătoare. Părinții urmăreau ca fiii lor să poată merge fie la școala trivială, fie la alte tipuri de școli sau cursuri speciale, scăpînd de robotă și alte sarcini. De altfel, frecvența era asigurată prin controlul riguros al companiilor, ce aplica pedepse atît părinților cît și școliarilor în culpă. Așa se explică numărul mare de absolvenți ai școlii triviale din Bozovici și de la alte tipuri de școli sau cursuri speciale.

Se poate spune că, pentru vremea aceea, școala națională a grănicerilor almăjeni și-a format cadrele de care a avut nevoie în toate domeniile de activitate.

7. Recrutarea elevilor

Recensămîntul (conscriptia) școliarilor și înscrierea se făcea în primele 10 zile din luna septembrie. În prima zi de școală din luna octombrie, elevii erau primiți într-un cadru festiv, fiind de față învățătorul, preotul-catihet, din partea companiei respective, cneazul satului și supraveghetorii școliarilor la cursuri.

Frecvența elevilor era urmărită de supraveghetorii școlii, aleși de companie săptămînal, prin rotație și chiar de comandantul companiei respective. În acest sens, ord. comand. regi-mentului nr. 36, din 16. II. 1840, către compania din Bozovici, obligă pe căpitanul companiei ca, din 8 în 8 zile, să viziteze școala și acasă pe elevii ce nu veneau regulat la cursuri. Totodată, el trebuie să se îngrijească de sănătatea elevilor arătînd

8. Învățământul complementar

Odată cu punerea în aplicare a instrucțiunilor școlare nr. 477/1829, s-a urmărit și o reactivare a „învățământului complementar”, adică a absolvenților celor 6 clase elementare (vârsta: 6—12 ani), ce urmau să fie cuprinși, în continuare, într-o formă nouă de școlarizare, unde li se repetau și adînceau cunoștințele primite în clasele precedente. În învățământul complementar erau cuprinși absolvenții ciclului elementar (vârsta: 13—15 ani sau anul de școală 7, 8 și 9).

Această formă a învățământului complementar a fost subliniată, mai întîi, în „Tîlcuirea” episcopului Vîrșetului, Vichen-tie Popovici, din 12. VIII. 1785, privitor la „învățătura pruncilor prin școlile naționale”: „După 12 ani, pruncii la lucru părinților săi la cîmp spre ajutoiri cu drept iară ar fi; ci, pînă la 20 ani sau pînă la însurătune (18 ani feciorii și 15 ani fetele), duminicile și în zilele de praznice cartea cea învățătoare de nărav în școle acest legămînt va fi să meargă. Iar mai vîrtos, în bisărică învățătura creștinească de la preot a o asculta să să silească³⁰.”

Dar condițiile istorice în care se afla Granița bănățeană pînă la pacea de la Viena din 1815 n-au fost favorabile unei activități școlare normale. De-abia în anul 1827 vor apărea instrucțiunile noi și pentru învățământul complementar, ce urmau să intre în vigoare atît în școlile naționale, cît și în școala trivială germană din Bozovici. Astfel că „Instrucțiunile” (*Instruktion für den Lehrer bei dem Wiederholungs-unterrichte* — Instrucțiuni pentru învățătorii de la învățământul complementar)³¹ trimise de Consiliul aulic de război din Viena cu nr. 314 B, din 27. I. 1827 urmau să se aplice odată cu noua reformă a învățămîntului din școlile naționale.

Iată, în rezumat, cuprinsul acestor instrucțiuni:

§ 1. În toată Granița militară se introduce învățămîntul complementar pentru băieți și fete, după ce au terminat școala elementară, de la vîrsta de 13—15 ani împliniți.

§ 2. Frecvența la această formă de învățămînt este obligatorie, iar elevii sînt datorii să-și însușească cunoștințele predate de învățator. Sînt scutiți de cursuri băieții ce frecventează gimnaziul, școala trivială, cei care urmează școala superioară (*Hauptschule*) și pot să dovedească

du-i imediat medicului de la companie pe cei bolnavi. De asemenea să urmărească pe supraveghetorii de la școală, dacă își fac datoria. Tot comandantul companiei trebuia să ia măsuri contra părintelui ce nu-și trimitea copilul la școală. Cel în culpă era avertizat, mai întîi, la companie; i se dădea, apoi, avertismentul la „poruncile de duminică” de la sediul companiei. Urma, ca pedeapsă, robota peste zilele obligatorii: de pază, iar na, la cordonul din munți peste zilele legale stabilite. Dacă, în continuare, părintele era delăsător sau de rea voință, atunci se aplica articolul 85 din constituția confinară: „Să se despartă de cășile lor pre mai mult sau mai puțină vreme, prin general-comandă, și să se dea la regimentului străine sau la carăle de tunuri”. Prin aceasta, părintele, era scos cu toată familia lui din comunie și își pierdea drepturile de „grănicer”. Dar asemenea pedeapsă, nici un document nu o menționează în Almăj.

Notarea elevilor se făcea săptămînal, prin calificative. Catalogul purta semnătura învățătorului, a preotului-catihet și a comandantului companiei. Era singurul document școlar pe care învățătorul era autorizat să-l țină în clasa lui, în timpul cursurilor școlare. După care, catalogul se depunea la cancelaria companiei.

Recompensa pentru elevii silitori era în lauda adusă părintelui și a capului comuniei din care făcea parte; lauda acestora și a elevilor, în public, la porunci; recompensa elevului la sfîrșitul examenului anual în bani — 1, 2, 3 florini — sau în articole de îmbrăcăminte.

Pedepsele elevilor erau aspre, aproape ca ale adulților. Astfel, ord. comandai regimentului nr. 6218, din 10. VII. 1850, prevedea ordinea aplicării pedepselor la școlari: atragerea atenției, cu arătarea greșelilor în fața clasei; dojana în fața clasei și a supraveghetorilor; arestul la companie sau la comună; bătaia la spate cu un maldăr de nuiele, de la 5 la 15 lovituri, în fața comandantului companiei, a cneazului, învățătorului și a preotului-catihet, după ce elevul a fost examinat de medicul companiei³².

Cu aceste mijloace de constringere, ce anihila personalitatea umană și avea repercusiuni asupra psihicului elevului, răcla feudală a învățămîntului s-a resimțit timp îndelungat și în școlile naționale grănicerești din Almăj.

aceasta prin acte; se mai scutesc fiii și fiicele ofițerilor și funcționarilor ce pot să fie instruiți în familie, în particular, dacă prezintă școlii dovezi despre aceasta.

§ 3. Ucenicii sînt obligați a frecvența școala duminică și nu vor fi eliberați din ucenicie, pînă nu aduc dovada că au frecventat școala complementară.

§ 4. Controlul frecvenței se face prin notarea în cataloage; cei absenți se vor pedepsi.

§ 5. Dacă un elev lipsește neîntrerupt o jumătate de an și părăsirea lui sînt înstăriți, aceștia vor plăti o amendă de 4 florini, care banii se vor vărsa în casa săracilor. Cei care nu pot plăti vor fi pedepsiți prin arest sau muncă publică.

§ 6. Simbăta după-masă, duminica și în sărbătorii elevii sînt scutiți de la acest învățămînt, după obiceiul local; oricum, nu se vor ține cursuri în timpul serviciului divin. Băieții și fetele vor intra și ieși de la cursuri separat; iar dacă sînt săli de clasă libere, se va putea face învățămîntul separat cu băieții și separat cu fetele. În caz contrar, într-o duminică vor veni băieții, în alta fetele.

§ 7. Obiectele sînt aceleași ca și în școala elementară. Iar religia se va explica duminica după-masă, în exortă, pînă la vîrsta de 18 ani; dar neobligatoriu.

§ 8. Cărțile și rechizitele vor fi aceleași ca pentru școala elementară.

§ 9. Repartiția orelor pe obiecte se face după cele de la școala elementară, pentru întreaga săptămîină.

§ 10. Exortele se vor face în biserică, de către preoții sau catiheții ce predau religia și educația morală. Ei au datoria să supravegheze frecvența regulată a elevilor. Frecvența de la învățămîntul complementar o țin supraveghetorii școlii.

§ 11. Pentru muncă excepțională, învățătorii și catiheții vor fi lăudați, avansați și premiați de către organele superioare.

§ 12. Ca și în școala elementară, se vor folosi cataloagele. Rezultatele la învățatură se vor comunica organelor superioare prin rapoarte separate, după indicațiile date în formularele trimise școlii. Darea de seamă se va trimite anual, de către director, la organele superioare.

După cît cunoaștem din documentele locale, asemenea învățămînt complementar a funcționat numai la Bozovici, comuna de centru administrativ, pe lângă școala națională. Nici aici, însă, nu a funcționat cum trebuie, din cauză că tinerii ce

absolve cursurile școlii elementare obligatorii erau reținuți de părinți ca ajutor în gospodărie, iar alții (cei mai buni la învățatură), erau trimiși la alte tipuri de școli sau de cursuri de specialitate. În sensul celor de mai sus, vedem că, mai tîrziu, comanda regimentului din Caransebeș trimite companiei din Bozovici ord. nr. 5872, din 6. VI. 1854, ce prevedea că se va înființa la Bozovici din toamna anului 1854 „învățămîntul complementar”, pe care vor trebui să-l frecventeze și elevii catolici, precum și ucenicii³².

În urma înfrîngerii Austriei în războiul cu Prusia din anul 1866/67, finanțele imperiului scăzuseră, iar școlile naționale nu mai beneficiau, ca pînă aci, din fondul proventelor de la companii (un fel de fond bugetar). Așa că, prin noua lege a învățămîntului nr. 38/1868, școlile naționale grănicerești au devenit școli poporane-confesionale, întreținute și controlate de eparhia Caransebeș³³. Prin această lege, învățămîntul complementar e denumit „școala de repetițiune”. Ținîndu-se seama și de vechile instrucțiuni din anul 1827, precum și de dispozițiunile ordinului nr. 5872/1854, la această școală s-a fixat desfășurarea cursurilor în două semestre: *de iarnă* (lunile noiembrie—martie) și *de vară* (lunile aprilie—august). Zilele de curs erau: două ore miercurea și două ore simbăta după-masă, iar duminica o oră înainte sau după-masă; total 5 ore săptămînal³⁴. Sub această formă, școala de repetițiune a funcționat în graniță și după ce apăruse legea învățămîntului nr. 18/1879. Frecvența cea mai bună a fost însă în semestrul de iarnă.

Latura practică a învățămîntului complementar sau cel de repetițiune a fost aceea că elevii, fiind mai mari (vîrsta 13—15 ani), primeau cunoștințe satisfăcătoare, practice din domeniul agricol, pomicol, sericicol și din cel al gospodăriei casnice pentru fete. Cei care obțineau rezultate bune la învățatură, erau la propunerea școlii și cu avizul companiei, trimiși să urmeze „cursurile speciale de gospodărie” de la Caransebeș.

Așa avem ord. comandei regimentului nr. 8306/ din 6. VI. 1855, prin care se cere companiei din Bozovici să fie trimiși, în toamna aceluia an, la Caransebeș, următorii candidați, reușiți la examenul și proba practică de la cursurile speciale de gospodărie: Toma Verindeanu-Bozovici, Matei Puia-Bănia, Gheorghe Badini-Girbovăt, Ion Cîrșobăt-Bănia, Anton Gabercea-Bozo-

vici, Gheorghe Hirbu și Dobromir Susara-Bănia. De asemenea, să fie trimise fetele: Paulina Liptai și Elisabeta Horvat-Bozovici, pentru gospodăria casnică³⁵.

9. Învățământul special pentru surdomuți

Un fapt pozitiv pentru cuprinderea copiilor surdo-muți din întregul Almăj l-a constituit deschiderea unor cursuri de 4 ani la Bozovici.

Sarcina didactică a avut-o un învățător de la școala trivială, posedând cunoștințele necesare și metodică de a preda la acești copii.

Cursurile cu surdomuții, după documente, s-au ținut în întreaga perioadă a graniței. Cel dintâi document îl avem din anul 1838, când compania din Dalboșeț trimite celei din Bozovici adresa nr. 92/12. XI. 1838, prin care comunică trimiterea la cursurile cu surdomuții pe elevii Pavel Velcotă-Șopot și Loghin Mihailo-Lăpușnicul Mare. Cel dintâi învățător de la școala trivială din Bozovici, menționat în documente că a predat la școala de surdomuți, a fost Mihai Hofman, evidențiat de comanda regimentului din Caransebeș prin ord. nr. 3842, din 6. VI. 1839, pentru munca depusă la „școala de surdomuți” din Bozovici. Un alt ordin al regimentului, nr. 7381, din 12. V. 1842 aprobă ca elevul surdomut, Loghin Mihailo din Lăpușnicul Mare „care a terminat cu succes cei 4 ani de la școala de surdomuți din Bozovici, să se reintoarcă în gospodăria părinților săi”.

Pentru îndrumarea cadrelor didactice ce predau la cursurile cu surdomuții, comanda regimentului, prin ord. nr. 1075, din 19. XII. 1848, trimite 3 exemplare companiei din Bozovici din *Metodica pentru învățământul cu surdomuți*³⁶.

10. Inspecțiile școlare

Pe lângă inspecția săptăminală, a școlilor naționale de către comanda companiei respective, de regulă la examenul de sfârșit de an asista și directorul școlilor, Constantin Diaconovici

Loga din Caransebeș. Inspecția și asistența lui era comunicată din timp celor trei companii din Almăj. Cele constatate cu acest prilej se raportau comandei regimentului, care evidenția pe învățătorii merituoși sau îi dădea ca exemplu negativ pe cei delăsători. Un ordin circular, nr. 60, din 6. III. 1847, atrage atenția învățătorilor naționali din graniță să depună un mai mare efort la clasă, pentru obținerea de rezultate mai bune. Iar prin ord. comandei regim. nr. 2434, din 9. IV. 1857, „se pre-miază, cu 15 florini, învățătorul național Nicolae Brânzeu din Bozovici, pentru succesele bune obținute la clasă”.

Cu prilejul inspecțiilor, directorul școlilor naționale controla cataloagele, matricolele școlare, precum și caietele elevilor. Totodată, constata în ce stare se află clădirea școlii, lotul școlar și munca practică a elevilor și învățătorului. Cele constatate se raportau regimentului, iar directorul școlilor trimitea celor vizitate, „îndrumările pedagogice”. Așa avem ord. nr. 1572, din 31. III. 1857 cu îndrumările directorului național, C. D. Loga, sau ord. nr. 75, din 26. V. 1858 semnat de noul director al școlilor naționale grănicerești ce a inspectat Almăjul, Nicolae Andreevici³⁷.

11. Conferințele învățătorilor

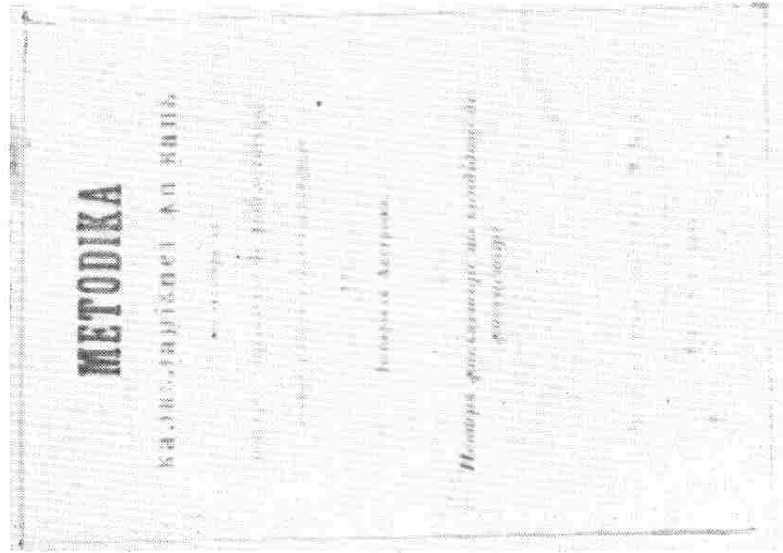
Deschiderea la Caransebeș a unor cursuri de perfecționare metodică cu învățătorii și cu candidații de învățători se datorește lui Constantin Diaconovici Loga, directorul școlilor naționale grănicerești. Deschiderea acestor cursuri a fost anunțată companiilor din Bozovici. Prigor și Dalboșeț prin ord. comandei regim. nr. 1764, din 25. VI. 1838.

Iar organizarea „conferințelor învățătorilor” se datorește lui Nicolae Andreevici, noul director al școlilor, ce i-a urmat lui C. D. Loga. În cadrul conferințelor, ce țineau de regulă, o săptămână, se făceau lecții practice, se angajau discuții și se dădeu îndrumări metodice.

Contactul permanent al întregii învățătorimii din Granița militară bănățeană, a făcut posibilă înființarea, în anul 1865, a „Asociației învățătorilor români din confiniul militar”, care a

acționat în vederea stringerii de fonduri pentru o bibliotecă centrală la Caransebeș.

În ord. nr. 75, din 26. V. 1858, trimis în Almăj la școlile naționale, prin companiile respective, directorul școlilor Nicolae Andreevici a anunțat deschiderea conferinței învățătorilor la Caransebeș, cu obligația de participare a candidaților de învățători de la școlile almăjene. Până la desființarea graniței, în 1872, aceste conferințe au avut un caracter permanent, cu bune rezultate.

Metodica calculației în cap, Viena 1850

B. Școala trivială (Trivial-Schule) din Bozovici

O școală germană într-un centru pur românesc, așa cum a fost și este și astăzi „țara Almăjului”, nu-și putea avea justificarea decît prin prisma politici habsburgice de la sfîșitul secolului al XVIII-lea, privind militarizarea și a celor 13 sate almăjene în cadrul Batalionului românesc, proaspăt format în zona Marga-Orșova.

De fapt, după ce viitorul împărat al Austriei, Iosif al II-lea, forțază militarizarea Almăjului în anul 1773, avem și primele documente de înființarea școlii triviale (Trivial-schule) la Bozovici, vechiul centru administrativ și politic al Almăjului.

Scopul înființării acestui tip de școală a fost dublu:

Mai întii, prin introducerea administrației militaro-civile în granița militară românească era nevoie de cadre care să cunoască, cît de cît, limba germană. În al doilea rînd, această școală trebuia să dea, la absolvirea cursurilor, pe viitorii subofițeri în armată, cancelariștii în administrarea satelor, precum și pe învățătorii și preoții cu sumare cunoștințe de limbă germană. De aceea, Iosif al II-lea, reîntors la Viena după vizita făcută în această parte a Banatului, raportează mamei sale, împărăteasa Maria Tereza, despre obiectivele atinse în călătoria din anul 1773 și face propuneri pentru înființarea a două școli triviale germane, una la Bozovici și alta în Mehadia.

Consiliul de război din Viena, ce dirija toată administrația Graniței bănățene, ia măsurile necesare la începutul anului 1774, adresîndu-se în acest sens Comandei generale militare din Timișoara, spre referire.

La rîndul ei, Comanda generală, printr-un ordin din 22 febr. 1774, cere Batalionului românesc de la Jupalnic să informeze asupra situației școlilor.

La data de 7 martie 1774, comanda batalionului de la Jupalnic trimite raportul informativ:

Se raportează că nu sînt în vechiul District grăniceresc de la Marga pînă la Jupalnic (Schuppanek), nici în comunele nou primite (cele 13 sate almăjene, n.a.) școli germane, învățători și nici copii de școală germană. Deci, tinerimea grănicerască nu a fost instruită în limba germană și nici nu s-a chel- tuit cu aceasta.

Din lipsă de școli germane, de învățători, după aceea de copii de grăniceri și, pentru că numai aici, în Mehadia se află o școală valahă cu 13 copii de grăniceri, care se duc acolo, învață cititul și scrisul limbii valahe de la un învățător care cu- noaște numai limba valahă, și, care, pentru salarizare primește anual 75 florini: 50 florini din veniturile bisericii valahe și 25 florini de la comună...

Pentru cât este necesar spre satisfacerea intenției celei mai înalte, se propune înființarea unei școli germane în Mehadia și a alteia în Almăj, la Bozovici³⁸.

Această propunere scrisă făcută de comandantul batalio- nului grăniceresc, colonelul Papilla, și-a însușit-o Comanda Generală de la Timișoara, care solicită Consiliului de război din Viena convenita aprobare pentru deschiderea celor două școli triviale germane, la Mehadia și la Bozovici.

Iată ce răspunde Consiliul de război din Viena la data de 2 aprilie 1774, Comandei generale bănățene din Timișoara: „In Granița valahă, conform propunerii Comandei gene- rale, se poate face începutul cu ridicarea a două școli germane: una la Mehadia și cealaltă la Bozovici, în Almăj. Să se caute, deci, doi indivizi, cunosători de limbă valahă și germană și, după putință, catolici; neaflindu-se în graniță, să se ia din părțile provinciale sau din Ardeal și să ni se propună ca înv- ățători. Și, dacă nu ambii, cel puțin unul să se trimeată aici pentru a asculta prelegerile la școala normală. Deși cea mai mare salarizare a învățătorilor din granița valahă n-a trecut peste suma anuală de 180 florini, se va ține totuși cont și în privința aceasta de propunerea Comandei generale³⁹.

Cu toate că s-a făcut începutul acestei școli în anul 1774, se pare că activitatea ei nu a fost prea regulată; localnicii ar- ătându-și dezinteresul, mai ales că își aveau școala națională. De aceea, Iuliu Vuia, în lucrarea sa, *Școlile românești băn- țene în secolul al XVIII-lea*, spune că „afară de școala normală din Biserica Albă, din martie 1775, a existat o școală germană de stat în Mehadia, iar în anul 1777 s-a reorganizat școala tri- vială din Bozovici (sublinierea noastră); prin urmare — continuă I. Vuia — la Bozovici a existat cu mult înainte școala⁴⁰. Afir- mația lui Iuliu Vuia a fost confirmată și în *Cronica Banatului*, a lui Nicolae Stoica de Hateg. Acesta solicitase comandantului Papilla să fie numit învățător la școala trivială germană din Bozovici. Iată cum notează el în cronică:

— anul 1776, f. 117 v.: „In octombrie, văzând eu că în Bozovici școala nemțească de normă a să zidi începea, la Papilla în Biserica Albă rugăciune în scris din mână îi dădeai, ca să-mi ajute normal-lerer a fi. El primii a trimite, însă iară de feld- vebel (subofițer, n.a.) îmi zisă. De normal-lerer din sus veni răspuns, că de voiu lua rimo-catolicească credință, să fii; de nu, nu⁴¹.

Afirmatiile de mai sus sînt întărite și de culegerea de documente a lui Gr. Popițu⁴², anume: „ — 9 iulie 1777. Se co- munică că se vor înființa școli triviale și în Biserica Albă, Me- hadia și Bozovici. Elevii săraci vor primi 8 florini anual pen- tru rechizite. Aceleași documente ne arată și numărul elevilor ce s-au înscris în anul 1777 la școala trivială germană din Bo- zovici:

— băeți germani: 7
— fete germane: 1
— băeți valahi neuniți: 28

Total: 36 elevi⁴³.

Intr-o mențiune în protocolul școlar din Bozovici pe anul 1834, se amintește că: „la 1 noembrie 1777 s-a inaugurat cu mare solemnitate, în fața ofițerilor de la cele două companii din Almăj — Bozovici și Prigor — începerea cursurilor școlii triviale germane (trivial-schulle)⁴⁴.

Dar procesul de învățămînt nu a putut să meargă tocmai bine, fiindcă — așa cum s-a mai arătat — zona aceasta a fost rîvnită cînd de austrieci, cînd de turci. Specificul geografic al văii Almăjului, cu satele oarecum dezvoltate economic, consti- tuita pentru cele două puteri beligerante un punct strategic și o bază de aprovizionare. Astfel că ciocnirile dintre ele s-au răsfrînt și asupra activității școlilor. De-abia după pacea de la Șistov, din anul 1791, cînd Almăjul, cu Banatul întreg, a putut să răsufle ușurat, învățămîntul în școlile naționale din satele almăjene, precum și la școala trivială din Bozovici se conturează bine și are o desfășurare normală și neîntreruptă. De altfel, tot acum, prin rescriptul imperial din 19 octombrie 1791 sînt fixate școlile triviale ce vor funcționa în Granița militară: Biserica Albă, Mehadia, Moldova, Slatina, Berzasca, Caransebeș și Bozovici⁴⁵.

Cu toată vicisitudinea vremurilor, școala trivială din Bo- zovici, ca și celelalte școli naționale din Almăj ce o alimentau

cu elevi, a avut o trăinicie de un secol, pînă cînd, în anul 1872, s-a desființat Granița militară, iar satele fostului confiniu militar de la Marga-Caransebeș-Orșova și Almăj au fost încorporate la Ungaria.

Ca documentație de arhivă asupra acestei școli avem: cataloagele începînd cu anul 1832, precum și ordinele-protocol primite de compania Bozovici cu privire la această școală și la școlile naționale din Almăj (*Befehls-Protocoll*) începînd cu anul 1828⁴⁵. Pe baza acestei documentații încercăm să reconstituim viața școlii.

Denumirea de „școală trivială” dată școlii germane din Bozovici (ca și celorlalte școli similare din conliniu), a fost legată de eşalonarea învățămîntului pe trei cursuri sau clase. Virgil Șotropa, în *Monografia școlilor năsădene*⁴⁶ explică de unde a luat legiuitorul austriac denumirea de „școală trivială”. În primul rînd, instrucțiunea școlară s-a făcut pe baza celor două ordinațiuni: „*Allgemeine österreichische Schulordnung* (1774) și prin „Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas (1776).” Școlile elementare înființate — subliniază V. Șotropa — s-au numit școli triviale, numire împrumutată de la școlile evului mediu, la care studiul gramaticii, dialecticii și retoricii forma așa numitul «trivium». Așa că, prin analogie cu școlile populare înființate de Maria Tereza, în care se învățau trei obiecte, adică citirea, scrierea și calcularea au fost numite «școale triviale».

Principiile de organizare a școlii triviale, a școlilor naționale, a gimnaziilor etc. ce funcționau pe întregul teritoriul confinar, desfășurarea procesului de învățămînt, asigurarea bazei materiale a școlilor, numirea cadrelor didactice etc. au fost fixate de cele două ordinațiuni imperiale, care, în anul 1806, primesc un contur nou, mai explicit și în concordanță cu evoluția timpului. Este vorba de acel *Ratio Educationis* care îl completează și explică pe cel din anul 1776. De la aceste trei ordinațiuni, ce fuseseră dezbătute și la Curtea din Viena, în secolul al XIX-lea, s-a ajuns ca normele de conducere și administrație privind reglementarea întregului proces de învățămînt să se facă numai prin „ordinațiuni prea înalte” ale Vienei, fără a avea un caracter de lege. Ele erau, de fapt, niște ordine-instrucțiuni școlare, ce se schimbau adeseori. Pe baza acestor „ordinațiuni” s-a desfășurat întregul proces de învățămînt în școala trivială, precum și în școlile naționale din gra-

niță, pînă în anul 1872. Așa avem în anul 1841 ordinul-instrucțiuni privind frecvența la învățămîntul complementar, sau cele de restructurare a școlilor triviale în anul 1847 etc.

1. Baza materială a școlii triviale germane din Bozovici

De la început s-a stabilit de către Curtea din Viena că aceste tipuri de școli vor funcționa la cîte două-companii, una. Așa s-a ajuns să funcționeze o singură școală trivială pentru Almăj, la Bozovici.

Localul unde s-a zidit și a funcționat „școala nemțească”, iar alături de ea, „școala românească” îl avem indicat în Planul cadastral al comunei Bozovici din anul 1802, anexat la Registrul de Carte funduară, precum și în protocoalele cu descriția (recensămîntul) din anul 1836—1842. Prima școală a fost trecută la nr. 230, iar școala românească la nr. 231. Tot aici a fost recențat și învățătorul de atunci, Ion Simonovici, născut în 1781 și soția sa, Maria. Determinarea localului școlilor s-a putut face și după nr. cazărni, la 228, urmînd, la nr. 229, „cortelul căpitanului”, clădire aflată și astăzi intactă. La desființarea graniței, în anul 1872, cînd s-a făcut partajul bunurilor companiilor grănicerești din Almăj, clădirea și terenul de la nr. 229 (locuința căpitanului) a revenit statului maghiar, ce l-a repartizat, ca uzufunct, parohiei catolice din Bozovici, iar clădirile și terenurile de la nr. 230—231 au revenit comunității grănicerești almăjene (Comunitatea de Avere cu sediul la Caransebeș); aici s-a amenajat clădirea pentru ocolul silvic din Bozovici. (Dar în cele două școli spațiul fostelor săli de clasă, despărțite prin coridorul de la mijlocul clădirii, sînt identice și s-au menținut pînă astăzi.)

Întreținerea școlii triviale cu combustibil și iluminat, amenajările, reparațiile, curățenia intrau în seama companiei din Bozovici. Așa avem ord. comandai regimentului nr. 2 884 din 16. XI. 1844, prin care se dispune companiei din Bozovici să ia măsuri pentru pregătirea edificiului școlar; sau nr. 1 582 din 13. III. 1857, prin care se dispune, că „satele aparținătoare companiei Bozovici vor contribui la repararea școlii erariale”

(triviale, n.a.). Pentru satele aparținătoare de celelalte două companii (Prigor și Dalboșet) de unde se mai recrutau elevii la școala trivială, obligația le revenea ca să prevadă fondurile „de primiere a elevilor sîrguitori și săraci cu bani sau în îmbrăcăminte”⁴⁷.

La școala trivială, în ordinea preferinței, se recrutau copiii familiilor de funcționari sau din comunitățile mai instaurate. Cînd nu se acoperea numărul repartizat pe companii cu aceștia, atunci se recurgea la copiii familiilor mai sărace, dar premiați ai școlii naționale absolvite, cu cunoștințe satisfăcătoare de limbă germană. Pentru aceștia, cărțile, caietele, pennele etc. erau donate gratuit, prin grija companiei respective⁴⁸.

Din fondul direct al companiei Bozovici (așa-numitul „fond al proventelor” se procurau rechizitele de birou pentru școala trivială, ajutorul de transfer al învățătorilor nou numiți la Bozovici, transportul organelor de control. Din fondul regimului, se procurau tablele liniate pentru clase; materialul didactic: hărți, planșe, laborator, tablouri; bibliotecile claselor sau ale școlii; băncile școlariilor în clase etc.

2. Cadrele didactice

Numirea cadrelor didactice la școala trivială din Bozovici (și în întregul confiniu militar) s-a făcut de către Comanda regimentului, la propunerea directorului școlilor germane din confiniu, cu sediul la Panciova.

Normele de recrutare erau fixate în acel *Ratio educationis*; dar pînă prin deceniul al doilea al sec. XIX-lea, factorul istoric a hotărît și în problema învățămîntului. Așa că, din lipsă de cadre, la școala trivială din Bozovici — centru pur românesc — procesul de instruire și educație a elevilor a căzut în sarcina ofițerilor și subofițerilor de la companie. Numai ei știau limba germană. Au fost ajutați de „supraveghetorii de școală”, numiți, prin rotație, de companie⁴⁹. Situația aceasta a durat în perioada tulbură din Almăj, cînd austrieii și turcii își revendicau stăpînirea ținutului. După anul 1791, acoperirea necesarului de cadre didactice s-a făcut din absolvenții locali ai școlii triviale, ce urmau cursuri metodice peste vară la Pan-

ciova. Au mai fost numiți absolvenți ai școlii normale din Panciova. La nevoie, au mai predat învățătorul de la școala națională și chiar parohul local. Comanda companiei se îngrijea, doar, ca propunătorul să cunoască limba germană, ceea ce în graniță era ceva firesc și pentru învățători, și pentru preoți. Spre pildă, din „Cartea de Distincție” (Ehrenbuch) a școlii triviale din Bozovici avem amintit, ca învățător, pe Antonie Plejer, pe la anii 1812—1813. După el, există un gol de învățători germani la această școală pînă la anul 1828, de cînd îi avem nominal pe toți învățătorii, cu perioada de funcționare, pînă la desființarea graniței, în anul 1872. După J. Szentkláray (*op. cit.*, p. 487), la începutul sec. al XIX-lea ar fi mai funcționat, în perioade scurte, învățătorii Băankovics și Faltin. Ceea ce înseamnă că, în perioada neacoperită cu învățători germani, au funcționat și la această școală învățătorii de la școala națională din Bozovici, cunoscutori ai limbii germane. Așa au fost învățătorii Ilie Cismariu (1807—1816), Toma Popovici (1808), Ion Simonovici (1816—1825 1829—1842). Resinîndu-se criză de învățători după anul 1849, Comanda regimentului, împreună cu directorul școlilor din Panciova au hotărît să numească învățători dintre absolvenții școlii triviale care au împlinit 16 ani. Ei au fost obligați să facă un curs de pregătire de 3—6 luni la Panciova, pe cheltuiala lor⁵⁰. Dintre învățătorii ce au funcționat la școala trivială din Bozovici după anul 1832, există specificația că au terminat școala normală de la Panciova. Așa avem pe Thomas Staschek, 1837—1844; Demeter Murgu, 1843—1865, etc.

La această școală s-au mai înregistrat mișcări de personal didactic, în măsură ce acesta nu era din Almăj. Spre pildă învățătorul Trifon Lazici vine prin transfer în anul 1843 de la Iasenova (R. S. F. Jugoslavia), alții pleacă prin transfer, ca inv. Gh. Scherbauer, transferat la școala superioară din Caransebeș. Mai avem învățători mutați disciplinar, ca Iohan Stepan, la Berzasca ș.a.

În concluzie, din cei 19 învățători-directori și învățători-ajutori pe care îi cunoaștem nominal după „Cartea de Distincție” (Ehrenbuch) și după perioada lor de funcționare la școala trivială din Bozovici, numai Demeter Murgu (Dimitrie Murgu) era almăjan, din Rudăria; ceilalți erau germani, croați, sloveni etc, veniți din alie părți. Dintre acești străini, numai inv. Thomas Staschek s-a stabilit după pensionare la Bozovici.

3. Obligațiile cadrelor didactice

Începând cu deceniul al doilea al sec. XIX-lea, școala trivială se conduce după „ordinațiunile” primite de la Viena, prin comanda regimentului. În asemenea ordinațiuni sînt trecute și „obligațiile cadrelor didactice” atît la catedră, cît și cele extrașcolare.

„Obligațiile didactice la catedră” erau: cîte două ore de predare la clasă înainte de masă și două ore după-masă, în conformitate cu ord. Comandei regimentului nr. 2598 din 19.III.1835. Începînd cu anul școlar 1855, prin ord. nr. 5872/1854, obligația zilnică la clasă s-a mărit la trei ore înainte și trei ore după-masă. Prin ord. nr. 4543 din 24. IX. 1835, s-au fixat obligatoriul „consultațiile” zilnice cu elevii slabi la învățătură, imediat după terminarea cursurilor, ca ei să nu uite ce au învățat. Învățătorii au fost obligați să îngrijească de igiena și sănătatea elevilor, anunțînd la nevoie medicul companiei. Au mai fost obligați să-și însușească metoda nouă de predare la clasă și să asiste la lecțiile învățătorilor cu o experiență îndelungată. Învățătorii suplینitori și practicanții aveau obligația de a răspunde în scris de 4 ori pe an la chestionarul trimis de directorul din Panciova, prin comanda companiei. Toți învățătorii trebuiau să-și cumpere cărți și metodice din banii lor și nu din „lada companiei” (ord. nr. 1582/1857).

Ca „obligații extrașcolare”, învățătorul erarial trebuia să facă și pe cantorul la biserica catolică (ord. nr. 3279) să susțină propaganda companiei făcută în rîndul populației pentru cultivarea viermilor de mătase (ord. nr. 3248/1838, iar prin exemplul său personal să arate elevilor și locuitorilor din comună, fie în grădina școlii, fie în grădina sa personală, cum se îngrijesc pomii fructiferi, cum se face altoitul, cultura cereali-eră și legumicolă etc, creșterea și îngrijirea albinelor și a viermilor de mătase (ord. nr. 1582/1857)⁵¹.

4. Remunerația cadrelor didactice

Din ord. Consiliului de război din Viena către Comanda militară generală din Timișoara la 2. IV. 1774 aflăm că salariul învățătorului de la școala trivială din Bozovici și Mehadia a

fost fixat la 180 fl. anual. Pe parcursul anilor, normele de salarizare s-au modificat și s-a ajuns, în anul 1859, în 240 florini anual, plus „naturalile” date gratuit de companie (locuiri, lemne, iluminat, paie, grîu, porumb etc.), transportul gratuit și diurna la constăturile învățătorilor, acordarea de premii în bani, (de ex.: inv. M. Hoffman, prin ord. nr. 3038/1938 a fost premiat cu 50 fl., iar inv. Ghöschbauer, cu ord. nr. 1079/1850, cu 20 florini ș.a.)⁵².

Cît privește pe învățătorii suplینitori și pe practicanți, ei nu beneficiau de naturalii, transport, diurnă decît după trei ani de funcționare la catedră, cînd erau numiți definitiv și îndreptățiți la pensie.

Iată numele învățătorilor ce au predat la școala trivială germană din Bozovici, după „Cartea de distincție” (Ehrenbuch):

INVĂȚĂTORI-DIRECTORI:

Antonie Plejer,	1812—1813
Iohan Sibliak,	1828—1845
Trifon Lazici,	1846—1850
Iohan Stepan,	1851—1858
Adam Krapfeil,	1858—1860
George Bodjoseh,	1860—1863
Ferdinand Rehma,	1863—1869
Wolfgang Stauber,	1870—1872

AJUTORI:

Mihai Hoffman,	1832—1836
Thomas Staschek,	1837—1838
Mihai Hoffman,	1839...
Iohan Stepan,	1840—1843
Trifon Lazici,	1843—1846
G. Scherbauer,	1847—1852
Waninger Franz,	1853—1857
Ignatz Kuns,	1858—1860
Iosif Schanda,	1860—1863
Demeter Murgu,	1863—1865
Wolfgang Stauber,	1865—1870

5. Materile de învățămînt

Inițial, la școala trivială s-a pornit de la predarea citirii în limba germană și de la însușirea celor patru operațiuni aritmetice⁵³. Lipsa de cadre didactice și greutatea pentru copiii țărănilor români de a-și însuși niște noțiuni într-o limbă străină lor, a făcut ca programa de învățămînt să continue multă vreme aceeași. De-abia cu începutul secolului al XIX-lea s-a intrat într-o eșalonare a obiectelor de învățămînt pe clase.

Din ordinele-circulare și din cataloagele școlii, constatăm că în anul 1832 s-au predat următoarele obiecte, pe clase:

Clasa întâi: religia, învățarea literelor, exerciții de citire („Buchisirea din cartea numelor”), caligrafia, dicționea.

Clasa a doua: religia, cartea de citire, gramatica germană, ortografia, dictarea, caligrafia, socoata, obligația supușilor, dicționea (exprimarea în l. germană a unor propoziții scurte sau versuri).

Clasa a treia: aceleași obiecte ca la clasa a doua, cu texte suplimentare.

Unele ordinațiuni suplimentare pun accentul pe caligrafie, întrucât din absolenții școlii triviale mulți rămân cance-lariști, profesiune ce necesită un scris citeț, ordonat, frumos (ord. nr. 137/1842, nr. 17/1848 etc.).

O nouă restructurare a învățămîntului a avut loc începînd cu anul școlar 1847/1848. În conformitate cu ord. Coman-dei regimentului nr. 134 din 6. X. 1847, „începînd cu noul an școlar, școlile germane, triviale, normale, gimnaziile vor avea numai două clase, anume: clasa I, secția inferioară și clasa a II-a secția superioară. Acestea se vor arăta atît în scriptele școlilor, cît și pe ușile claselor. Obiectele se vor anunța ulterioar”. Aceste modificări de structură a școlilor au adus și o nouă eșalonare a materilor pe clase. Dar, din cauza evenimentel-elor din anul 1848/49, ceea ce legiuitorul intenționa să facă se pare că nu s-a înlăptuit imediat, fiindcă nici în programa școlară pe anul 1848/1849 și nici în cea din anul școlar 1849/1850 nu se amintește nimic de o nouă modificare a programei de învățămînt. De-abia prin ord. Comandei regimentului nr. 259 din 15. XII. 1851, s-a trimis la compania din Bozovici „Repartiția orelor” la școala trivială. Astfel avem:

Clasa I (separată): religia — 4 ore săptămînal; cunoașterea literelor și silabisirea — 5 ore; caligrafia — 5 ore; socoata — 5 ore; gramatica germană — 3 ore; exerciții de vorbire ger-mană — 2 ore; buchisirea — 1 oră.

Clasa a doua (separat): religia — 3 ore; citirea — 4 ore; caligrafia — 4 ore; socoata — 4 ore; gramatica germană — 3 ore; obligația supușilor — 1 oră; exerciții gramaticale ger-mană — 1 oră; compuneri în limba germană — 1 oră.

Aceiași ordin, în continuare, mai prevede: „Orarul se va compune ținînd seama de joia, ca zi liberă. Se mai impune un învățămînt militar. Fiecare elev va avea o pușcă de lemn pen-tru instrucție, care se va ține joia, duminica sau în altă sărbă-toare, înainte sau după serviciul divin, ca elevul să aibe o ju-mătate zi liberă”. Cu aceste noi ordinațiuni s-a imprimat în-vățămîntului din școala trivială germană din Bozovici un ca-racter paramilitar, iar absolenții au fost selecționați îndeosebi pentru școala superioară germană (*Oberschule*) din Caransebes, ca să devină subofițeri și, prin continuare de studii, să ajungă ofițeri. Situația a fost impusă în urma grelelor pierderi înre-gistrate de regimentul grăniceresc din Caransebeș în anul re-voluționar 1848/1849, în luptele pe diferite fronturi.

Facem o remarcă: anul revoluționar 1848/49 nu a afec-tat învățămîntul din Almăj, nici de la școlile naționale și nici de la școala trivială. Cu toate că, în acest an tulbure, Almăjul cunoaște infilțrările sîrbești și cu toate că pe aici și-a trecut trupele și generalul maghiar Bem, în tot acest timp învățămîn-tul s-a desfășurat normal. Afirmatia are la bază documentele de arhivă — precum cataloagele claselor respective, unde e no-tată, lunar, frecvența elevilor la cursuri — și ordinele primite de companiile din Almăj, în acest timp, de la Comanda regi-mentului. E firesc să se fi suspendat cursurile cîteva zile în perioadele critice, cînd și populația almăjană s-a refugiat pe la sălașele sale din munți; după aceea însă, învățămîntul s-a continuat normal.

Anul școlar începea, ca și la școala națională, cu data de 1 octombrie (ord. nr. 1 572/1857); nu exista însă o dată fixă. Așa avem ord. nr. 123/1851, ce anunța începerea cursurilor la data de 3. XI. etc.

Parcurserea materiei de învățămînt era prevăzută în două semestre, ca și la școlile naționale. Semestrul I se termina în luna aprilie, iar semestrul II, în luna august. După fiecare se-mestru urma, în fața unei comisii, un examen de verificare a cunoștințelor din materia parcursă. De regulă, la examenul de sfîrșit de an, pe lângă comandantii companiilor din Almăj, asista directorul școlilor germane din Panciova. După fiecare semestru urma o vacanță de 7—10 zile. De exemplu, în anul 1851 examenul semestrului I s-a ținut în zilele de 14—16. IV, vacanța fiind pînă la 25. IV, semestrul II s-a terminat în 19. VIII, cînd s-a ținut și examenul final în fața directorului

școlilor de la Panciova, Fr. Unterweger. Cu data de 21. VIII a început vacanța. De remarcat este că și structura anului școlar se fixa tot prin ordinațiuni; de aceea surveneau schimbări de la an la an⁵⁴.

6. Recrutarea elevilor la școala trivială

La școala trivială din Bozovici, recrutarea elevilor se făcea dintre absolvenții școlilor naționale din raza fiecărei companii. Comisia de admitere era alcătuită din: comandantul companiei Bozovici și ai celorlalte două companii, din Prigor și Dalboșeț; învățătorii și catihetul ortodox și catolic; neazul satului și cancelaristul companiei, ca secretar. Comisia de propunere a școlilor naționale era formată din comandantul companiei respective, învățătorul și catihetul, iar ca secretar, cancelaristul companiei. Propunerile erau raportate ierarhic, la regiment. Comisia urmărea ca elevul propus să fie sănătos, să aibă rezultate bune la învățătură și o purtare exemplară. Elevul propus de comisie era obligatoriu trimis la școala trivială. La mai mulți copii dintr-o familie, se alegea cel mai mare. Au fost cazuri (așa cum reiese din actele-protocol) când unii elevi au fugit de la școală chiar în primele zile. Contra acestora se întrebuinta forța companiei. De exemplu, compania din Prigor, prin raportul nr. 4 din 5. IX. 1840, comunică companiei Bozovici că „sînt trimiși sub arest la școala trivială elevii Soameș Mlădeu și Zamela Pavel, care au absentat prin rea voință; fiecare a fost pedepsit cu 15 bîte pentru această fugă de la școală” (Raportul e semnat de căpitanul Csaworsky).

La cererea familiei, compania avea dreptul ca să învoiască pe un elev de la școală, cînd socotea că cererea era justificată. Tot compania ținea evidența dacă familia a avut aprobarea regimentului ca să se mute în altă parte și să ia copilul de la școală. În asemenea cazuri, se raporta situația la școala din Bozovici pentru ștergerea din controale. Așa avem raportul companiei din Dalboșeț către compania din Bozovici, nr. 1 113 din 3. IX. 1840, prin care se înștiințează că elevul Pistrilă Pavel din Șopot a plecat cu tatăl său la Biserica Albă, fiind învoit pe 6 zile. Elevul se va prezenta la școală la reîntoarcere.

Cît privește pe elevul Miloș Traian, care a venit de la Bozovici, el nu se află acasă; a plecat cu vitele la pădure spre Ravenska. S-a dispus căutarea lui, urmînd să fie readus la școală. Nu se aprobă de către comanda regimentului (ord. nr. 7 902/1840) ca elevul Bogoevici Nicolae din Bănia să urmeze școala din Biserica Albă, așa cum a solicitat tatăl său⁵⁵.

O latură caracteristică era urmărirea progresului la învățătură al elevilor. Atît compania din Bozovici ce patrona școala, cît și celelalte companii erau obligate să urmărească cum progresau elevii. Dacă se constata că elevul nu corespunde cerințelor școlii triviale în primele săptămîni de cursuri (și, bineînțeles, pu e rea-voință), el era înlocuit de comandantul companiei respective cu un altul, chiar din alt sat. Spre pildă, compania din Prigor, prin raportul nr. 1 410 din 5. XI. 1836, a anunțat compania din Bozovici că, în urma constatărilor, elevii Atanasie și Dumitru Popovici din Rudăria nu sînt demni de a urma școala trivială. În locul lor sînt trimiși elevii Gavrilă Imbrescu și Pavel Zamela din Borloveni. Cînd compania din Bozovici constata însă că un elev era debil, bolnăvicios etc., se adresa companiei respective, anunțînd că elevul respectiv necesită tratament îndelungat la medicul companiei și din această cauză se scoate din controalele școlii⁵⁶.

Dacă familia respectivă avea mai mulți copii la școala națională și dorea să-l țină pe cel mai mare la munca cîmpului, trebuia să solicite aprobarea companiei, anunțînd, totodată, pe care din ceilalți frați îi va trimite la școala trivială⁵⁷. Asemenea cazuri se iviseră prin faptul că, în graniță, legile conștinare scuteau de stagiul militar pe fiul cel mai mare cînd erau mai mulți frați în familie, ca să fie brațe de muncă suficiente pentru asigurarea existenței familiei respective din comunitate, din care făcea parte.

Ceea ce asigura desfășurarea în bune condițiuni a procesului instructiv-educativ și frecvența regulată a elevilor, era obligația ce o aveau comandanții companiilor de a inspecta din 8 în 8 zile școala. În cataloage era o rubrică specială, în care învățătorul trecea data cînd a fost inspectată școala, numele ofițerului și compania.

Pe lîngă aceste măsuri, legiuitorul austriac a prevăzut și pedepse aspre pentru școlari, ca să-i constrîngă la însușirea limbii germane, în scopul atașării lor în viitor la politica imperială. Iată ce se desprinde din ord. nr. 6 218 din 10. II. 1850

al comandei regimentului⁵⁸. În primul rând, se spune în ordin, se filtra școlarul „disciplina severă”. Școlarul va trebui să respecte ordinele date de școală, de ofițeri, de părinți. Abaterile vor fi sancționate imediat prin: avertisment, dojană, bătaie ușoară, mai grea și bătaie grea de tot (15—25 lovituri de nuia la spate). Bătaia se executa de un gradat la sediul companiei, în fața ofițerului de serviciu și a medicului companiei. S-au mai introdus, prin același ordin, arestul la școală și arestul de carceră, la companie. Pentru părinții care ar fi căutat să împiedice frecvența regulată a copiilor lor la școală (atât la școala trivială, cât și la școala națională), se aplica sancțiunile prevăzute de regulamentul militar al graniței, socotindu-se aceasta ca infracțiune militară. Deci, rigiditatea învățământului și a formelor educative la școlile din graniță își avea fundamentarea în structura social-politică a acestei zone confiniere, la început, cu un pronunțat caracter feudal, care mai apoi, în urma zguduirilor din anul revoluționar 1848/49 a devenit mai elastic, în concordanță cu vremurile noi. De altfel, prin noua constituție confinară din anul 1850 (§ 3) s-a prevăzut realizarea învățământului, așa cum se prevăzuse și alte modificări în structura societății.

Notarea elevilor se făcea prin calificativele: foarte bine-eminent, bine, slab. Această formă de notare o găsim în cataloage până în anul 1872.

*

Din cercetarea cataloagelor, se pot desprinde unele constatări cu privire la recrutarea elevilor.

Mai întâi, că nu era un principiu general ca elevul înscris la școala trivială să fie absolvent al școlii naționale.

După catalogul din anul 1832/1833, din totalul de 24 elevi înscriși în anul I sau clasa I-a, situația pe vârste e următoarea:

elevi de 6 ani	: 1 (Zigler Ernest)
elevi de 8 ani	: 2 (Doda David și Minius Fr.)
elevi de 9 ani	: 1 (Löff Anton)
elevi de 10 ani	: 4 (Doda Traian — viitorul general — Călin Ilie, Vedrila Nicolae și Lala Loghin)

140

elevi de 11 ani : 5;
elevi de 12 ani : 9;
elevi de 13 ani : 2.

Deci, principiul recrutării la școala trivială era, în primul rând, ca elevul să-și fi însușit satisfăcător limba germană, fie din școlarele naționale de la sediile celor trei companii, unde se predau și câteva ore de lb. germană săptămânal, fie din familie. Așa avem cazul elevilor germani; sau cazul elevilor Doda David și Doda Traian, tatăl lor fiind „stegarul” (*Fährnich*) regimentului grăniceresc și cunoscând limba germană. Deci, cei doi copii ai lui și-au însușit limba germană atât din școala națională, cât și din familie. Același principiu al recrutării elevilor îl întâlnim în toate cataloagele, până la desființarea școlii.

În al doilea rând, la început, în școala trivială din Bozovici au fost înscriși numai băieți, datorită profilului școlii de a selecta din ei pe viitorii subofițeri și ofițeri pentru cele trei companii din Almăj.

De-abia din anul școlar 1840—1841 apar în cataloagele acestei școli și patru fete, înscrise în anul întâi. Ele sînt: Karra Rosalia, Lyptay Amalia, Panajoth Ana și Staschek Ana. Ele erau fiice de funcționari (Karra Rosalia și Staschek Ana), de meseriași la companie (Lyptay Amalia — tatăl elevei era croitor la compania din Bozovici) sau de negustori (Panajoth Ana, al cărei tată era negustor în Bozovici). De remarcat că, până la desființarea școlii triviale, cifra fetelor înscrise în toate cele trei clase nu depășea, anual, 10 eleve. Celelalte fete absolvente la școala națională, fie rămîneau acasă, fie urmau cursul comercial.

Cu toate acestea, ceea ce a caracterizat latura pozitivă și a rămas de-a lungul existenței acestei școli, a fost principiul selecției școlarilor după criteriul însușirii cunoștințelor și ale buneii purtări. Numai dintre aceștia alegea compania elevii pe care îi trimitea să urmeze școala militară de la Viena, alte tineri de școli sau anumite cursuri, necesare în administrația militară-civilă a Almăjului grăniceresc.

141

7. Inspectiile școlare

Pe lângă inspecția obișnuită, săptămânală făcută de com-pania din Bozovici, școala trivială mai era inspectată anual de către directorul școlilor germane de la Panciova, îndeosebi cu prilejul examenului de sfârșit de an. Atunci se verifica gradul de cunoștințe ale elevilor, cum se exprimă ei în limba germană și totodată se făcea selecția absolvenților pentru alte școli superioare sau cursuri speciale. Pe lângă procesul instructiv-educativ, se mai inspecta partea materială a școlii, clădirea, să-lile de clasă, scriptele, lucrările scrise ale elevilor. Toate con-statările erau consemnate în procesul-verbal de inspecție, un exemplar rămânea la companie, iar altul se înainta regimen-tului. În același proces-verbal erau trecute constatările inspec-țiilor comandanților de companii făcute la școală, precum și plata serviciului „supraveghetorilor de școală”.

Toate acestea au întărit procesul instructiv-educativ în școala trivială din Bozovici. De altfel, același control sever se făcea și la școlile naționale din Almăj, fiind cointeresați toți factorii: familia, școala, compania, regimentul la obținerea de rezultate bune la învățătură de către elevi și crearea de de-prinderi morale. Cu același scop s-a făcut și inspecția școlilor naționale și a celei triviale cu prilejul examenului de sfârșit de an școlar din 31 august 1835 de către comandantul regimen-tului, colonelul von Kleiber, însoțit și de cei doi directori șco-lari: Constantin Diaconovici Loga, directorul școlilor națio-nale din Graniță și Iohann Sabliak, directorul școlilor germane și triviale.

Între perioadele de inspectarea școlii triviale din Bozo-vici 59:

între anii 1835—1841, directorul școlii din Panciova, Io-hann Sabliak;

— — — 1841—1847, directorul școlilor din Panciova, Iohann Gunci;

— — — 1850—1857, director, Fr. Unterweger.

După anul 1858, directorii școlari din Panciova se schim-bau la 2—3 ani.

*

În perioada de aproape un secol de funcționare, școala tri-vială din Bozovici a dat peste 2 000 de absolvenți, cu toții din Almăj. Așa cum vom exemplifica în Anexă, până la 98% dintre școlari erau fii de grăniceri almăjeni și, între 95—98% erau fii de grăniceri-tărani, absolvenții avînd posibilitatea de a-și con-tinua studiile mai departe.

Au absolvit școala trivială din Bozovici întregul aparat administrativ militar-civil ce a funcționat în Almăj de-a lun-gul celor 100 ani, mare parte din ei fiind localnici. La aceștia se adaugă toți capii comunioanelor sau ai gospodăriilor cu mai multe familii împreunate, precum și mulțimea de țărani al-măjeni care, după desființarea Graniței, în 1872, au luat parte la luptele politice naționale din perioada anilor 1880—1918. Cu toții au fost, în „țara Almăjului”, promotorii ideilor de în-noiri sociale și politice, păstrînd neclintite limba, portul și su-fletul național.

Toți învățătorii și preoții satelor almăjene au absolvit această școală și, ca localnici, au funcționat — în limita locu-rilor libere — numai aici⁶⁰.

Pe lângă acești absolvenți, se mai numără și ofițerii su-periori din Almăj, care, prin muncă, aptitudini și cunoștințe militare s-au impus la Curtea din Viena, într-o vreme cînd asemenea ranguri militare erau rezervate numai nobilimii. Așa au fost:

— *generali*: Alexandru Guran din Borloveni, profesor la Academia militară din Viena (mort la Viena în 1888); Traian Doda, născut în Prilipeț; ieșit la pensie, e ales președinte al Comunității grănicerești de avere din Caransebeș (mort în 1895 la Caransebeș); Nicolae Aron din Lăpușnicul Mare (mort la Orăștie în anul 1901); Dănilă Mătăringa din Bănia (mort la Viena); Traian Băcilă din Dalboșeț (mort la Viena); Ion Iovescu din Bozovici (mort la Győr-Ungaria); Dumitru Craia din Ru-dăria.

colonei: Marcu Rotaru-Prigor, Vicențiu Bălăci-Rudăria, Dănila Dobre-Rudăria, Iosif Bălăci-Dalboșeț, Nicolae Marcu-Dalboșeț, Iosif Marin-Dalboșeț, Grigore Boldea-Borloveni, Va-leriu Smeu și Traian Smeu-Bozovici, Pavel Zamela-Borloveni, Iosif Novacovici-Gîrbovăț, Traian Străinescu-Gîrbovăț.

Toți aceștia, după absolvirea școlii triviale, au urmat la Academia militară din Viena. Lista continuă cu alte grade ofi-

terești, unii cu publicații militare în lb. germană (lt. colonel Gheorghe Băcilă-Dalboșeț, lt. col. Ion Curița-Dalboșeț, căpitan Ion Popovici-Rudăria, locot. Pavel Rotariu-Prigor, sublocotenenți: Ion Adamescu-Bozovici, Nicolae Zarva-Prilipeț, Ilie Moacă-Pătaș și alții⁶¹).

Concluzii

Învățământul național a avut un însemnat rol politic la grănicerii almăjeni.

Tendința de germanizare a administrației militaro-civile a fost contrabalansată de interesul manifestat de școală pentru conservarea limbii române. Sub același aspect trebuie privită și tendința de sîrbizare, prin tutelarea ierarhilor bisericii sîrbești. Dar ambele influențe s-au oprit în pragul școlii, fiindcă, înăuntru, limba română se vorbea la catedră și în bănci, de învățători și de către școlari. Cînd ierarhia sîrbească ortodoxă, de care a depins la început Almăjul, nu a voit să țină seama de factorul național și a încercat să facă din problema religioasă o problemă politică, Curtea din Viena, cu interesele ei binecunoscute, nu a forțat nota politică, lăsînd școala să fie pe mai departe un focar de cultură națională pentru românii almăjeni. În interesul lor însă și al acestei zone, acești copii de români „au învățat la școală în așa măsură limba germană, că au citit, scris și socotit cursiv în această limbă⁶²”. Cea ce se mai remarcă este și faptul că, după anul 1850, în învățămîntul complimentar romănesc au fost cuprinși și germanii care nu urmau o altă școală secundară în altă parte.

Toate acestea au fost realități politice în Almăjul grăniceresc.

E neîndoieľnic că măsurile aspre, cazone ale administrației militaro-civile austriece, mai ales pînă la anul 1850, au lăsat urme adînci în sufletul școlarilor almăjeni: personalitatea îngrădită, inițiativa înfrîntă, voința amihilată, jocul impus, copia lăria înlăntuită. Dar școala a prosperat în bună măsură, fiindcă i se asigurase baza materială, iar cadrele didactice locale aveau o pregătire corespunzătoare pentru vremea aceea. Apoi, toți factorii (companie, comună, școală, biserică, comunionul) con-

lucrau pentru progresul instructiv-educativ al școlarilor. Din toate acestea, cea mai poziitivă măsură a fost aplicarea principiului pedagogic al selecției valorilor, aplicat la recrutarea elevilor pentru alte tipuri de școli superioare. Privită sub acest aspect, școala națională a grănicerilor din Almăj (de altfel, din întreaga Graniță bănățeană romănească) a înregistrat simțitoare progrese în acea vreme.

Dacă privim prin latura social-economică, comunicațiile grănicerești din Almăj au cunoscut o continuă ascensiune. Capul comunionului trebuia să fie absolvent al școlii triviale sau al cursului complimentar de la școala națională, căci numai așa putea să imprime întregului comunion (format de 4—30 persoane) ascultare, respect și interes pentru școală.

Dezvoltarea economică a comunionelor era strîns legată de cunoștințele agricole, pomicole, apicole, de gospodărie casnică, cîștigate în școală, fapt care a contribuit ca starea economică a comunionelor să fie mereu în creștere.

Toate acestea au fost consecința aportului școlii în viața grănicerilor almăjeni.

NOTE

1. Cit privește proiectul școlar pentru națiunea iliră (sîrbească), inițiat de ierarhia sîrbească din Karlowitz în anul 1770, el n-a avut nici o influență asupra școlilor naționale din Almăj, ce și-au continuat activitatea ca pînă aci.
2. Costin Feneșan, *Contribuții la istoricul învățămîntului în granița mlătară bănățeană*, sf. sec. XVIII — inc. sec. XIX. Extras din „Studii de istorie a Banatului”, vol. I. Timișoara, 1970, p. 98. — Referiri despre învățămîntul grăniceresc și la: V. Goian, *Din istoria școlilor grănicerești*, în „Studii de istorie a Banatului”, Timișoara, 1967; V. Tircovnicu, *Contribuții la istoria învățămîntului romănesc în Banat (1780—1918)*, București, 1969; P. Radu și D. Onculescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Banat pînă la 1800*, București, 1977.

3. Iuliu Vuia, *Școlile românești bănuțene în secolul al XVIII, Studiu istoric*, Orăștie, 1896, p. 28.
4. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 55—61. Arhiva bisericii din Bozovici.
5. *Idem*, pp. 76—77: „Pentru starea școalelor (naționale, n.a.) s-au înștiințat, precum pruncii cei de lege noastră, din neputerea de grijă a părinților săi, foarte puțini la școală merg. Norodul, prin preoți cu sfaturi să fie incredințați (=convinsi — n.a.) ca pruncii săi, din datorința lor cea părintească în școală la învățătură să-i trimeată; căci din învățătură, nu numai pruncii, ci toată obștea mare folos are”.
6. Alte ordine cu conținut identic: nr. 2.844/16.XI.1844; 1867/16.VIII.1846, în *Befehls-Protocoll* (Protocolul cu ordine), Arhiva liceului din Bozovici (în anul 1967).
7. Ioan Tomici, protopresbiterul Caransebeșului și în înalt Consistoriu a Virșetului asesor, *Cultura albinelor*, Buda, 1823, pag. 180 și *Cultura bombișelor* (viernii de mătase, n.a.), Buda, 1823, pag. 70, „pentru lucrătorii din crăimea ungurească și pentru școlile românești”.
8. Alt ordin similar: nr. 4.466/20.VI.1844. *Befehls-Protocoll*.
9. Datele au fost culese din protocoalele școlare și bisericesti din Almăj, precum și de la fostul protopopiat al raionului Bozovici, în anul 1967.
— Aceleași clădiri școlare au existat în Almăj până la 1918.
10. *Befehls-Protocoll*. Arh. liceului din Bozovici.
11. *Circulara*, Mehadia, la 10.XI.1801. *Protocolul cu circulare*, vol. II, pp. 26—27. Arhiva bisericii din Bozovici.
12. Din arhiva bisericilor din Almăj.
— La „Școala clericală” din Virșeț, „*Grammatica Română*” a fost predată de prof. Nicolae T. Velia, parohul Secașului. În anul 1854, acesta își avea un curs alcătuit de el, după care preda gramatica la cursanții-clerici (însemnare făcută de preotul Mihail Blidariu din Pilipej în anul 1855, pe cursul copiat de el după al lui N. T. Velia). Mai târziu, în anii 1875—1880, la Școala superioară confes. gr. ort. română din Bozovici, învățătorii superiori Ion Gaitovici Alexa Munteanu, Nicolae Herbea și Nicolae Bîrsan au avut la îndemână *Grammatica română* copiată de M. Blidariu, pe atunci asesor consistorial ce răspundea de această școală din Bozovici și unde se preda și gramatica română. (Circularele protopopiatului

- Mehadie nr. 329 și 373/1879 și a preotului M. Blidariu către bisericile din Almăj nr. 649/1883. Arhiva bisericilor din Pilipej și Bozovici.)
13. *Protocolul cu circulare*, vol. II, pp. 315, 339—340 și 342.
14. A. Ghidiu și I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1908, p. 219.
15. *Befehls-Protocoll*. Arhiva liceului din Bozovici.
16. *Ibid.* nr. 1.764/25.VI.1838; 7.299/19.X.1843; 184.9.V.1847; 93/26.II.1852; 262/14.I.1854; 274/8.IV.1857.
17. *Organizarea școlilor naționale-românești în comitatul Carașului la 1785—1792*, în „Focea deezană”, Caransebeș, nr. 24 din 15.VI.1914; precum și în *Protocolul cu circulare* vol. II, pp. 236—239. Arhiva bisericii din Bozovici.
18. *meș* (germ. Metz), unitate veche de măsură, egală cu 30 litri.
19. Din arhivele bisericilor din Almăj.
20. *Befehls-Protocoll*.
21. *Idem*.
22. A. Ghidiu și I. Bălan, *op. cit.*, p. 219; I. Vuia, *op. cit.*, p. 62.
23. Liviu Smeu, *Din circularele lui Nicolae Stoica de Hațeg*, în revista „Mitropolia Banatului”, Timișoara, nr. 1—3, 1979, pp. 144—150.
„*Protocolul cu circulare*, vol. II, pp. 106—107.
24. *Protocolul cu circulare*, vol. II, pp. 106—107.
25. *Idem*, pp. 155—159.
26. *Befehls-Protocoll*.
27. *Protocolul cu circulare*, vol. II, p. 157.
28. *Befehls-Protocoll*.
29. *Ibid.*
30. *Protocolul cu circulare*, vol. I, pp. 55—61.
31. *Befehls-Protocoll*.
32. *Ibid.*
33. Conform legii școlare nr. 38/1868, fondul bănesc al școlilor intra în bugetul bisericilor și avea poziție aparte. Fondul școlar s-a mărit prin unele venituri (ca „tasul III preparandial” de la slujbele religioase, arendarea grădinii școlare), dar mai ales prin „donațiunile” unor săteni înstăriți. Așa a fost cazul la Bozovici cu „donațiunea învățătorului Dămilă Verindeanu”, formată din imobile și bani depuși la „Banca Nera”-Bozovici, în anul 1908.
34. Conform „*Planului de învățământ pentru școlile confesionale române*, gr. or. poporale elementare din dieceza Caransebeșului”, Caransebeș, 1888.
35. *Befehls-Protocoll*.
36. *Ibid.*

37. *Ibid.*
38. Gr. Popiți, *Date și documente bănățene (1728—1887)*, Timișoara, 1939, pp. 57—58.
39. V. Păcățeanu, *Cartea de aur*, vol. I, Sibiu, 1902, p. 90.
40. I. Vuia, *op. cit.*, pp. 28—33.
41. N. Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 209.
42. Gr. Popiți, *op. cit.*, pp. 73—74.
43. Arhiva liceului din Bozovici.
— După catalogul din anul 1832/1833, titlul școlii este: „Bosovicser Divisionsschule”; iar din anul 1859/1860 apare în cataloage titlul: „K. K. Bosovicser Trivial-Schule”.
44. A. Ghidiu și I. Bălan, *op. cit.*, p. 248 și urm.
45. În *Befehls-Protocoll* sînt trecute toate ordinele primite de compania din Bozovici privind: școala națională, școala triviale sau ordine comune celor două tipuri de școli din Bozovici.
46. Virgil Șotropa, *Istoria școlilor năsădene*, în „Revista Transilvania”, an. IV, 1903, Sibiu, p. 23 și urm.
47. Comanda Regimentului, ord. nr. 1 070/9.IV.1841 și 4 466 din 20.VI.1844. *Befehls-Protocoll*.
48. *Befehls-Protocoll*, ord. Comand. Regiment. nr. 9 266/27.XII.854; 914/8.II.1842; 7 517/26.XI.1850; 954/6.II.1856.
49. Szentklárai Jenő, *A Csanád egyházmegyei Plébániák Története (Istoria parohiilor din diocesa Csanád)*, vol. I, Timișoara, 1898, p. 486.
50. *Befehls-Protocoll*, ord. Comand. Regiment. nr. 439/14.I.1849.
51. *Idem*, nr. 8 135/5.VI.1855. Ordinul se referă alături la obligațiile cadrelor didactice de la școala triviale-Bozovici cît și ale învățătorilor de la școlile naționale din Almáj.
52. Baza materială a școlii triviale și salariile învățătorilor erau asigurate din „proventele” companiei Bozovici; adică, o alocație în bugetul companiei, cu destinația întreținerii și funcționării în bune condițiuni a acestei școli, pe cînd școlile naționale din Almáj — așa cum s-a mai arătat — au fost întreținute numai prin contribuția obștei satelor, prin intermediul bisericii ort. române și a controlului companiei respective.
53. Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 28: „La 1 faur 1774 a emis regina Maria Tezeza și pentru graniță următoarea dispoziție: În școlile sătești să învețe fiecare, pe lângă catehism, citirea, cît e posibil scrierea și cele patru operațiuni ale socoții”.
— Alături de cele trei școli naționale de la sediile companiilor Bozovici, Prigor și Dalboșeț unde, după cum s-a mai arătat, se preda și limba germană, cît și în anul întîi de la școala triviale-Bozovici,

învățătorii folosau, la început, ca manual îndrumător (metodica predării) de predare a limbii române „*Ducerea de mînd* — cîntăre cînste și dreptate, adică la copiii românești neuniți, cei ce în școlile mici să învață, spre citanie rînduită” —, Viena 1788. Cartea e bilingvă — română și germană, cu 5 părți și 264 pagini. În partea întîi se definește, astfel, rolul școlii: „Școala lasie locul acela unde copiii învață cele ce fac pre dinșii cu noroc, lucrurile vom fi fericiți” (p. 12).

Pentru predarea orelor de *socoată*, învățătorii au avut la îndemînă *Metodica calculației în cap*, tipărită la Viena în românește în anul 1850.

Ca manual de educație cetățenească aveau *Obligația supușilor*, tipărită la Viena în românește în anul 1809. E alcătuită prin metoda întrebărilor și a răspunsurilor. Semnificativ e redactat cap. X, despre „dezertările din armată” și actul de grațiere, denumit „General-Pardon”, ca elemente social-politice frecvente în armata habsburgică din timpul războaielor cu Franța (1794—1814). („Întrebarea 13: Cînd sînt mai cu seamă datorii dezertorii a se întoarce la steagurile lor?” — Răspunsul: „Dezertorii sînt mai cu seamă datorii a se întoarce la steagurile lor, cînd se vestește General-Pardon, sau iertare preste tot; iar după trecerea General-Pardon nici o mîntuire vor avea; iar pentru cerbicia lor, tare să pedepsește cu luarea averilor lor pre sama fișcului, adică a cămării împărătești”).

54. *Befehls-Protocoll*; catalogul școlii triviale; ord. Comandei Regiment. nr. 51 din 1.VII.1838; nr. 123 din 15.VI.1851.

55. *Befehls-Protocoll*.

56. *Ibid.*, ord. Comand. Regiment. nr. 919 din 30.XI.1836, către comp. Dalboșeț, privind pe elevul Ion Cojocaru din Lăpușnicul Mare; precum și ord. nr. 28 din 9.XI.1858, privind pe elevul Ilie Murgu din Prilipeț.

57. *Befehls-Protocoll*: adresa nr. 1 068 din 19.VIII.1842, compania Dalboșeț către compania Bozovici: „I s-a aprobat grănicerului Negru Ștefan din Moceriș ca să dea pe fiul al doilea, Ion, la școala triviale, în locul celui mai mare, folosit în gospodărie. Cei doi urmează la școala națională”.

58. *Befehls-Protocoll*: ord. Comandei Regiment. nr. 6 218 din 12.XI.1850, privind „disciplina severă în școală”; se aplică, alături de la școala triviale, cît și celor de la școala națională, dar fiindu-se

**Regimentul grăniceresc româno-bănăţean nr. 13
(Romanene-Banater Grenz Regiment nr. 13)**

Şcoala trivala-Bozovici
(K. K. Bosovicscher Trivial-Schule)

Situaţia elevilor

pe ani, localităţi, companii, naţionalitate şi indolemtrrea părinţilor

Anul şcolar	Inscrişi pe clase			Total	Localitatea	Compania	Naţionalitatea	Indolemtrrea părinţilor
	I	II	III					
1832/33	24	22	18	64				
					Bozovici	Bozovici	Români — 28	Grăniceri: 25 Funcţionari: 3 Meseriaşi: 6
						Prigor	Români — 12	Grăniceri: 12 Funcţionari: — Meseriaşi: —
						Dalboşei	Români — 20	Grăniceri: 20 Funcţionari: 1 Meseriaşi: —

T O T A L

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Invăţator, Mihail Hoffman	Preot-catholice ortodox, Hermelighius D. Petruceanu
7. Goşa Florea	11
8. Herbu Iancu	12
9. Călin Ilie	10
10. Chera Mihailo	12
11. Iovănel Roman	11
12. Löff Anton	9
13. Lala Loghin	10
14. Suta Constantin	12
15. Suta Ion	12
16. Zamea Trimia	11
17. Susara Iancu	13
18. Susara Martin	13
19. Vintila Matei	12
20. Minus Friedrich	8
21. Mihaş Dumitru	12
22. Ziegler Ernest	6
23. Bostoc Lazar	12
24. Vedrila Nicolae	10

Încheiere

Secolul de administrație militară-grănicerească în Almăj a însemnat o împlinire de elemente pozitive și negative, ce s-au conturat în timp.

Dintre primele, sînt de menționat reformele economico-sociale. Într-o epocă istorică în structura societății din Banatul cameral (sau provincial), din Ardeal și din cele două țări românești, feudalismul determina contradicții adînci între țărani obișnuiți și marea proprietate agrară, în Almăjul grănicereesc împărțirea pe comunioane sau familii a pămîntului în proporții egale de cîte 24 jugări a eliminat asemenea neajunsuri. Această a fost factorul care a determinat trăinicia și dezvoltarea ășezărilor de aici. Mai e de observat că legiuitorul austriac nu a extins dreptul de proprietate al grănicerilor, întărit prin cele două constituții confiniare (din 1807 și 1850), asupra străinilor veniți în sec. al XIX-lea în Almăj — germanii și cehii. Proprietatea agrară grănicerească și menținerea intensivă a culturii cerealiere, cultura legumelor (îndeosebi cultura cartofilor), au pus bazele pomiculturii și au întărit zootehnia — mai ales după anul 1850. Satele almăjene ajunseser să furnizeze săptămînal însemnate cantități de vite care plecau spre sacrificare la Viena, Budapesta, în Țara Românească (prin neguțătoria de vite de la Turnu Severin) și chiar la turcii de peste Dunăre.

— Iată cîteva exemple edificatoare cu privire la potențialul economic la care au ajuns satele almăjene în această perioadă.

În cartea funduară a comunei Bozovici au fost înregistrate, pînă la anul 1836, un număr de 16 mori de apă pentru uzul comunioanelor (la nr. 232—248); la conscripția din anii 1836—1842, s-au mai adăugat: 6 mori, un firiz cu pinze pentru

	1849/50		1968/69	
	Băieți:	Fete:	Băieți:	Fete:
1	71	6	64	—
2	63	6	43	4
3	20	3	40	3
4	17	2	149	7
5	111	11	156	
6	Bozovici — 40 Prilipeț — 3 Bănia — 3 Girbovăț — 6 Prigor — 8 Rudăria — 10 Putna — 2 Borloveni — 4 Pătaș — 3 Dalboșeț — 13 Lăpușnic — 2 Sopot — 8 Mocerîș — 6	Bozovici — 54 Prilipeț — 14 Bănia — 11 Girbovăț — 6 Prigor — 13 Rudăria — 16 Putna — 3 Borloveni — 4 Pătaș — 4 Dalboșeț — 13 Lăpușnic — 7 Sopot — 4 Mocerîș — 3	Bozovici — 66 Germani — 19 Funcțion.: 9 Meseriași: 10 Grăniceri: 37 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1	Bozovici — 28 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1
7	Bozovici — 41 Germani — 14 Funcțion.: 3 Meseriași: 9 Grăniceri: 37 Germani — 37 Funcțion.: — Meseriași: —	Bozovici — 41 Germani — 14 Funcțion.: 3 Meseriași: 9 Grăniceri: 37 Germani — 37 Funcțion.: — Meseriași: —	Bozovici — 66 Germani — 19 Funcțion.: 9 Meseriași: 10 Grăniceri: 37 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1	Bozovici — 28 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1
8	Bozovici — 41 Germani — 14 Funcțion.: 3 Meseriași: 9 Grăniceri: 37 Germani — 37 Funcțion.: — Meseriași: —	Bozovici — 41 Germani — 14 Funcțion.: 3 Meseriași: 9 Grăniceri: 37 Germani — 37 Funcțion.: — Meseriași: —	Bozovici — 66 Germani — 19 Funcțion.: 9 Meseriași: 10 Grăniceri: 37 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1	Bozovici — 28 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1
9	Bozovici — 41 Germani — 14 Funcțion.: 3 Meseriași: 9 Grăniceri: 37 Germani — 37 Funcțion.: — Meseriași: —	Bozovici — 41 Germani — 14 Funcțion.: 3 Meseriași: 9 Grăniceri: 37 Germani — 37 Funcțion.: — Meseriași: —	Bozovici — 66 Germani — 19 Funcțion.: 9 Meseriași: 10 Grăniceri: 37 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1	Bozovici — 28 Germani — 3 Funcțion.: 2 Meseriași: 1

tăiat buștenii de scinduri (la nr. 271) și o moară de învelit pînza sau „văială“ (la nr. 261). Toate au fost scutite de bir. De la anul 1850, odată cu extinderea suprafețelor cu cereale, a crescut și numărul morilor de apă.

Tot la anul 1836, printre negustorii autorizați de companii să-și exercite îndeletnicirea în satele din Almăj a fost recenzată în comuna Bozovici „casa neguțătorească“ a lui Ion Milețici (la nr. 269), care furniza mărfuri micilor negustori din celelalte sate. În același timp, negustorul Ion Stanoilovici (la nr. 265) a primit de la compania din Bozovici „actul de slobozenie“ pentru neguțătoria de vite cu turcii de la schela Moldova Veche-Dunăre (din conscripția pe anii 1836—1842). Apoi, în anul 1869, exista deja la Viena pe strada Wiedener-Gürtel-2 un mare depozit de vînzare a rachiiului din prune, a magiunului și a fructelor conservate, produs de Pau Smeu (cu prietenate în Bozovici), ofițer grăniceresc în pensie.

La exemplele cu caracter economic se pot adăuga și cele de altă natură; astfel: încă din anul 1837, corespondența sătenilor și a instituțiilor a fost dirijată prin oficiul poștal militar-civil din Bozovici; grija sănătății publice era în seama medicilor și sanitarilor de la companii, iar asistența sanitară pentru femei o acordau moașe cu pregătirea necesară; din anul 1853 s-a introdus în Almăj iluminatul cu petrol important din Țara Românească, înlocuind vechile „gange cu său“ ș.a.

Biserica și școala se aflau în atenția și controlul companiei respective: cea dintîi, din punct de vedere financiar-administrativ; a doua, cu tot ce privea desfășurarea întregului proces de învățămînt, precum și pregătirea pedagogică a cadrelor didactice. Pentru aceștia s-a organizat în anul 1820 — jumile mai, iunie și iulie — la Caransebeș primul curs de pedagogie și metodologie pedagogică, unde au fost trimiși învățătorii Alimpie Cîzmaru și Ion Simonovici din Bozovici, Dionisie Pirtia din Bănia și Toader Tîrba din Mocerîș. În anul 1823, la aceste cursuri au mai participat: Iancu Borozan-Bănia, Ion Cîmpianu-Dalboșet, Ion Bălan-Mocerîș, Vasile Popovici-Pătaș, Ieremia Drăgăla-Prilipeț, Martin Boldea-Prigor și Ilie Badescu-Sopot (din protocoalele bisericești și școlare). Tot în scopul perfecționării lor metodologice participă învățătorii la „Conferința națională grănicerească“ (1858), la „Asociația învățătorilor de la școlile naționale grănicerești“ (1865) unde funcționa și o bibliotecă pentru uzul învățătorilor (din „Foaia deezană“, Ca-

ransebeș, nr. 10 din 7/27. III. 1887). Cu asemenea măsuri ale autorităților militare, învățămîntul din „școlile naționale grănicerești“ a putut înregistra reale progrese.

Dar nu se poate lăsa la o parte faptul că cele expuse mai sus s-au făcut prin silnicie și cu prețul unor mari jertfe umane. Autoritățile au aplicat grănicerilor tărani pedepse aspre, de constrîngere fizică feudală-militară ca să le anihileze personalitatea umană, voința, priceperea, inițiativa, făcîndu-i executanți docili ai ordinelor, chiar atunci cînd nu erau la cazarmă.

În munca de pe ogoare, ca și în cea de robotă, grănicerul-tăran era obligat să lucreze efectiv o zi-lumină, stabilită în ore și anotimpuri: „între I.III și I.IX, de la 5 ceasuri dimineața, pînă la 7 ceasuri sara“; în restul anotimpurilor: „de la 7 ceasuri dimineața, pînă la 5 ceasuri sara“ (din constit. confin. 1807, § 115). Controlul pe ogoare se făcea inopinată, de comanda companiei respective, iar cei aflați în vină suportau consecințele.

O altă latură negativă a administrației militare din Almăj (în granită) a fost discriminarea făcută în primele decenii ale sec. al XIX-lea pentru tineretul român de aci privind accesul la școlile superioare și în învățămîntul universitar. Într-adevăr, constituția confinării din 1807 § 53 prevedea: „la învățătură înalte, să se lasă numai pruncii catolicești“. Cît privește „pruncii neuniți de legea grecească, afția să se aleagă pentru preoție, cît sînt de lipsă pentru numărul dat“ (§ 54). Singura posibilitate ce-i rămînea tineretului grăniceresc era participarea de către companie la școala de subofițeri din Caransebeș. După războaiele napoleoniene, din cauza lipsei de ofițeri la companii, au fost selectați din școala trivială de la Bozovici un număr de absolvenți și trimiși la Academia militară de la Viena. Tineretului grăniceresc almăjan i-a fost îngrădită învățarea și exercitarea vreunei meserii, conform § 43. Li se îngăduia să învețe doar acel meșteșug care-i era necesar, ocupației lui de grănicer-tăran, în folosul comunului respectiv (dulgher, potcovar, cojocar ș.a.). Meseriași nu puteau să fie decît cei înregistrați la companii ca făcînd parte dintr-o breaslă sau „țetul“. De asemenea, nu puteau să practice neguțul: „dreptul de negoț cu marfă nu se poate dărui fiștecărui grănicer“ (§ 50). Datorită acestor prevederi, meseriile și negoțul în Almăj practicau numai străinii veniți aci.

<i>Prefață</i>	7
<i>Capitolul I. Almăjul premilitarizat</i>	11
<i>Capitolul II. Aspecte ale militarizării satelor din Almăj</i>	21
<i>Capitolul III. Mijloace de „informare asupra evenimentelor vremii” în Almăj</i>	35
<i>Capitolul IV. Războaiele</i>	42
1. Apărarea de turci a graniței Almăjului	42
2. În luptele contra Franței	46
3. Almăjenii în ultimele campanii	52
<i>Capitolul V. Cordonul militar-grăniceresc al Almăjului</i>	61
<i>Capitolul VI. Reformele</i>	72
1. Reforme administrative. Rolul cnezilor	72
2. Reforma silvică. Rolul pădurilor, poienilor și prediilor în viața economică și socială din Almăj	82
3. Reformele de drept civil. Cartea funduară și Planurile ca- dastrale	88
A — <i>Școala națională a grănicerilor din Almăj</i>	97
<i>Capitolul VII. Școala</i>	97
1. Inceputul. Primele mențiuni. Reformele școlare	97
2. Baza materială a „școlii naționale” grănicerești din Almăj	100
3. Cadrele didactice	103
4. Remunerația învățătorilor	107
5. Materiile de învățămînt. Repartiția orelor. Orarul	113
6. Structura anului școlar	118
7. Recrutarea elevilor	119
8. Învățămîntul complimentar	121
9. Învățămîntul special pentru surdomuți	124
10. Inspecțiile școlare	124
11. Conferințele învățătorilor	125
B — <i>Școala triviată (Trivial-Schule) din Bozovici</i>	127
1. Baza materială a școlii triviale germane din Bozovici	131

Cu privire la jertfele umane ale grănicerilor pe cimpurile de luptă ale Europei unde au luat parte ca supuși ai împăratului și contra voinței lor, actual de mai jos sună astfel:

„În anul acesta se împlinesc *una sută de ani* de cînd s-a înființat mărîtul regiment al nostru româno-bănățean nr. 13. De la înființarea regimentului pînă astăzi, n-a avut împărăția nici o bătaie în care să nu fie luat parte regimentul nostru . . . În al 11-lea an după ce s-a înființat, regimentul a ieșit în tabără și s-a dus la Bavaria, unde s-au deosebit prin vitejie în două lupte ce au avut acolo; la anul 1788 s-a bătut încontra turcilor, învingîndu-i pe aceștia în 5 lupte, ce au avut unii cu ei; după un an, la 1789, iar s-au bătut cu turcii în 6 lupte; în anul 1796 au luat parte la războaiele contra francezilor în 16 lupte. În bătălia de la 1797 pînă la anul 1815, în răstimp de 28 ani s-au luptat vitejește în Germania, Italia, contra lui Napoleon, avînd 69 lupte. Iară de la 1831 pînă în ziua de astăzi, în toate bătăliile. Toate locurile s-au stropit cu sîngele strămoșilor noștri, români din regimentul nostru. *Una sută de ani* de la înființarea lui. Pe această cunună de vitejie au susținut în tot întelesul și au adevărit în faptă cele de aici scrise pe stegurile lor: „Și a lui Romulu vitejie, între noi, Români, să fie!” (Din circularea comemorativă a episcopului din Caransebeș, Ion Popazu, nr. 940/11.X.1867).

După cinci ani de la manifestările din graniță prilejuite cu ocazia comemorării acestui eveniment, prin manifestul imperial din 8.VI.1872, întregul ținut al graniței — deci și Almăjul — s-a încorporat Ungariei, iar regimentul româno-bănățean a devenit, cu data de 1.XI.1872, regimentul 43 infanterie din Caransebeș. Din regiment s-au ales soldații de elită, formînd batalionul IV de gardă imperială, trimis la Viena. Comanda se făcea în limba germană, iar denumirea unității a fost: „K. und K. Infanterie Reg. nr. 43 Ruprecht Prinz von Bayern”. În cadrul regimentului, soldații din fosta graniță au luptat în primul război mondial. Cînd s-au aflat pe frontul din Carpați, mulți almăjeni au trecut de partea unităților române.

În anul 1933, cu recruții din fosta Graniță s-a format regimentul 2 grăniceresc, iarăși cu sediul la Caransebeș. În cadrul acestui regiment au fost mobilizați bărbații apți de serviciu militar în anul 1941.

2. Cadrele didactice	132
3. Obligațiile cadrelor didactice	134
4. Remunerația cadrelor didactice	134
5. Materile de învățământ	135
6. Recrutarea elevilor la școala trivială	138
7. Inspekțiile școlare	142
Concluzii	144
Tabel zilnic	151
Situația elevilor	153
Încheiere	155

Redactor: RADU ALHALA
Tehnoredactor: V. E. UNGUREANU

Bun de tipar: 03.12.1980. Apărut: 1980.

Coli de tipar: 10.
Lucrare apărută în regia autorului.

Tiparul executat sub comanda nr. 324,
la Întreprinderea Poligrafică „Crișana”,
Oradea, str. Moscovei nr. 5.
Republica Socialistă România

